The background features a white page with three large, overlapping blue circles of varying sizes. Each circle is composed of concentric layers of different shades of blue, creating a 3D effect. Two thin, light blue diagonal lines cross the page from the top-left towards the bottom-right, passing behind the circles.

VÄIKE HEATEGIJA - KOOS ÕPIME TEGEMA HEAD!

Tartu 2010

Kogumiku koostamist toetas Vabariiklaste Fond, mida rahastavad Norra, Island ja Liechtenstein Avatud Eesti Fondi vahendusel.

Toimetanud
Juta Jaani, Triin Lääne, Triin Pisuke

Keeleliselt toimetanud
Leelo Jago

Autoriõigus: kogumiku autorid, 2011
SA Tartu Ülikooli Kliinikumi Lastefond

ISBN 978-9949-21-611-6

Sisukord

Koostajate eessõna	5
I OSA. ABISTAV KÄITUMINE JA SELLE KUJUNEMINE <i>Pirko Tõugu, Astra Schults, Tiia Tulviste, Triin Pisuke</i>	7
Väärtuskasvatus	7
Vanemate kasvatusväärtused	7
Reeglite mõistmise areng lastel	8
Uurimus: Kuidas lapsed mõistavad abistamist	9
Mis on abistamine – kes aitab keda ja miks?	9
Mille järgi saavad lapsed aru, et teisel on abi vaja?	10
Missugustes olukordades lapsed aitavad või vajavad abi?	10
Kuidas teha head	11
Teise inimese seisukoha mõistmine ja empaatia	12
Grupikuuluvuse mõju käitumisele	13
Laste sotsiaalsed oskused	13
Kuidas tunded käitumist mõjutavad	13
Prosotsiaalsed oskused	14
Hüvede jaotamine	14
Oskus mõtelda	15
II OSA. MEETODID MITMESUGUSTE OSKUSTE ARENDAMISEKS <i>Oksana Aasa, Ines Kerikmäe, Igne Lembinen, Janika Siim, Margit Teller</i>	16
Meetodid märkamise harjutamiseks	19
Minu tore nimi	19
Ideekaart	20
Ajurünnak: Abistamine – mis, kes, kus, kuidas?	22
Vaatusülesanded: Mida märkan?	23
Meetodid lahenduste otsimise harjutamiseks	30
Osavõtlikkus ja empaatia	30
Pildipaarid: Kes? Keda? Kuidas?	34
Labürint: Mari ja Jüri teekond jõe äärde	37
Minu küsimused	39
Lugu vanaisast	41
Otsustusmäng: Suhtumine loomadesse	43
Probleemi aken: Leia ja lahenda	48
Pusle: Kes vajab abi?	55
Lauamäng: Heategu	57
Diskussioonivõrk: Tõeline sõprus	60
Muinasjutt: Vastandid	64
Meetodid tegutsemise harjutamiseks	65
Poster: Teeme koos	65
Stend: Kaitse loodust	67
Minilavastus: Loodusmatkal	71
Video valmistamine	74
III OSA. IDEEDEKOGU TUNNIVÄLISEKS TEGEVUSEKS <i>Lenneli Noobel, Karis Reilent, Reeli Sirotkina, Mari Väljaots</i>	76
Kogukond kui väärtuste kandja ja koostöövõimaluste looja	77
Koolikogukond	78
Suur ja väike koolipere	79
Terviseedendus koolis	80
Sotsiaalteater, foorumteater	81
Noorteühing „Tugiõpilaste oma ring Eestis” (TORE)	82
Sotsiaalsete oskuste õpetamine	82

Tähtpäevad.....	83
Teemapäevad/-kuud	85
Väljasõidud	86
Orienteerumine	86
Laadad.....	87
Muud üritused	88
Kogukond koolis ja kool kogukonnas.....	89
Koostöö lastevanematega	90
Koostöö erinevate sotsiaalsete gruppidega	92
Koostöö asutustega	93
Kogukonnaga suhtlemine läbi tegevuste	95
Kasutatud kirjandus	98

Koostajate eessõna

Kogumik „Väike heategija – koos õpime tegema head!“ on valminud Sihtasutuse Tartu Ülikooli Kliinikumi (SA TÜK) Lastefondi eestvedamisel. SA TÜK Lastefond on Eesti suurimaid ja vanimaid lastehaiglate juures tegutsevaid heategevusfonde, kelle peamine eesmärk on kaasa aidata laste ravitingimuste ja heaolu parandamisele, kaasates selleks teisi aktiivseid ühiskonnaliikmeid. Nimetatud eesmärgi elluviimise eelduseks on osavõtlik, hooliv ja teistega arvestav kodanikkond, kelle kasvatamisse SA TÜK Lastefond antud kogumikuga soovibki panustada. Fond soovib kaasa aidata ka lastehaigustega kaasnevate sotsiaalsete probleemide lahendamisele, mistõttu käesolevas kogumikus keskendutakse füüsiliselt või vaimselt teistmoodi inimeste mõistmise suurendamisele, märkamisele ja loomulikule käitumisele nendega kokku puutudes.

Käesolev kogumik valmis koostöös Tartu Ülikooli (TÜ) sotsiaal- ja haridusteaduskonna haridusteaduste instituudi, sh haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskuse, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi, psühholoogia instituudi, Tartu Ülikooli eetikakeskuse ning MTÜ Inimeseõpetuse Ühingu. Kogumiku koostamist toetas Vabauhenduste Fond, mida rahastavad Norra, Island ja Liechtenstein Avatud Eesti Fondi vahendusel.

Kogumiku **eesmärgiks** on luua eeldused aktiivsete ja teistega arvestavate kodanike kasvamiseks lapse enesekindluse tõstmise, abistamissoovi suurendamise ning algatusvõime toetamise kaudu. Kogumiku keskmes on lastes head tegemise soovi arendamine, et lapsed märkaksid abivajajat koolikeskkonnas, oma sõprade seas ja ühiskonnas laiemalt ning oleksid aktiivsed ja loovad tegutsejad. Seetõttu keskendubki kogumik niisugustele väärtustele nagu positiivsus, mõistmine, hoolivus ja aktiivsus, mis on olulised õnnelikuks inimeseks kujunemisel ja ühiskonna edukal koostoimimisel. Ühtlasi aitab kogumik kaasa kooli kui kogukonna tugevdamisele õpilaste ja koolitöötajate koostöö ning mitteformaalsete suhete edendamise teel, samuti kooli suurema sidususe saavutamisele kohaliku kogukonnaga.

Kogumiku **sihtgrupiks** on eelkõige I ja II kooliaste, sest hoolivate ja teistega arvestavate inimeste kasvamiseks on oluline arendada juba algklassides eneseusku, abivalmidust, aktiivsust, algatusvõimet ning soovi teha head. Kogumiku III osa – ideedekogu – on mõeldud kogu koolirahva kaasamiseks ning II osas esitatud õppemeetoditest on mõned kohandatavad lasteaiastele kasutamiseks.

Kogumik koosneb **kolmest suuremast osast: teoreetiline ülevaade** abistava käitumise kujunemisest (I osa), praktilised **meetodid** mitmesuguste oskuste harjutamiseks (II osa) ja **ideedekogu** tunniväliseks tegevuseks (III osa).

Teoreetilises osas antakse põgus ülevaade väärtuskasvatusest ja kasvatusväärtustest Eestis ning laste sotsiaalsest arengust. Tähelepanu pööratakse just nendele sotsiaalse arengu aspektidele, mis on seotud koostegutsemise ning üksteise abistamisega. Teoreetilisele ülevaatele järgneb praktiliste **meetodite** kirjeldus, mida õpetaja saab õpilastega tunnis kasutada. Iga meetodi puhul on esitatud selle kirjeldus, eesmärk, lühike taustainfo õpetajale, tegevuse täpne kirjeldus ning ideed lisategevusteks. Mitmeid meetodeid (mänge) saavad õpilased kasutada (mängida) ka omavahel või näiteks kodus vanematega.

Kogumiku viimase osa moodustab **ideedekogu**, mis tutvustab loovaid ideid tunnis ja tunnivälises tegevuses kasutamiseks ning arendamiseks. Ideedekogu keskendub kogukonnaga seotud teemadele: koolikogukond ja selle suhted kohaliku kogukonnaga. Kogumiku eri osad moodustavad ühtse terviku ja aitavad neid koos kasutades kõige tõhusamalt kaasa eespool kirjeldatud eesmärkide saavutamisele.

Kogumiku koostamise aluseks on **kolm uuringut**, mille korraldasid 2010. aasta kevadel Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskonna instituudid.

Psühholoogia instituut küsitles kolmandate klasside õpilasi abistamise teemal ning selle tulemustest lähtuvalt kirjeldatakse kogumiku teoreetilises osas **laste arusaamu abistamisest**.

Haridusteaduste instituut küsitles algklassiõpetajaid, et välja selgitada koolis kasutusel olevaid väärtuskasvatusega seotud **metoodikaid**. Arvestades uurimuse tulemusi, koostati abistamise teema käsitlemiseks näidisõppematerjal mitmesugustest aktiivõppemeetoditest.

Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut tegi intervjuusid koolitöötajate seas (huvijuhid, algklassiõpetajad, sotsiaalpedagoogid ja koolijuhid), et uurida, milliseid **üritusi** koolis ja väljaspool kooli väärtuskasvatusega seoses korraldatakse. Neid üritusi kajastab kogumiku III osa – ideedekogu.

Kogumiku tööversiooni täiendamiseks ja parandamiseks retsenseerisid seda MTÜ Inimeseõpetuse Ühingu eestvedamisel 2010. aasta sügisel järgmised õpetajad: Helle Agan, Anna-Liisa Jõgi, Annika Kevvai, Kaja Kiho, Saila Kiik, Kaja Kivisikk, Lili Käär, Valentina Larionova, Kersti Loim, Merit Luik, Sigrid Madisson, Ragne Pakk, Eva Palk, Sirje Parol, Monika Piil, Terje Raju ja Ülle Ruul.

Siinkohal soovime tänada kõiki uuringutes osalenud koolide töötajaid ja õpilasi ning kogumikule tagasisidet andnud õpetajaid!

SA TÜK Lastefond ja kogumiku koostajad soovivad teile vahvat katsetamist, palju uusi põnevaid ideid ning head tegemise väärtustamist!

Abistav käitumine ja selle kujunemine

Koostajad: Pirko Tõugu, Astra Schults, Tiia Tulviste, Triin Pisuke

Väärtuskasvatus

Väärtuskasvatusest rääkides lähtume Tartu Ülikooli eetikakeskuse definitsioonist¹: “Väärtuskasvatust mõistame avaras tähenduses kui isiksuse arengu toetamist, mille kaudu aidatakse lastel/õpilastel saavutada emotsionaalne, sotsiaalne ja kõlbline küpsus. Eesmärgiks on soodustada selliste väärtuste kujunemist, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks. Lasteaia- ja koolielus sisaldub väärtuskasvatus praktiliselt kõiges: nii reeglites, sündmustes, tagasisidestamises, sotsiaalsetes suhetes, õppemeetodites ja -sisus, traditsioonides kui ka terves lapsi/õpilasi ümbritsevas keskkonnas.”

2010. aastal kinnitatud õppekava² punkti 3.1 järgi on läbiva teema “Väärtused ja kõlblus” käsitlemisel I kooliastmel rõhuasetused iseenda tundmaõppimisel, heade kommete omandamisel ja sellise klassikollektiivi kujundamisel, kus peetakse oluliseks õiglust, ausust, hoolivust, sallivust, inimväärikust, lugupidamist enda ja teiste vastu, lubaduste pidamist, demokraatlikku osalemist ja rahvuslikkust.

Kõlbliselt arenenud inimene märkab abivajajat nii oma lähikonnas kui ühiskonnas tervikuna ning on aktiivne ja loov tegutseja, kes oskab leida olukorrale sobiva lahenduse. Ta mõistab iseennast ja endast erinevaid inimesi ning tal on soov teha head. Ta on õpihimuline, oskab oma valikuid põhjendada ning julgeb arvamust avaldada, teades samas, et igäühel on õigus mõelda ning olla isemoodi. Eelõeldu kokkuvõttena saab öelda, et kõlbliselt arenenud inimene:

- väärtustab ennast ja teisi ning ümbritsevat maailma. On ühiskondlikult vastutustundlik, samas arvestades enda vajadustega.
- saab aru, et tõrjutud inimesed, sealhulgas klassikaaslased, vanad inimesed ning puuetega lapsed on kõik väärtuslikud.
- on hooliv nii iseenda kui teiste suhtes. Ta tahab teha head ning suhtub hästi nii endasarnastesse kui ka endast erinevatesse inimestesse.
- mõtiskleb oma valikute eetilise üle, tugineb oma kõlblistes valikutes läbimõeldud kaalutlustele, mis on kooskõlas tema maailmavaatega.
- tegutseb abivajajat kohates julgelt, kaaludes erisuguseid variante ning valides sobivaima.

Vanemate kasvatusväärtused

Psühholoogid on tundnud suurt huvi kasvatusväärtuste vastu, sest need mõjutavad lapse kasvatamist. Muutustega ühiskonnas kaasnevad tavaliselt muutused ka laste kasvatamises. Kas kasvatusväärtused on Eestis uuel iseseisvusajal, s.o viimase kahe aastakümne jooksul, muutunud? Kasvatusväärtuste uurimused näitavad, et eesti lastevanemad on hakanud pidama laste iseseisvuse ja eneseteostusega seotud väärtusi väga tähtsaks. Samas peetakse endiselt oluliseks traditsioonilisi konformismiga seotud väärtusi, näiteks viisakust, töökust, austust vanemate inimeste vastu. Iseseisvuse ja eneseteostusega seotud väärtusi hindavad eesti lastevanemad sama palju, traditsioonilisi väärtusi aga kõrgemalt kui rootsi ja soome

lastevanemad. Rootsi ja soome lastevanemate meelest on kõige olulisem, et laps usuks iseendasse (eneseusalduse ja -kindluse olemasolu) ja tal oleks kõrge enesehinnang^{3, 4, 5}. Sarnaseid tulemusi on saadud ka teistes uurimustes, kus on osalenud endises Nõukogude Liidus sündinud lastevanemad. Nii näiteks leidsid uurijad, et Iisraelis sündinud emade arvates on oluline, et laps kasvaks enesekindlaks ja tal oleks kõrge enesehinnang, samas kui endises Nõukogude Liidus sündinud, nüüd Iisraelis elavad emad soovivad, et laps oleks töökas ja saavutustele orienteeritud⁶. Eesti emade ja isade kasvatusväärtusi kooliõpetajate omadega võrreldes ilmnes, et ka Eesti õpetajad peavad oluliseks nii iseseisvuse ja eneseteostuse kui traditsioonilisi konformismiga seotud väärtusi⁴. Sõbralikkus, abivalmidus, hoolivus on omadused, mida väärtustatakse igasuguses vanuses laste puhul kõige rohkem, hoolimata sellest, missuguse ühiskonnaga on tegemist^{3, 5, 6, 7}.

Reeglite mõistmise areng lastel

Sotsiaalsed reeglid määravad, kuidas ühes või teises olukorras käituda^{8, 9} ning nende reeglite omandamine on prosotsiaalse käitumise eelduseks¹⁰. Sotsiaalsed reeglid jagunevad kaheks suuremaks rühmaks – moraalireegliteks ja konventsioonideks^{11, 12}. Moraalireeglid on seotud inimeste ettekujutusega õigest ja valest toimimisviisist. Moraalireeglid viitavad heaolule, õigustele ja õiglusele. Moraalireeglite hulka kuuluvad näiteks keeld teistele haiget teha, keeld ilma luba küsimata teise asju võtta. Moraalireegleid peab kõigis samalaadsetes olukordades ühtemoodi järgima^{11, 13}. Lapse arusaam moraalireeglitest kujuneb, kui ta näeb oma tegevuse tagajärgi: kui lapse teod põhjustavad teistele valu ja kannatust, siis niisugune kogemus suunab last moraalireeglite omandamisele^{11, 14}. Konventsioonid erinevad moraalireeglitest selle poolest, et reeglid kehtivad üksnes kindlates olukordades ja neid võib vastastikusel kokkuleppel muuta. Konventsioonide hulka kuuluvad näiteks riietumisstiilide, lauakommete, mängureeglite jms määratlused^{9, 15}. Konventsionaalsete reeglite omandamisel on olulisimaks mehhanismiks täiskasvanute ja kaaslaste reaktsioonid lapse tegudele, kusjuures teiste reaktsioonid on seotud kontekstiga, milles tegu toimub, näiteks õues koera kutsudes sobib vilistada^{8, 14}, aga toas niisama vilistada ei tohi. Seega õpib laps teatud olukordades kindlal viisil käituma, olles omandanud arusaama lubatust ja lubamatust.

Arenguliselt hakkavad lapsed alates teisest eluaastast mõistma, mis on lubatud ja mis on keelatud, mis on hea ja mis halb⁹. Juba kahe-kolmeaastastel on esmane ettekujutus õigustest ja õiglusest¹⁶. Näiteks saavad kaheaastased aru, et tüli puhul ei ole mõtet minna emale õe või venna peale kaebama, kui laps ise oli konflikti algatajaks. Samuti oskavad kaheaastased viidata teise süüdi olemisele mingi reegli rikkumise puhul. Moraalialase mõtlemise arengu esimesel tasemel põhjendatakse tegude õige või vale olemist autoriteedile viidates⁹. On leitud, et lasteaiaaegsed lapsed arutlevad enamasti sellel tasemel. Laste moraalialases mõtteviisis toimuvad olulised muutused viienda ja kümnenda eluaasta vahel¹⁴. Sel arenguetapil hakkavad lapsed aru saama, et moraalireeglid kehtivad alati kõikjal ja kõigile ühtviisi; näiteks teavad, et teist ei tohi lüüa, hoolimata asjaolust, et autoriteetne täiskasvanu on andnud selleks korralduse. Umbes kümneaastastel tekib arusaam teistest kui erinevate teadmiste ja soovidega inimestest, võrreldes lapse endaga, ning tegude õige või vale olemist hakatakse põhjendama, viidates vastastikustest kokkulepetest kinnipidamisele või nende rikkumisele¹⁴.

Lapse arusaama sotsiaalsetest reeglitest kujundavad teistest rohkem kaks aspekti: kuivõrd lapsega reeglitest vesteldakse, reeglite tarvilikkust põhjendatakse ning kuivõrd suhtluspartner näitab lapsele välja oma emotsioone, näiteks kaastunnet teise lapse vastu, kellele on haiget tehtud^{9, 17}. Lapse sotsiaalsele arengule aitab kaasa sotsiaalsete situatsioonide mitmekesisus. Õdede-vendadega, teiste eakaaslastega saab laps mängida rollimänge, mida lapsevanematega ei mängita. Rollimängude puhul on oluline, et lapsed lepiwad ise kokku reeglites, mille järgi mäng toimub. See võimaldab lapsel turvalises keskkonnas harjutada nii reeglite kehtestamist

kui ka kogeda, mis juhtub, kui reegleid rikkuda, ning kuidas toimida, kui tekib vajadus reegleid muuta¹⁷.

Uurimus: Kuidas lapsed mõistavad abistamist

Käesoleva kogumiku koostamise raames küsitlesime Tartu kolmandate klasside õpilasi, et saada teada, mida lapsed peavad abistamiseks ning milliseid olukordi nad kirjeldavad, kui neil palutakse tuua näiteid abistamise kohta¹⁸. Allpool järgneb kokkuvõte sellest, mida lapsed küsitluse käigus rääkisid.

Mis on abistamine – kes aitab keda ja miks?

Lapsed peavad **abistamiseks** eelkõige seda, kui minnakse kellelegi appi tegema midagi niisugust, millega teine ise hakkama ei saa, näiteks kooliülesanne, koristamine. Abistamine on ka see, kui minnakse appi hädasolijale, näiteks aitad püsti selle, kes kukkus; uurid, mis juhtus; aitad teise arsti juurde. Lisaks eespool nimetatutele peetakse abistamiseks seda, kui teed kellegi heaks midagi, toetad sõpra või valmistad teistele rõõmu.

Abistajatena nimetati kõige rohkem sõpru, ema-isa ja teisi lähedasi, ka lihtsalt täiskasvanuid ja kaaslast. Mõned korrad nimetati ka aitama seatud institutsioone: kiirabi, arst, puuetega inimese abistaja, politseinik, tuletõrjuja, turvamees.

Vastuseks küsimusele „**Keda aidatakse?**” tõid lapsed kõige rohkem esile sõpru. Seejärel nimetati inimesi, kes on haiget või viga saanud või kuidagi hätta jäänud. Mõned korrad mainiti ka puuetega inimesi, lastekodulapsi, vanainimesi, väikesi lapsi ja loomi. Paar korda toodi esile, et abivajaja peaks ilusasti abi paluma ning parem on aidata neid, kes ise ka teisi aitavad.

Aitamise **põhjused** olid mitmekesised.

1. Esimese suurema rühma moodustasid vastused, kus nimetati aitamise põhjusena kas seda, et lihtsalt **tahetakse teisi aidata** või toodi esile head iseloomu või konkreetsemaid abistamist soodustavaid omadusi, näiteks hea, hea südamega, sõbralik, lahke.
2. Teise suurema rühma moodustasid vastused, kus abistamise põhjusena toodi esile **kahjutunne** ja see, et tahetakse teise heaks midagi teha, näiteks „see teeb mulle haiget, kui teine saab haiget”; „ei taha, et ta nutaks”; „et teise tuju paremaks teha”.
3. Kolmanda aitamise põhjusena tõid lapsed esile **sõpruse**, näiteks „sõpru peab aitama”, või selle, et ei taheta sõpra kaotada või et nii võib saada endale uusi sõpru.
4. Neljandaks nimetati abistamise põhjusena vastastikust **kasu** või soovi end teiste silmis heast küljest näidata, näiteks siis, kui sina oled hädas, siis aitab tema sind ka; kui ollakse midagi halba teinud, siis tahetakse see heaks teha; saab teistele näidata, et oled lahke ja hoolid sõbrast; iga inimene vajab mõnikord abi.
5. Lisaks toodi üksikutel kordadel aitamise põhjusena välja, et aitajal on pärast **hea meel** või et nii saab aitaja näidata oma **tänuikkust** selle eest, et teda on varem aidatud. Viidati ka **olukorrast** tulenevatele asjaoludele, näiteks sellele, et abistaja võib olla ainuke juuresviibija või lihtsalt see, kes oli kõige lähemal. Samuti mainiti, et abistaja võib tunda, et ta peaks teist aitama, et pole ilus teist hätta jätta ning et abistada on viisakas, eriti kui abi on palutud.

Mõned lapsed esitasid põhjendusi, miks mõnikord abistamast keeldutakse, näiteks: kui pole aega, ei saa aidata; kui mõni on pirtsakas, siis ei aidata.

Mille järgi saavad lapsed aru, et teisel on abi vaja?

Kõige lihtsam on abi vajadusest aru saada selle järgi, kui teine küsib abi või kutsub appi. Veel aitab abivajajat märgata see, kui tal on kurb või murelik nägu või kui ta nutab. Samuti on märgata, kui teisel on midagi juhtunud: ta on hädas, ei saa ise hakkama, on kukkunud või haiget saanud, proovib kellegi eest ära joosta või tal ei ole vajalikke asju. Paaril korral mainiti ka seda, et teisel võib olla paha olla, ta on näost valge ning siis peaks teda aitama.

Missugustes olukordades lapsed aitavad või vajavad abi?

Paludes lastel kirjeldada igapäevaelus ette tulevaid olukordi, kus neid on abistatud, kus nad on ise kedagi abistanud või kus nad on näinud, kuidas kedagi aidati, töid lapsed esile olukordi valdavalt viiest valdkonnast. Esiteks, **õnnetuse** tõttu hätta sattunu või muidu kimpus oleva inimese abistamise, teiseks **kiusamise** ohvri abistamise, kolmandaks **kooliülesannetega** kimpus olija abistamise, neljandaks mõnda parasjagu koolitööks vajaminevat **asja vajava** kaaslase abistamise ning viiendaks oma pereliikmete abistamise **kodustes toimetustes**. Allpool on esitatud mõned laste kirjeldused nendest olukordadest.

1. Õnnetuse või ootamatuse tõttu hätta sattunu abistamine

- *Käisime ükspäev kesklinnas, lumelinnas, sõber kukkus ja lõi põlve ära, ma mõtlesin, mida teha, ma läksin paanikasse. Õnneks midagi hullu ei juhtunud, aga tal oli väga valus. Mul oli telefon ja ma helistasin emmele, et sõber kukkus. Emme tuli järele ja me viisime sõbra arsti juurde.*
- *Meie aitasime ükskord ühte tüdrukut. Tüdruk ei teadnud, kuhu minna, me viisime ta koju.*
- *Ehitasime liivaonni ja mu väike sõber ei saanud sellega hakkama ja suurem sõber läks talle appi. Ja siis nad hakkasid koos mängima. Ma arvan, et suuremal sõbral oli kurb meel, et väiksem ei saanud hakkama.*
- *Mul oli klassivennal kustukumm kadunud, ta oli väga mures. Ma aitasin tal seda otsida ja pärastpoole leidsin kustukummi üles.*
- *Aitasin tüdrukut, kellel oli rangluu murd. Ma aitasin ta koolikoti tema isa kätte viia. Ja käe jope sisse panna. Mulle tundus, et ta vajab abi. Vaatasin, et keegi teine ei aita. Mul oli tast natuke kahju ja ta vajab abi.*

2. Kiusamise ohvri abistamine

- *Me olime kooli taga mäel ja mingid poisid tahtsid ühte poissi lüüa. Ja me mängisime, et me oleme deegud, kes otsivad süüa. Need poisid tulid ja siis me kaitsesime seda ühte poissi. Me ütlesime, et nad läheksid ära ja jätaksid asja pooleli, seda on mõttetu teha. See poiss, keda taheti lüüa, jooksis ära. Need, kes lüüa tahtsid, läksid ka lõpuks ära.*
- *Ükskord ma ei saanud enda kodu ust lahti ja suured poisid lükkasid mind vastu ust. Aga üks vanatädi aitas mind.*
- *Ükspäev oli nii, et ma nägin sõpra hädas. Talle oli lükatud lumepall peale. Suuremad kiusasid teda. Läksin ja ütlesin, et ärge kiusake, kiusake endasuguseid. Kutsusin teised appi, et lumepall pealt ära saada. See on minu sõber. Siis läksime teise kohta mängima.*

3. Kaaslase abistamine seoses kooliülesannetega

- *Mõne tunni ajal, kui ma mõnda vastust ei tea, siis tüdrukud on mind aidanud. Õelnud vastuse ette või õelnud, et kirjuta minu pealt.*
- *Emme aitas mul kodutööd teha, inimeseõpetuses, kus pidi tegema liiklemisasju, ja loodusõpetuses ka. Me lugesime kõik läbi ja hakkasime nuputama. Siis ma otsisin trennialad, mis ma tean spordi kohta, et kuidas oleme teinud. Pärast kordasime üle, et vigu sees ei oleks.*

- *Kui klassis pinginaaber ei saanud ühe ülesandega hakkama, ma ütlesin talle, kuidas see käib.*
- *Alguses ta üritas ise seda lahendada, ta ei saanud hakkama, siis mina olin selle valmis saanud. Ta ise palus, et ma aitaks teda. Ütlesin, kuidas seda teha, mitte ei ütelnud vastuseid ette.*

4. Kaaslase abistamine koolitöökõks vajamineva asjaga

- *Ma laenasin talle teritajat. Tema andis mulle kustukummi.*
- *Siis kui mul pinal koju ununes, andis pinginaaber mulle selle tintenpeni ja ma kirjutasin. Kui kool lõppes, andsin selle tagasi.*
- *Praegu aitasin pinginaabrit. Andsin talle guaššvärve, tal endal ei olnud.*
- *Pinginaaber aitas mind kunstitunnis. Mul ei olnud kriite, ta andis mulle. Järgmine kord andsin mina talle.*

5. Oma pereliikmete abistamine kodustes toimetustes

- *Olen aidanud vennal tuba koristada, temaga mänginud.*
- *Aitasin emal nõusid pesta.*
- *Aitasin emal koristada, pörandat pühkida.*
- *Siis kui ema käis poes ja tal olid rasked kotid, ma kandsin selle koti koju. Siis läks koti sang katki, meil oli veel üks kott, panime need toidud sina kotti. Me jõudsime kohe koju.*
- *Eile aitasin enda väikest õde. Aitasin tal riideid ära võtta ja siis aitasin ilusti kappi kokku panna. Ta tuli lasteaiast, ma aitasin riideid ära võtta, panin kokku ja kappi. Aitasin tal sukapüksid ja seeliku selga, koduriided selga.*

Uurimuse kokkuvõtteks saab tõdeda, et kolmandas klassis käivad lapsed lähtuvad abistamisest rääkides oma kogemustest ega käsitle seda teemat veel abstraktselt ega üldiselt.

Kuidas teha head

Probleemilahendus on protsess, mille jooksul kas üksikisik või rühm inimesi üritavad leida toimivat lahendust igapäevaelus ette tulnud spetsiifilisele probleemile. Probleemilahenduse eesmärgiks on leida võimalikult palju käesolevas olukorras toimivaid lahendusi ning valida võimalike valikute hulgast tõenäolisemalt kõige efektiivsem lahendus¹⁹. Seega on probleemilahenduse juures oluline oma mõttekäikudest teadlik olemine, lahenduse väljatöötamise nimel pingutamine ja kogu tegevuse eesmärgipärasus^{20, 21, 22}.

Probleemilahendus on võimalik jagada etappideks või sammudeks, mis kehtivad mis tahes probleemi lahendamisel. Nii saab probleemide lahendamise samme kasutada ka abistamisel toimiva analüüsimiseks. Seega võime sarnaselt probleemilahendamise sammudega eristada ka head tehes alljärgnevaid samme.

1. Pane tähele võimalust teha head või kedagi abistada.
2. Leia võimalikult palju erisuguseid viise, kuidas abi osutada.
3. Otsusta, missugune abistamisviis oleks kõige sobivam, lähtudes nii enda kasutuses olevatest võimalustest ja vahenditest kui ka abistatava vajadustest ja soovidest.
4. Tegutse.
5. Pärast abistamist mõtle järele, mis ja millistel põhjustel õnnestus või ebaõnnestus.

Kogumiku teises peatükis kirjeldatakse meetodeid tundides kasutamiseks. Meetodid on jaotatud kategooriatesse vastavalt probleemilahenduse etappidele: panen tähele, otsin

lahendusi ja tegutsen.

Teise inimese seisukoha mõistmine ja empaatia

Teise inimese seisukoha mõistmine tähendab teise inimese varjatud psühholoogiliste protsesside, võimete, teadmiste, tajutud kogemuste, suhtumise, motiivide ja kavatsuste aimamist. Aimamine võib olla teadlik ja selgelt sõnastatud (nt „Ma arvan, et tal oli külm”) või mitte (s.t aimamine on teadvustamata, kuid tekitab mingi suhtumise teise inimesesse); see võib põhineda tajul (nt on näha, et teine lõdiseb ja tammub jalalt jalale), kognitsioonil (nt kuna mul on külm, siis on ka tal ehk külm) või emotsioonidel. Teise inimese mõistmist saab vaadelda ka kui empaatiat, mis hõlmab samuti teise olukorrast ja vajadustest arusaamist ning nende õiget tõlgendamist. Vastavalt definitsioonile tähendab empaatia teise tunnete (või teise tunnetega sarnaste tunnete) tajumist¹⁰, näiteks kui teine tunneb rõõmu, siis mina heameelt. Teise inimese seisukoha mõistmine areneb erisuguste rollide kaudu, mida laps igapäevaelus kogeb ning tähtsal kohal on ka **(rolli)mäng**^{23, 24}.

Juba aastased lapsed tõlgendavad teiste inimeste käitumist kui eesmärgistatud tegevust ning reageerivad läbikukkunud püüdlustele teistmoodi kui tahtlikule mittetegutsemisele. Veidi hiljem lisandub ka kavatsuse mõistmine. Umbes aasta vanustel lastel hakkab tekkima algeline arusaam sellest, mida üks või teine inimene näeb või teab. Kaheaastased lapsed suudavad end juba panna ka mõnes mõttes teise olukorda: näiteks katses, kus täiskasvanu otsib mänguasja (mida tema ei näe, aga laps näeb) ulatavad lapsed mänguasja täiskasvanule. Teise inimese seisukoha, eesmärgi ning kavatsuse mõistmine on olulised selleks, et laps õpiks abistavalt käituma. Näiteks pooleteiseaastased lapsed aitavad katsetingimustes spontaanselt täiskasvanut, kui tal kukub pliits maha ja ta ei saa seda kätte, kuid ei aita täiskasvanut, kui ta ise oma pliitsi maha viskab²⁴.

Kahe- kuni kolmeaastased tunnevad järjest suuremat huvi teiste mõistmise vastu: seda näitavad nende arvukad küsimused ja nende vestluste analüüs. Kaheaastased hakkavad tundma üha suuremat huvi ka teiste tunnete ja tajude vastu, kolmeaastased ka juba arvamuste, teadmiste, uskumuste vastu²⁴. Samal ajal ilmnevad laste suured individuaalsed erinevused. Teiste mõistmise arengut mõjutavad **sotsiaalne rollimäng**, vestlused pereliikmetega teiste tunnetest ja vaatenurkadest ning ka vestluste või vaidluste pealtkuulmine (nt kui vanem vend vaidleb emaga). Eriti olulised on **vestlused** mängukaaslastega sotsiaalse rollimängu ajal, sest siis tulevad sageli jutuks tegelaskujude motiivid ja tunded; samuti on äärmiselt tähtis **olulistest minevikusündmustest kõnelemine** (tavaliselt emaga). Erinevatel vestlustel on pikaajaline mõju laste sotsiaalsele arengule: on leitud, et rollimängude vestluste kvaliteet lasteaias mõjutab sõprussuhete sügavust ja kvaliteeti koolieas²⁵. Väikelastele on oluline selgitada ka nende **tegevuse tagajärgi**, mis puudutavad teisi inimesi, ning teha seda selgelt ja kindlalt. Lapsed, kellele on ühe-kaheaastaselt nende tegevuse tagajärgi selgitatud, käituvad teiste suhtes hoolivamalt ning vähem agressiivselt²⁶.

Mida vanemaks laps saab, seda paremini hakkab ta ära tundma olukordi, mil keegi vajab abi, ning seda adekvaatsemaks ja sagedamaks muutub temapoolne prosotsiaalne ja abistav käitumine. Hilisemas eas toetavad prosotsiaalset käitumist olukorrad, kus rollimängude, vestluse või **selgete instruksioonide** abil palutakse lapsel end asetada teise (s.o abivajaja) olukorda, s.t püütakse suurendada tema empaatiat. Prosotsiaalse käitumise arengut toetab ka **keskkond** (kodu, kool jms), kus lastelt oodatakse selgelt prosotsiaalset käitumist: näiteks on leitud, et lapsed, kelle ülesandeks on väiksemate õdede-vendade eest hoolitsemine, käituvad ka teistes olukordades prosotsiaalsemalt kui lapsed, kellel seesuguseid ülesandeid ei ole. Samuti on oluliseks faktoriks vanemate ja teiste täiskasvanute **eeskuju**¹⁰. Empaatiat on võimalik ka õpetada: empaatilist reaktsiooni ja seeläbi sagedamat prosotsiaalset käitumist on

näiteks koolikeskkonnas võimalik toetada ka **spetsiaalsete ülesannetega** (ülesanded, mis sisaldavad emotsioonide äratundmist, teise inimese/olendi seisukoha võtmist jms)²⁷.

Grupikuuluvuse mõju käitumisele

Nii prosotsiaalse kui ka agressiivse käitumise oluliseks mõjuteguriks on grupikuuluvus. Lapsed eelistavad valikute tegemisel oma grupi liikmeid (perekond, sõpruskond, võistkond, klass, kool jms). Oma grupi liikmetesse suhtuvad lapsed positiivsemalt. Eriti oluline on gruppi kuulumine võistlusolukordades ning see mõjutab oluliselt laste arvamust teise grupi liikmetest ja lapse valmisolekut käituda teise grupi liikmete suhtes agressiivselt²⁸. Teise grupi liikmeid hinnatakse eriti negatiivselt, kui lastele tundub, et teisel grupil on kombeks käituda agressiivselt. Kui laps tunneb empaatiat teise grupi liikme suhtes (s.t suudab näha olukorda teise grupi liikme seisukohalt ning seda tajuda¹⁰), väheneb tema valmisolek teist kiusata. Samas ei mõjuta empaatia laste valmisolekut käituda teise grupi liikme suhtes kaudselt agressiivselt (narrida jms); ilmselt ei pea uurimuses osalenud 6–9-aastased lapsed kaudset agressiivsust veel nii halvaks käitumiseks kui otsest agressiivsust.

Laste vanuse suurenedes muutub nende sotsiaalne tajut diferentseeritumaks. Näiteks kui 6-, 9- ja 12-aastastel lastel paluda hinnata jutukese tegelast, keda kujutatakse kas lapsega sarnasena, samasse gruppi kuuluvana või lapsest erinevana, teise gruppi kuuluvana ning kellele omistatakse jutukeses nii positiivseid kui ka negatiivseid omadusi, siis nooremad lapsed mäletavad sarnase tegelase negatiivseid omadusi vähem, sarnane tegelane meeldib neile rohkem kui erinev tegelane ning nad samastavad end rohkem sarnase tegelasega. Vanuse kasvades see kallutatuse kaob: vanemad lapsed pööravad rohkem rõhku endaga sarnase tegelase negatiivsetele omadustele, see tegelane meeldib neile vähem ning nad samastavad end temaga vähem kui nooremad lapsed²⁹.

Laste sotsiaalsed oskused

Sotsiaalselt kompetentselt käituval inimesel on nii prosotsiaalsed kui ka enesekontrollioskused. Kusjuures viimased hõlmavad nii väljendusviise kui ka sõnavara, mille abil end teistele mõistetavaks teha. Olulised on ka kognitiivsed ehk probleemilahendusoskused.

Kuidas tunded käitumist mõjutavad

Lapsed suudavad vanuse kasvades järjest paremini käituda viisidel, mis on kooskõlas nende tunnete ja mõtetega ning nende sotsiaalne kompetentsus paraneb seeläbi pidevalt. Mida teadlikum on laps oma emotsioonidest, mida paremini ta oskab neid ära tunda ja nimetada, nende tekkepõhjusi analüüsida, seda rohkem on tal võimalusi väljendada oma emotsioone sotsiaalselt aktsepteeritaval viisil³⁰. Esimesse klassi astumise ajaks on enamus lastest omandanud nii oskuse väljendada oma tundeid kui ka oskuse mõista³¹ teiste tunde väljendusi. Samal ajal omandab laps ka oskuse näha asju teise inimese vaatekohast ehk oskuse mõista teise inimese tundeid, soove ja vajadusi lähtuvalt olukorrast, kus teine parasjagu on. Algklassides paraneb laste võime ära tunda emotsioone väljendavaid näoilmeid³², oskus kasutada sõnu tunnete nimetamiseks ja põhjus-tagajärg-seose mõistmine³³. Järjest paraneb laste oskus arutleda probleemolukordade üle ja ette näha nende tekkimise võimalusi^{34, 35}. Siiski on selles vanuses tähtis asjaolu, et mõtlemine viib sobiva lahenduse leidmiseni vaid juhul, kui laps on õigesti tajunud ja interpreteerinud olukorra emotsionaalset sisu³⁶.

Lapsed erinevad üksteisest selle poolest, kui tugevad on nende tavapärased tunde väljendused. Peale tundmuse enda tugevuse mõjutab selle väljendamist ka see, kuidas last on õpetatud oma tundeid väljendama ja vajadusel vaos hoidma³⁷. Näiteks on uurimused näidanud, et kui laps on väga tunde küllane, aga tal on kehv enesekontrollioskus, siis on suur tõenäosus, et lapsel on

algklassides käitumisega probleeme. Samas, kui tundeküllasel lapsel on hea enesekontrollioskus, on tal käitumisprobleeme tõenäoliselt sama vähe nagu vähem emotsionaalsetel lastel³⁸. Sarnaselt mõjutab lapse arusaama olukorrast see, millise emotsiooni ta omistab teisele lapsele, kes on olukorraga seotud. Näiteks, kui teine laps teeb midagi niisugust, mida võiks tõlgendada tülinorimisena (nt tõukab), siis ei tajuta seda negatiivsena juhul, kui tõukaja on rõõmsa näoga, aga tajutakse tülinorimisena, kui tõukaja on kurja või kurva näoga.

Prosotsiaalsed oskused

Prosotsiaalne käitumine on igasugune vabatahtlik tegevus, mille eesmärgiks on teise inimese kasu, näiteks aitamine, annetamine, jagamine, lohutamine. Laste arusaam prosotsiaalsest käitumisest ei pruugi aga meie definitsiooniga alati kokku minna ning võib sisaldada veel hulga häid käitumisviise oma kaaslaste suhtes. Näiteks leiti Ameerika Ühendriikides tehtud uurimuses, et kooliealised lapsed nimetavad prosotsiaalse käitumise näitena eelkõige kaaslaste kaasamist ja sõbraks olemist³⁹.

Kuigi ka ühe-kaheaastane on empaatiline ja mõnikord prosotsiaalne, kogeb laps "egotsentrilist empaatiat"⁴⁰. Laps on aldis aitama neil viisidel, mis on tema enda jaoks asjakohased. Näiteks võib tüdruk anda kurvale täiskasvanule oma lemmiknuku või tuua oma ema nutvat eakaaslast lohutama, kuigi mängukaaslase ema on sealsamas. Kuigi teisel eluaastal prosotsiaalne käitumine sageneb, ei ole see selles eluperioodis tavaline⁴¹. On näidatud, et juba kolmeaastane laps eristab mingil määral abistamise motiive (kas abistatakse enda huvidest või teise vajadusest lähtuvalt)⁴². Vanemaks saades areneb teiste motiivide mõistmine ning kooliealised lapsed väljendavad seda ka oma hinnangutes: nad arvavad, et tegelane, kes käitus lähtuvalt egoistlikest motiividest, ei ole nii hea kui tegelane, kelle abistava käitumise taga peituvad empaatia ning altruism⁴².

Koolieelik on võimeline mõistma teiste hädasid paremini kui noorem laps, nad on motiveeritumad ja võimelisemad aru saama teise mure või abivajaduse põhjusest ja aitama teisi nende vajadusi arvestades. Siiski on selles vanuses laste puhul teiste (eriti eakaaslaste) lohutamine küllalt harv toiming.

Nooremas koolieas ja noorukieas käituvad lapsed prosotsiaalselt, kui nad tunnevad end olukorras pädevana, kui nad on koos sõpradega ja kui neil on küllaldaselt tegevuseks vajaminevaid ressursse⁴³. Samuti suureneb tõenäosus, et teist aidatakse, kui abivajajaks on lähedane või meeldiv inimene või abivajaja on last ise varem aidanud¹⁰.

Hüvede jaotamine

Arusaam õiglusest ning selle alusel hüvede jaotamine on laste sotsiaalsete oskuste arengus olulisel kohal. Hüvede jaotamisel on uuritud, kuid võrd võtavad lapsed jaotamisel arvesse teiste inimeste panust. On leitud, et kui lasteaialapsed eelistavad jaotada hüvesid võrdselt, siis vanemad lapsed võtavad teiste panust juba arvesse. Samuti on uuritud, kuidas mõjutab õiglast jaotamist teise inimese vajadus⁴⁴. Hüvede jaotamist uurides on leitud ka soolisi erinevusi, s.t 5–9-aastased tüdrukud teevad võrreldes poistega rohkem n-õ prosotsiaalseid otsuseid, mis tagavad võrdse jaotuse, samas kui poisid näevad olukorda pigem võistluslikult. Võistluslikkus võib erineda ka kultuuriti, näiteks USA kultuuriruum soosib vägagi võistlevat lähenemist⁴⁵.

Eesti kontekstis on leitud, et nii lasteaia- kui ka koolilastele on oluline võrdne jaotus kõikide vahel. Samas erineb võrdne jaotus siiski ealiselt ja situatsiooniliselt. Pereringis hüvesid jaotades pidasid lasteaialapsed kõige olulisemaks seda, kellel näiteks oli raha kõige rohkem vaja, samas kui kooliealised lapsed arvestasid sama palju ka panust. Soolisi erinevusi Eestis ei leitud⁴⁶.

Erinevates uuringutes on kindlaks tehtud, et koolieas altruism (loobuda hüvedest teiste kasuks, nt annetada sente või komme) suureneb laste vanusega, kõige kadedamad on 7–8-aastased lapsed⁴⁷. Samuti on leitud, et kui pakkuda lastele variante, mida teha võidetud rahaga, siis vanemad lapsed annetavad suurema osa võidetud rahast⁴⁸.

Oskus mõelda

Probleemilahendusoskuste õpetamisel on oluline tutvustada ja selgitada lastele viise, kuidas mõelda, kuidas leida probleemile lahendusi, kuidas ette näha oma mõtete tegudeks muutmise tagajärgi. Probleemilahendusoskuste õpetamise eesmärk on soodustada laste iseseisvat toimetulekut erisugustes olukordades ja edendada laste valmisolekut tegutseda nii ise abistades kui ka abi kutsudes.

Parimate lahenduste leidmiseks on oluline meeles pidada mõningaid asjaolusid. Sageli kiputakse kasutama esimest lahendusvõimalust, mis pähe turgatab, selle üle sügavamalt järele mõtlemata. Siiski ei pruugi esimesena pähe tulnu olla alati kõige parem võimalik lahendus, eriti keerukamate ja harvemini ettetulevate olukordade puhul. Oluline on püüda leida võimalikult palju erinevaid lahenduskäike, kaaluda nende häid ja halbu külgi ning seda, kas konkreetne lahenduskäik on olemasolevate võimaluste piires ellu viidav. Alles seejärel saab langetada läbimõeldud otsuse parima lahenduse kasuks.

Kogu see protsess eeldab lahenduse otsijalt oskust võimalike tegude tulemusi ette näha ning samal ajal arvesse võtta mitut asjaolu ehk oskust mõelda.

Kooliteed alustanud laps teab juba nii mõndagi ümbritseva maailma kohta. Nad võivad aru saada mõnedest abstraktsetest mõistetest (nt abistamine), kuid asjade või mõistete seoste taipamiseks või esiletoomiseks (nt kuidas on seotud tahe aidata ja abistamine) on algklassiõpilasel vaja konkreetseid näiteid. Samuti vajavad algklassiõpilased abi, et teha üldistusi, laiendada ühes kindlas olukorras kehtivat teadmist teistele sarnastele juhtumitele.

Meetodid mitmesuguste oskuste arendamiseks

Koostajad: Oksana Aasa, Ines Kerikmäe, Igne Lembinen, Janika Siim, Margit Teller.

Kinnitatud uues riiklikus põhikooli ja gümnaasiumi õppekavas rakendub väärtuskasvatuse aineid läbiva teema „Väärtused ja kõlblus“ kaudu. Läbivate teemade õpetus toimub mitmel viisil. Käesolevas kogumikus pakutakse võimalusi nimetatud läbiva teema lõimimiseks aineõppesse sobivate teemakäsitluste ja meetoditega. Alljärgnevalt kirjeldatud õppetegevused on kooskõlas läbiva teema käsitlemise põhimõtete ning eesmärkidega I ja II kooliastme jaoks abistamise teemast lähtudes.

Kogumiku praktiliste tegevusjuhendite valmimise eeltööna jagati klassiõpetajatele (22 õpetajat) küsimustikud, et välja selgitada praktilised tegevused, mida õpetajad juba kasutavad väärtuste käsitlemisel. Uuringus osalenud õpetajad tõid vastustes esile ka vajadusi, millelaadne planeeritud väärtuskasvatuse ei rakendu.

Uuritavad õpetajad märkisid, et on kasutanud väärtuskasvatust puudutavate teemade sissetoomiseks igapäevaseid klassi- ja koolisituatsioone. Valdav on arusaam, et õpilaste väärtusi mõjutab õpetaja eeskuju. Õpetajad rõhutavad väärtusi, mis on nii klassireeglite kui ka üldse viisakuse kujundamise aluseks. Nimetatud väärtused läbivad 1. kuni 4. klasside õppeprotsessi. Meetoditena tuuakse enim esile vestlusi, arutelusid, rollimänge ning õpetliku sisuga tekstide kasutamist. Tegevused toimuvad nii individuaal-, paaris- kui ka rühmatööna.

Õpetajate nimetatud väärtuskasvatusalane õppevara on juhuslikku laadi. Loetletud on ainetundides kasutatavat õppevara, ka elektroonilist, nõuanderaamatuid, psühholoogia käsiraamatuid, lasteraamatuid. Kahte internetiportaali (Koolielu, Miksike) uurides selgus, et heategevuse teemadel on materjale väga vähe ja ühekülgseid (käsitletakse abistamist pereringis ning palju on materjale looduse hoidmise, kaitsmise kohta).

Õpetajad otsivad lugusid ka ajakirjandusest ning kasutavad koolides olevaid videofilme. Valik tundub lähtuvat õpetaja isikust. Iseloomustades I–II kooliastme küsitluses osalenud õpetajate teadmisi väärtuskasvatuskirjandusest, võib öelda, et õpetajatel puudub tervikpilt olemasolevast.

Küsitletud õpetajad ootavad väärtuskasvatuse arendamiseks õppekava ja abivahendite täiendamist: soovitakse tasuta abivahendite komplekte, näitlikke õppefilme, näitlikustatud töölehti, väärtusi käsitlevaid tekste lugemikku ja muudesse õpikutesse, viiteid teemakohasele kirjandusele, kirjutisi käsitlemise teoreetilisest taustast. Sooviti, et inimeseõpetuse materjalid oleksid mahukamad, sisukamad ning kaasaegsemad. Õpetajakoolitusest soovitakse koolituse teoorias (ka loenguid, sest õpetaja arusaamine väärtustest on ebamäärane); tõhusaid praktilisi juhendeid, nõuandeid tööks nii laste kui ka lastevanematega; õpetajate kogemuste jagamist (töö korraldamisel); alustekste ja nende käsitlemist; koolitust „Väärtuskasvatuse I kooliastmes“.

Valminud metoodiline kogu arvestab õpetajate vajadusi ning püüab mitmekesistada didaktilisi võimalusi väärtuste kujundamisel. Siin kirjeldatud meetodeid saab hakata kohe kasutama. Meetoditele on hinnangu andnud Inimeseõpetuse Ühingu tegevõpetajad.

Samas, nagu enamuse õpetamist ja õppimist toetavate õppematerjalide puhul ei tohiks ka siin leitud tegevusi vaadeldes arvata, et need haaravad kõiki võimalusi, mida väärtuskasvatuse

vajab. Kogutud ja koostatud tegevused on esitatud näidetena, kuidas teooriat praktikas rakendada. Õpetaja planeeritavad tegevused tulenegu kontekstist: kus laps õpib ja millised on ta tegeliku arengu ja eluga seotud vajadused. Meetodeid on erisuguseid: paljud neist näivad olevat mängud, kuid on siiski peamiselt õpetliku eesmärgiga.

Iga meetodi puhul on toodud kirjeldus, eesmärgid, mis esitatakse, lähtudes soovitatavatest õpitulemustest, lühike taustainfo õpetajale, sealhulgas tegevusele kuluv ligikaudne aeg ning vahendid, tegevuse täpne kirjeldus ning ideid lisategevusteks. Ka on tegevustes viiteid õpetajaid toetavale kirjandusele, millest saab lisateavet nii meetodi kui ka käsitluse kohta laiemalt.

Sellesse kogumikku koondatud meetodid on jaotatud kategooriatesse vastavalt probleemilahenduse etappidele: panen tähele, otsin lahendusi ja tegutsen. Samas võivad ühele etapile suunatud meetodid haarata teistegi etappide tegevuste elemente. Tabelis 1 on kirjas meetodid kogumikus paiknemise järjekorras. Iga meetodi puhul tuuakse tabelis esile kasutamise eesmärk ning on loetletud ained, millesse meetodit sobib lõimida.

Tabel 1. Meetodeid erinevate oskuste arendamiseks

Meetodid	Eesmärk	Ained, milles teemat kasutada
Meetodid märkamise harjutamiseks		
Minu tore nimi	Iseenda tundmaõppimine	Inimeseõpetus, loodusõpetus, matemaatika, eesti keel
Ideekaart	Lapse vaatenurkade avardamine ümbritseva suhtes	Vastavalt teemale igas aines
Ajurünnak: Abistamine – mis, kes, kus, kuidas?	Eetilise tundlikkuse arendamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, eesti keel, loodusõpetus, kunst
Vaatlusülesanded: Mida märkan? <i>1. Inimesed bussipeatuses</i> <i>2. Inimesed polikliinikus</i> <i>3. Loomad koduteel</i> <i>4. Erivajadustega inimesed</i> <i>5. Pereliikmete abistamine</i> <i>6. Klassikaaslaste abistamine</i>	Õpilaste koostöö, emotsioonide väljendamise ja abivajajate märkamise parandamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, loodusõpetus, eesti keel
Meetodid lahenduste otsimise harjutamiseks		
Osavõtlikkus ja empaatia. Töölehed: Tunded. Nähtamatu tass. Pauli lugu	Empaatiavõime arendamine, abistava ja empaatilise käitumise motiveerimine Teiste emotsioonidega arvestamise parandamine	Inimeseõpetus, eesti keel
Pildipaarid: Kes? Keda? Kuidas?	Abistamisvõimaluste üle arutlemise edendamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, eesti keel, kunst
Labürint: Mari ja Jüri teekond järve äärde	Valikute tegemise põhjendamise; iseenda väärtuste uurimine	Inimeseõpetus, eesti keel,

		matemaatika, kunst
Minu küsimused	Erinevate vajaduste mõistmine, kriitilise mõtlemise arengu soodustamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, eesti keel
Lugu vanaisast	Eri põlvkondade üksteisemõistmise parandamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, eesti keel, ajalugu, kunst
Otsustusmäng: Suhtumine loomadesse	Eetikaprobleemide mõistmine; põhjendamisoskuse arendamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, kunst
Probleemi aken: Leia ja lahenda	Õpilaste probleemide teadvustamine ja neile ühiselt lahenduse leidmise harjutamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, eesti keel
Pusle: Kes vajab abi	Asjade nägemine teiste inimeste vaatenurgast; teiste aitamise õppimine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, loodusõpetus, kunst, eesti keel
Lauamäng: Heategu	Mitmesuguste eetikat puudutavate olukordade tõlgendamine (lähtub mõistetest „viisakus”, „kohustus”, „heategu”)	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, kunst
Diskussioonivõrk: Tõeline sõprus	Omakasupüüdmatu sõprussuhte väärtustamine	Eesti keel, inimeseõpetus
Muinasjutt: Vastandid	Omakasupüüdmatususe väärtustamine	Eesti keel, inimeseõpetus, kunst
Meetodid tegutsemise harjutamiseks		
Poster: Teeme koos	Teiste ja iseenda väärtustamine; üldise arutlusvõime ja koostöö parandamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, kunst
Stend: Kaitse loodust!	Käitumise tagajärgede mõistmine ja vastutustundliku toimimise parandamine	Inimeseõpetus, loodusõpetus, kunst, eesti keel
Minilavastus: Loodusmatkal	Eluks vajalike teadmiste, oskuste ja kogemuste saamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, kunst, eesti keel, loodusõpetus
Video valmistamine	Vastutustundliku toimimise arendamine	Inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, loodusõpetus, kunst, tehnoloogia, arvutiõpetus

Meetodid märkamise harjutamiseks

Minu tore nimi

Meetodi kirjeldus. Tegemist on mängulise meetodiga iseenda tundmaõppimiseks. Tegevus algab iseseisva tööna, järgneb selle töö esitlusena ning lõpeb aruteluga.

Eesmärgid. Õpilane mõistab ja kirjeldab iseenda häid ja ainuomaseid külgi; väärtustab endasse positiivset suhtumist; arendab esinemise ning enesetutvustamise oskust.

Õpetajale. Igal õpilasel on ainuomaseid külgi, mis ta unikaalseks muudavad. Tunnis pakutav tegevus võimaldab õpilasel neid teadvustada, iseenda positiivsete külgede üle uhkust tunda ja tõsta enesehinnangut. Õpetaja jagab igale õpilasele paberilehe (A4) ning soovib kasutada värvilisi kirjutusvahendeid ning sellist kirja suurust, et paber oleks maksimaalselt ära kasutatud ja esitlusel klassiruumis nähtav. Tegevusele võib kulutada mitmesuguseid ideid lisades kogu inimeseõpetuse tunni, kuid seda võib lühendatult lõimida ka erinevate tundide mingisse sobivasse ossa. Kui õpilaste oskus leida omadussõnu on veel nõrk, harjutatakse omadussõnade leidmist koos.

Vajalikud vahendid: A4 paberileht, värvilised kirjutusvahendid.

Tegevus. Iga õpilane kirjutab paberile ülevalt alla oma nime. Pärast seda mõtleb ta enda kohta sama palju häid sõnu, kui tema nimes on tähti. Oluline on jälgida, et igas iseloomustavas sõnas oleks ka üks nime tähtedest. Iseseisva töö järel loeb õpilane kirjutatud omadused kaaslastele ette. Seejärel esitab õpetaja lastele küsimusi aruteluks:

Kuidas sa ennast pärast seda tööd tunnend?

Milliseid omadusi me enda ja teiste juures rohkem hindame? Miks?

Näide: (õpilane nimega **Luisa**)

LÕBUS

USIN

ILUS

SÕBRALIK

VIISAKAS

Ideid lisategevusteks.

- Jagatud paberilehe enda nime esitlusega võib ka isikupäraselt kujundada (nt joonistuse elementidega).
- Lapsed seisavad või istuvad ringis ning õpetaja palub neil mõelda millestki, mida õpilane oskab teha kodus või koolis, midagi, mis tuleb tal hästi välja ja mille üle ta on uhke. Iga laps ütleb järjekorras: „Ma oskan...“.
- Iga laps kirjutab sedelile oma nime. Sedelid kogutakse kokku. Iga laps tõmbab ühe klassikaaslase nimega sildi. Õpetaja palub öelda oma kaasõpilase kohta midagi head.
- Tegevus on lõimitav erinevatesse ainetesse: loodusõpetus – inimene, matemaatika – omaduste põhjal saab koostada tulpdiaagrammi, inimeseõpetus jne.

Ideekaart

Meetodi kirjeldus. Töö väikerühmas või kogu klassiga. Aktiivõppe meetod – kindlal etteantud teemal mõtete skemaatiline kujutamine. Kirja pannakse kõik esialgsed ideed, mis õpilased etteantud teemal esitavad. Sellele järgneb kirjapandud ideede seostamine, mis aitab teemat struktureerida. Ideekaardile⁴⁹ on omane mittelineaarne mõtlemisviis, mis on tihedalt seotud sellega, kuidas me tegelikult mõtleme.

Eesmärk. Innustab teema üle vabalt ja avatult mõtlema – arendab loomingulist mõtlemist, koostöö- ja kuulamisoskust. Arendab erisuste märkamise ja esiletoomise oskust ning seeläbi ka sallivust.

Õpetajale. Ideekaart on mõeldud kasvatusväärtusi puudutavate teemade käsitlemise sissejuhatuseks (vt näited). Ideekaardi võib koostada nii väikestes rühmades (2–3 õpilast) kui ka terve klassiga korraga. Ükski mõte ega idee pole vale, kõik ideed ja mõtted on õiged. Rühmatöö puhul kirjutavad õpilased ise üles kõik, mis meelde tuleb. Muretseda ei ole vaja kirjapildi või vigade pärast. Kirjutamise aega peaks olema piisavalt palju, et välja tuua kõik mõtted. Kui esialgsed mõtted kirjas, hakatakse looma seoseid. Eesmärgiks on tekitada võimalikult palju ühendusi. Teine võimalus on koostada ideekaart kogu klassi ühistegevusena. Õpetaja kirjutab tahvli keskele fraasi ja õpilased kas ütlevad mõtteid ja seoseid või tulevad kordamööda ning kirjutavad mõtteid ja seoseid tahvlile.

Aeg: 45 min.

Vajalikud vahendid: paberilehed (A3), markerid.

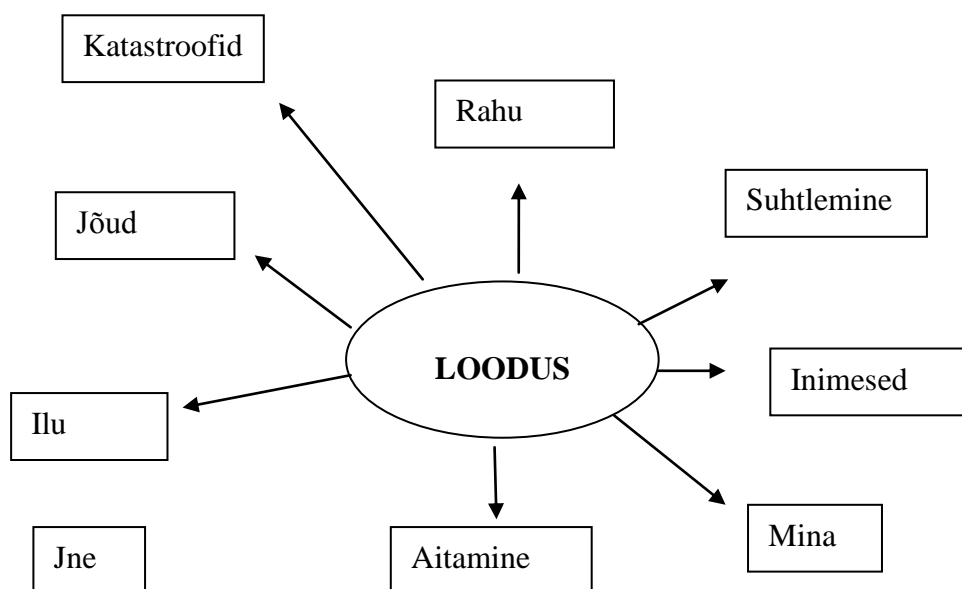
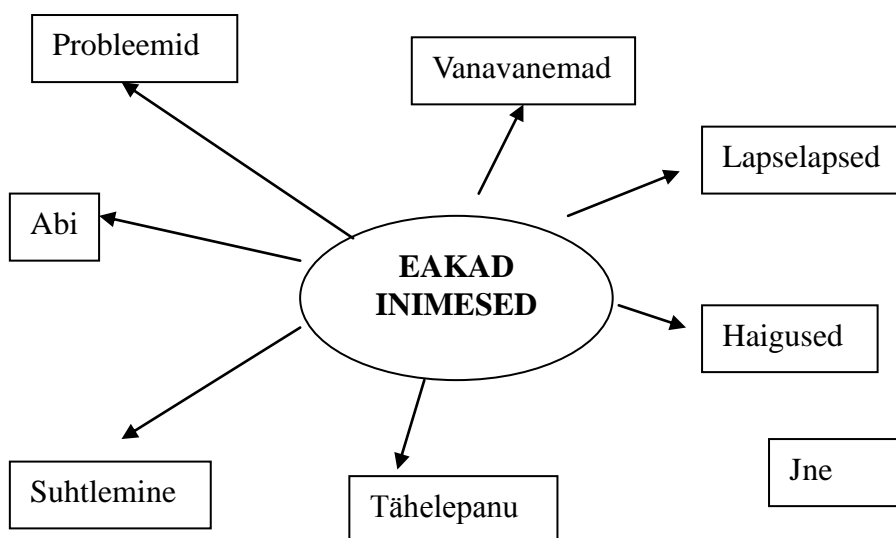
Tegevus. Ideekaardi koostamise etapid pikema rühmatöö jaoks on järgmised.

- Õpetaja kirjutab keset paberit või tahvlit mõne teemale vastava sõna või fraasi.
- Õpilased genereerivad nii palju mõtteid, kui etteantud ajal jõuavad või kuni enam midagi ei meenu.
- Õpetaja kirjutab õpilaste öeldud sõnad ümber mõiste.
- Klass jagatakse rühmadeks.
- Õpetaja annab igale rühmale võimaluse valida tahvlil olevalt ideekaardilt sõnapaarid (nt tunni teemaks on „Eakad inimesed”. Esimene rühm saab endale sõnapaari „vanavanemad ja haigused”; teine rühm „eakad inimesed ja tähelepanu” jne).
- Arutelu rühmades aitab leida üleskirjutatud sõnapaaride vahel seoseid ja neid selgitada.
- Rühmad vormistavad oma seoste selgitused suurele paberile ja esitavad need kordamööda kogu klassile.
- Õpetaja teeb kokkuvõtte.

Ideid lisategevusteks.

- Saab kasutada igas tunni faasis ja erineval otstarbel, näiteks eeltööna kirjutamisülesannete puhul. Seejuures võib kasutada erisuguseid värve, kirjakujuisid, pilte jms.
- Näited teemadest – kodutud loomad, kodutud inimesed, erisugused peremudelid (üksikemaga, isata, vanavanematega ja ilma, vendade ja õdedeta jne), erisugused inimesed (pimedad, ratastoolis, erinevast rahvusest, kõhnad ja tüsedad jne).
- Tegevus on vastavalt teemale lõimitav kõigisse õppeainetesse.

Näited

Ajurünnak: Abistamine – mis, kes, kus, kuidas?

Meetodi kirjeldus. Ajurünnaku⁵⁰ põhiideeks on vabas õhkkonnas võimalikult paljude loovate ideede esitamine. Ideid ei arvustata, ettepanekutesse tuleb suhtuda sallivalt ja kaasaelavalt, olgu need kui tahes üllatavad. Ka saab pakutud ideid seostada juba olemasolevate teadmistega.

Eesmärgid. Tegevus võimaldab õpilasel mõelda ja arutleda enda ja teiste suhtumise üle abistamisse. Õpilane arendab empaatiat; väärtustab teiste abistamist ja saab julgust reageerimiseks abistamist vajavates situatsioonides.

Õpetajale. Teiste aitamine on olnud ajast aega erinevate rahvaste hulgas väga olulisel kohal. Samas tekitab abistamise teema palju küsimusi. Teema “Kas sa pead teisi inimesi aitama?” mitmekülgseks uurimiseks saab mõtteid O. Brenifieri raamatust „Mis on hea ja mis on halb“⁵¹.

Abivalmiduse ja abistamiskäitumise teemade üle arutledes ja tagasisidet andes on oluline rõhutada omadussõnu (nt abivalmis, hooliv, empaatiline jt), sest sellega antakse märku, et neid väärtusi peetakse koostöös oluliseks.

Kuna ajurünnaku puhul on ideede pakkumine ja analüüs teineteisest lahus, ongi see meetod üles ehitatud etappidena. Esimesel etapil esitatakse ideid ja teisel etapil asutakse oma eelteadmisi täiendama.

Aeg: 45 min.

Tegevus. Klassile tutvustatakse või tuletatakse meelde ajurünnaku reegleid. Õpetaja kirjutab tahvlile sõna „ABISTAMINE” ning õpilased ütlevad vaheldumisi mõtteid, mis neile selle sõnaga seoses meenub. Õpetaja kirjutab üles kõik laste öeldud, sest KÕIK, MIS ÕELDAKSE, ON ÕIGE! Seejärel analüüsivad õpilased (koos õpetajaga) ühiselt kirjutatud ideid.

Lapsed esitavad küsimusi ja räägivad, mida nemad üksteise aitamisest arvavad:

- leia võimalikult palju põhjusi, miks peaks üksteist aitama;
- kuidas ja kellele abi pakkuda;
- kuidas olla, kui tahaks aidata, aga abi ei küsita või abi lükatakse tagasi;
- kas meile alati meeldib, kui meid aidatakse;
- kas sõbrad peavad alati aitama, kas abistame üksnes sõpru.

Ideid lisategevusteks.

- Üksteise aitamise teemaga võiks tegeleda regulaarselt mingi perioodi vältel. Igast päevast nädala jooksul (või kord nädalas/kuus) leitakse asetleidnud abistamise juhtum(id). Abistamise juhtumeid ning abistavaid tegelasi võib leida ka raamatutest, mida õpilased emakeele tunnis või teistes ainetundides loevad.
- Regulaarselt võiks koos otsida ka abistamisega seotud päevasõnumeid (ütlemised, vanasõnad, mõtted jm), mis suurele paberile kirjutatuna kinnitatakse näiteks riidepuu külge (lisatakse ka kuupäev). Päevasõnumid arutatakse lastega läbi, arendamaks arusaamist ühiskonnas levinud ja isiklike väärtuste seostest. Hiljem võib need sõnumid kõita suureks raamatuks. Päevasõnumi näiteid: *Kui tahad elus edasi jõuda, siis aita kõigepealt teisi* (Jaapani vanasõna). *Kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem* (Eesti vanasõna).
- Tegevust saab kasutada erinevate ainete puhul: inimeseõpetuses, ühiskonnaõpetuses, eesti keeles (lugemispalade analüüs, jutukese või luuletuse koostamine nt headuse ja abistamise teemal), kunstiõpetuses („Kuidas kujutada headust?”).

Vaatlusülesanded: Mida märkan?

Meetodi kirjeldus. Vaatlusülesanne⁵² on uuritava objekti omaduste ja seoste fikseerimise süsteem. Vaatlus on tähelepanekute tegemine füüsilisest maailmast meelte kaudu. Vaatlusel saadetakse lapsed tegema tähelepanekuid, uurima mingit olukorda või inimesi. Selleks määratakse kindel aeg (nt mõni minut kuni nädal).

Eesmärgid. Vaatlemise ja vaatlustulemuste kaudu abivajajate parem märkamine. Paraneb õpilaste koostööoskus, emotsioonide mõistmine. Suureneb üksteisest hoolimise, abistamise ja toetavate peresuhete väärtustamine.

Õpetajale. Vaatlusülesannete kogu on mõeldud 2.–4. klassi õpilastele, seda võib jagada tegemiseks kahel päeval ühe nädala jooksul individuaal- või paaris- või rühma- või paaritööna umbes üks tund korraga. Samuti võib paluda teha vaatlusülesannet koos vanema venna/õe, lapsevanematega jne. Õpetaja selgitab, et vaatlust ei pea tegema kahel päeval järjest, aga kindlasti peaks see toimuma eri nädalapäevadel (alguses, keskel või nädalavahetusel). Õpetaja annab küsimustelehed õpilasele kaasa (vt vaatlusülesanded 1–6). Aega on vaatluseks üks nädal, järgmisel nädalal teeb õpetaja inimeseõpetuse, klassijuhataja või mõnes muus tunnis kokkuvõtted vastavalt teema sobivusele.

Tegevused. Õpetaja valib kindla teema (objektid) vaatluseks ja otsustab, kas kogu klass teeb vaatluse ühel teemal või leitakse vaatluseks erisugused objektid eri paikades. 5. ja 6. vaatlusülesanne on mõeldud individuaaltööna. Õpetaja trükib vaatluslehed välja ja jagab õpilastele, teeb vaatlustulemustest kokkuvõtte. Tulemused arutatakse klassis läbi.

Ideid lisategevusteks. Teemad vaatluseks.

1. Loodusõpetuses rühma- või paaris- või paaritööna – kooli- või koduümbruse loodusobjektide olukord; klassi-, kooli- või koduümbruse korrashoid; individuaalülesannetena – õuesõppe raames loodusõpetuse tundides vaatlused eespool nimetatud teemadel.
2. Korraldada ühine külaskäik loomade varjupaika. Vaatlusülesanne paaris- või individuaalülesandena teel sinna ja tagasi (vt vaatlusülesanne 1 ja 3) ühiskonnaõpetuse tunni raames õuesõppena.
3. Inimeseõpetuse tundides arutelud eelnevalt läbitud vaatluste põhjal (vt vaatlusülesanded 5 ja 6).

Ülesanded väljatrükkimiseks

„MIDA MÄRKAN“. Vaatlusülesanne 1: *Inimesed bussipeatuses*

Jälgige bussipeatuses olevaid inimesi ja vastused pange kirja tabelisse.

Küsimused	Vastused
1. Keda nägite bussipeatuses (noored, mehed, naised, emad väikeste lastega, vanainimesed jne)?	
2. Milliseid asju nad kaasas kandsid (suured kotid, väikesed käekotid, toidukotid, lapsekärud või veel midagi muud)?	
3. Kas märkasite aitamist, kes, kuidas ja keda aitas?	
4. Kas märkasite kedagi, kellel oleks olnud abi vaja, kuid seda ei pakutud?	
5. Mida veel märkasite?	
6. Millised mõtted ja tunded vaatlusel tekkisid?	

„MIDA MÄRKAN“. Vaatlusülesanne 2: *Inimesed polikliinikus*

Jälgige polikliinikus või perearstikeskuses liikuvaid inimesi ja vastused pange kirja tabelisse.

Küsimused	Vastused
1. Kes liiguvad polikliinikus või perearstikeskustes (noored, mehed, naised, emad väikeste lastega, vanainimesed jne)?	
2. Kas nägite inimesi, kellel oli probleeme liikumisega (inimesed ratastoolis, karkudega, inimesed, kellel oli midagi sidemega kinni seotud jne)?	
3. Kas märkasite abistamist? Kes, kuidas ja keda abistas (nt abivajajad lasti uksest enne sisse või välja, tehti uks lahti, abistati trepist liikumisel jne)?	
4. Kas märkasite kedagi, kellel oleks olnud abi vaja, kuid seda ei pakutud?	
5. Kuidas vesteldi inimestega registratuuris (viisakalt, rahulikult, kannatamatult, kurjalt jne)?	
6. Mida veel märkasite?	
7. Millised mõtted ja tunded vaatlusel tekkisid?	

„MIDA MÄRKAN“. Vaatlusülesanne 3: *Loomad koduteel*

Jälgige kooliteel liikuvaid loomi ja nendega seonduvat. Vastused pange kirja tabelisse.

Küsimused	Vastused
1. Milliseid loomi märkasite? Kas oli rohkem koeri või kasse?	
2. Millised nad välja nägid (nt kõhnad, hästi toidetud, mustad jne)?	
3. Kas ja kui sageli nägite koduteel maas loomade väljaheiteid?	
4. Kui palju nägite inimesi, kes jalutasid oma lemmikloomadega?	
5. Kuidas loomaomanikud oma loomadega suhtlesid (rääkisid, mängisid, kurjustasid, löid)?	
6. Kus nad oma lemmikloomadega jalutasid (pargis, tänaval, haljasalal majade juures)?	
7. Kui loom tegi häda, kas omanikud koristasid (väljaheited) nende järelt ära?	
8. Mida veel märkasite?	
9. Millised mõtted ja tunded vaatlusel tekkisid ?	

„MIDA MÄRKAN“. Vaatlusülesanne 4: *Erivajadustega inimesed*

Jälgige, kui palju on avalikes kohtades liikumas erivajadustega inimesi (ratastoolis, karkudega, pimedaid, kepiga, lonkavaid jne). Vastused pange kirja tabelisse.

Küsimused	Vastused
1. Kas ja kui palju nägite avalikes kohtades liikumas erivajadustega inimesi?	
2. Kas nad olid üksi või oli neil keegi kaasas?	
3. Millises meeleolus tundusid erivajadustega inimesed olevat?	
4. Kas märkasite, et inimesed abistasid erivajadustega inimesi?	
5. Kuidas ümbritsevad inimesed suhtusid erivajadustega inimestesse (olid sõbralikud ja abivalmis, hoidsid eemale, näitasid näpuga, vestlesid sõbralikult, olid ükskõiksed jne)?	
6. Kui te ei kohanud erivajadustega inimesi või kui neid oli vähe, siis mis võib olla selle põhjuseks?	
7. Mida veel märkasite?	

„MIDA MÄRKAN“. Vaatlusülesanne 5: *Pereliikmete abistamine*

Jälgi kodus pereliikmete abivajadust ja vastastikust abistamist nädala jooksul. Vastused kirjuta tabelisse.

Küsimused	Vastused
1. Kes ja kellelt kodus abi küsis? Kui sageli abi küsiti?	
2. Millisel viisil abi küsiti (paluti sõbralikult, käsutati)?	
3. Millist abi pereliikmed üksteisele pakkusid (too näiteid)?	
4. Kas abi eest tänati? Kuidas seda tehti?	
5. Kas sina vajasid mõne pereliikme abi? Kas ja kuidas sa seda küsisid?	
6. Kas sa said abi või jäeti sind abita?	
7. Mida veel märkasid?	
8. Millised mõtted ja tunded vaadeldes tekkisid?	

„MIDA MÄRKAN“. Vaatlusülesanne 6: *Klassikaaslaste abistamine*

Jälgi ühe nädala jooksul klassikaaslaste vastastikust abistamist. Vastused kirjuta tabelisse.

Küsimused	Vastused
1. Kas sinu käest küsiti abi? Kes ja millist abi vajab?	
2. Kuidas abi paluti (nõuti, küsiti viisakalt jms)?	
3. Kas märkasite abistamist (klassikaaslaste, teiste koolipere liikmete vahel), kes, kuidas ja keda abistas?	
4. Kas märkasite kedagi, kellel oleks olnud abi vaja, kuid seda ei pakutud?	
5. Mida veel märkasite?	
6. Millised mõtted ja tunded vaatlusel tekkisid?	

Meetodid lahenduste otsimise harjutamiseks

Osavõtlikkus ja empaatia

Töölehed: Tunded. Nähtamatu tass⁵³. Pauli lugu.

Meetodi kirjeldus. Iseseisev töö töölehtedega.

Eesmärgid. Arendab õpilastes osavõtlikkust ja empaatiavõimet. Aitab lastel nende omaduste kaudu iseennast mõista. Laps oskab nimetada inimeste erinevaid tundeid ja leiab viise nendega toimetulekuks. Teab abisaamise võimalusi kiusamise või vägivaldiga korral. Mõistab, et kiusamine ei ole lubatud käitumine. Väärtustab hoolivust.

Õpetajale. Osavõtlikkus on arvestamine teiste inimeste tunnete, mõtete ja kogemustega. Kui püüame end teise inimesega samastada, mõistame teda paremini. Empaatiavõime aitab meil teiste inimeste kaudu iseennast mõista. Osavõtlikkus ja empaatiavõime hakkavad välja kujunema juba lapse esimestel eluaastatel. Enamik teadlasi usub, et need on kaasasündinud omadused, kuid loomupärasele hoolivusele tuleb eraldi tähelepanu pöörata ja seda arendada. Töölehed sobivad täitmiseks ka kiusamise ja vägivaldiga teema käsitlemisel. Eeltööna selgitab õpetaja tunnete sisu ja erinevust.

Aeg: ajakulu ühe töölehe täitmiseks umbes 15–20 min.

Tegevus. Õpilane täidab töölehti individuaaltööna.

Esimese töölehe viimases ülesandes kirja pandud ideed kannab iga õpilane klassis ette. Õpetaja kirjutab tahvlile koos leitud parimad lahendused, kuidas kaaslaste tuju tõsta ja oma tunnetega toime tulla.

Ideid lisategevusteks.

- Kui õpilastel tekib raskusi tunnete nimetamisel, siis empaatia veebilehel on ära toodud tunnete loetelu (http://empaatia.ee/empaatia/index.php/Tunnete_loetelu⁵⁴).
- Kui lastel on raskusi kirjutamisega, valmistab õpetaja eelnevalt lipikud tunnete nimetustega, mida õpilased kleebivad töölehele vastavasse tabelisse.
- Miimikaharjutused, rollimängud ja pantomiim tunnete teemal.
- Tegevus on lõimitav erinevatesse õppeainetesse: eesti keel (sõnavara, antonüümid ehk vastandsõnad, omadussõnad), inimeseõpetus jt.

TÖÖLEHT: Tunded

Kirjuta viis erinevat tunnet (emotsiooni), mida võiksid tunda pildidel olevad lapsed August, Oskar ja Vallo.

August

Oskar

Vallo

Paiguta eelmises ülesandes välja toodud tunded tabeli vasakusse tulpa. Leia igale sõnale vastandsõna ja kirjuta see tabeli paremasse tulpa.

Laste tunded	

Kirjuta, mida saaksid teha sina oma kaaslase tuju tõstmiseks.

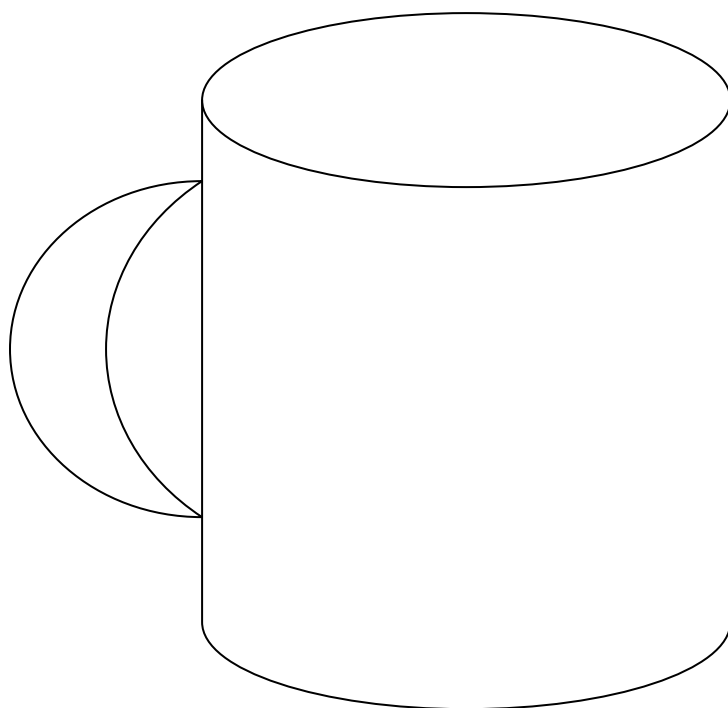
TÖÖLEHT: Nähtamatu tass

Meil igaühel on üks nähtamatu tass. Seda nähtamatut tassi täidavad ja tühjendavad teised ning sul endalgi on selles oma osa. Kui sa ütled sõbrale midagi head või rõõmustavat, siis täidad tema tassi – ja märkamatult täitub ka sinu enda oma. Ja vastupidi: tehes või öeldes kaaslasele midagi kahjustavat, negatiivset, siis tühjendame tema tassi. Samal ajal tühjeneb ka sinu tass. Kui meie tass on täis, siis oleme rõõmsad ja rahulolevad.

Meil on valida, kas teiste tasse täita või tühjendada.

Pane kirja üks hea soov, mida tahaksid oma pinginaabrile/sõbrale soovida. Näita seda talle!

Kirjuta tassile emotsioone, mida tunned. Värvige tass! Vali värv vastavalt oma meeleolule. Vaata pinginaabri tassi. Küsi temalt, miks ta valis just selle värvi.

TÖÖLEHT: Pauli lugu

Loe läbi vasakus tulbas olev jutt ja vasta küsimustele paremas tulbas.

Paul sai matemaatika tunnis hindeks kahe. Kui ta eesti keele klassi tuli, istus Tiina tema pingis ja lobises lõbusalt klassiõe Katiga. Paul tahtis oma kohale minna, kuid tüdrukud ei märganud teda. Paul käratas tüdrukutele: "Minge siit minema, vastikud lobamokad! Te olete nii tüütud!"

1. Miks Paul nii käitus?
2. Kas Paul tegi midagi valesti? Miks sa nii arvad?
3. Mida võisid tunda Tiina ja Kati?
4. Kuidas käituksid sina, kui oleksid Paul?

Pildipaarid: Kes? Keda? Kuidas?

Meetodi kirjeldus. Õppemäng, kus kasutatakse pilte, et laps seostaks pildil kujutatut oma kogemuste ja teadmistega.

Eesmärgid. Suunab õpilasi nägema abivalmidust mitmekesiselt. Arendab seoste nägemist ning arutlemist eetika üle.

Õpetajale. Õpetaja räägib õpilastele, et kõik siin maailmas on seotud ja üksteisele mingil moel vajalikud. Laste endi mõtteid aitavad esile tuua lisatud pildid (vt pildid väljatrükkimiseks). Pildid tuleb välja trükkida, vajadusel tugevdada ja seejärel välja lõigata. Pildikomplekti saab kasutada individuaal-, paaris- ja rühmatöös (rühmas 3–6 õpilast). Mängimise ajal jälgib õpetaja, et kõik õpilased

- saaksid põhjendada vähemalt ühe paari seose;
- suhtuksid kaaslaste mõtteavaldustesse positiivselt ja tolerantselt.

Aeg: vähemalt 20 min.

Vajalikud vahendid: pildikomplektid.

Tegevus. Enne esimest mängimist vaatavad õpetaja ja õpilased kõik pildid koos üle. Ühiselt arutatakse, keda pildil olev isik, loom või taim võiks laste arvates kujutada. Õpetaja julgustab lapsi olema loovad.

Näiteks:

Sellel pildil kujutatud mees võib olla nii isa, onu, täiskasvanud poeg, vanem vend, üliõpilane, õpetaja, direktor, minister, president, naabrimees jne.

Sellel pildil kujutatud tüdruk võib olla nii tütar, lapselaps, väike õde, suur õde, sõbranna, naabritüdruk, võõras tüdruk, lasteaialaps, klassiõde jne.

Õpilased segavad pildid ja asetavad ümberpööratult lauale (pildiga pool vastu lauda).

- Üks õpilane keerab kaks vabalt valitud pilti õiget pidi.
- Nüüd tuleb leida piltide vahel seos. Laps nimetab, keda on tema piltidel kujutatud ja selgitab, kes saab keda abistada, toetada. Kuidas?
- Iga õpilane valib saadud paarist ise, kes on tema näites abistaja ja kes abivajaja ning selgitab teistele ühte abistamisvõimalust.
- Kaaslased kuulavad ja esitavad vajadusel täpsustavaid küsimusi.
- Kui selgitus on läbi, keerab õpilane pildid uuesti teistpidi, segab neid laual ja mängujärg läheb järgmisele õpilasele.
- Mäng kestab nii kaua, kuni kõik õpilased on selgitanud vähemalt ühe pildipaari seost teistele.

Näide.

Õpilane sai paari koer ja vanaema. Tema valis, et koer on abistaja ja vanaema abivajaja.

Koer saab vanaema abistada siis, kui vanaema ei näe. Koerale pannakse selline kaelarihm, millest saab kinni hoida ja koer aitab vanaemal õigesse kohta minna.

Teine õpilane sai ka paari koer ja vanaema. Tema valis, et vanaema on abistaja ja koer abivajaja. Vanaema saab koera toita, kui koer on nälgine. Jne.

Ideid lisategevuseks.

- Pilte saavad õpetajad ja lapsed ise juurde joonistada, ajakirjadest välja lõigata, internetist otsida.
- Mängureegleid võib vajadusel muuta. Näiteks tuleb õpilasel leida pildipaari vahel abistamisseos mõlemat pidi.
- Mängida saab nii, et korraga on ühel rühmal kaks komplekti pilte. Nii võib tulla paariks kaks koera, kaks vanaema jne.
- Pilte saab suurendada, tahvlile kinnitada ja mängida korraga kogu klassiga.
- Õpilased valivad ühe paari ja kirjutavad selle põhjal jutukese abistamisest.
- Tegevus on lõimitav erinevatesse õppeainetesse: eesti keel, inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, kunst.

Labürint: Mari ja Jüri teekond jõe äärde

Meetodi kirjeldus. Aktiivõppemeetod, mille käigus õpilased saavad teha teadlikult abistamist puudutavaid valikuid ja neid põhjendada.

Eesmärgid. Aitab õpilastel märgata abivajajaid ja väärtustada üksteise abistamist; suunab õpilasi eristama head ja halba käitumist.

Õpetajale. Meetod sobib abivalmiduse teema käsitlemise juurde. Abistamisega seotud hea ja halva käitumise eristamiseks juhib õpetaja tähelepanu asjaolule, et ka see, kui keegi vajab abi ja pealtnägija midagi ei tee, võib olla halb käitumine. Koos õpilastega tuleb arutada, missugusel viisil sobib/saab abi pakkuda, et abi ka vastu võtta tahetakse ja kas laps saab alati iga abivajajat aidata.

Tegevus toimub rühmatööna. Rühmas on 4–5 last, igale rühmale annab õpetaja labürindi pildi. Arutelu käigus jälgib õpetaja, et kõik rühmad saaksid põhjendada oma valikut ja vastata mõnele lisaküsimusele.

Aeg: 30 min. Aega saab reguleerida mõtlemiseks esitatavate küsimuste arvuga.

Vajalikud vahendid: igale rühmale labürindi pilt.

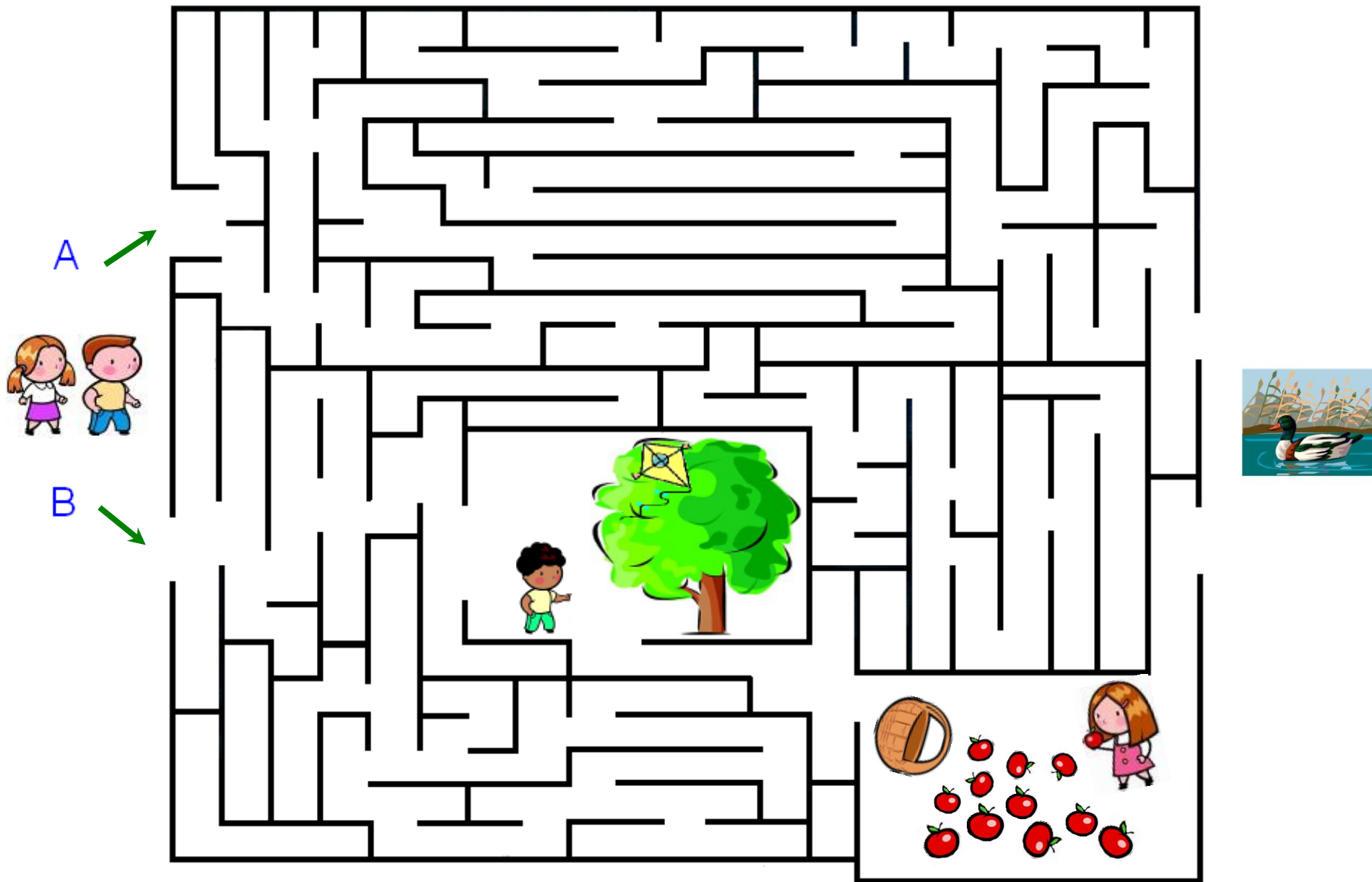
Tegevus. Õpetaja annab igale grupile labürindi ja seletab tausta: „Mari ja Jüri lähevad jõe äärde parte vaatama. Jõe äärde viib kaks teed – A ja B.” Õpilaste ülesanne on labürindi põhjal soovitada Marile ja Jürile, millist teed valida ning põhjendada oma soovitusi. Õpilased saavad mõtlemisajaks 2–4 min. Kui kõik grupid on välja toonud oma valiku, esitab õpetaja (omal valikul) lisaküsimusi ja kindlasti laseb lastel valikuid põhjendada:

- Kumb tee on pikem/lühem? Miks te nii arvate?
- Kumma tee läbimiseks läheb vähem/rohkem aega? Miks te nii arvate?
- Kui Mari läheb mööda A-rada ja Jüri mööda B-rada, siis kumb jõuab enne jõe äärde? Miks te nii arvate?
- Aga kui Jüri läheb mööda A-rada ja Mari mööda B-rada, kumb sel juhul enne jõe äärde jõuab? Miks te nii arvate?
- Kumma tee valiksite teie, kui teate, mis teel ees ootab? Miks te selle valite?
- Kumma tee valite, kui teil on hästi kiire ja tahate kähku jõe äärde jõuda? Miks just selle tee?
- Kuidas on võimalik aidata last, kelle tuulelohe on puu otsas?
- Kuidas saab aidata last, kelle korv on ümber läinud?
- Kas teie olete kuhugi minnes märganud kedagi, kes vajab abi? Kuidas käitusid?
- Kas oled ise abi vajanud? Kas oled möödujalt abi saanud?

Ideid lisategevuseks.

- Õpilased panevad ise lastele nimed ja kirjutavad teemakohase jutukese. Jutus on näiteks peategelane (või tegelased), kes läheb (lähevad) kuhugi; abivajaja oma murega; esitatud abistamisvariandid.
- Õpetaja ja õpilased saavad ise koostada analoogilisi labürinte teiste abivajajatega.
- Tegevus on lõimitav erinevatesse õppeainetesse: inimeseõpetus, eesti keel (jutukese kirjutamine, võrdlemine muinasjuttudega), matemaatika (tee pikkuse arvutamine), kunstiõpetus (kirjutatud jutukese illustreerimine) jt.

Labürint

Minu küsimused

Meetodi kirjeldus. Aktiivõppe meetod, kus kriitilise mõtlemise oskuse õppimiseks julgustatakse õpilasi küsimusi esitama. Küsimuste esitamine⁵⁵ õpilaste poolt arendab õpilaste aktiivsust ja toetab nende mõtlemise arengut.

Eesmärgid. Arendab õpilaste vaatlus- ja koostööoskust; empaatiat; oskust märgata erinevaid inimesi. Arendab õpilaste kriitilise mõtlemise oskust.

Õpetajale. Teema käsitlemiseks on vajalikud mitmesuguseid (sh erivajadusega) inimesi kujutavad pildid (vt Näidispildid). Õpetaja saab pilte ise juurde muretseda ja koos õpilastega ajakirjadest vastavaid väljalõikeid koguda. Erinevustest ja erivajadustest rääkides sobivad teema sissejuhatuseks väga hästi fotod, joonised, foto- ja pildisarjad. Õpetaja võib seda meetodit kasutades valida klassis/koolis/ühiskonnas hetkel olulise teema. Tegevus toimub rühmatöona ja õpetaja toetab õpilasi küsimuste koostamisel.

Aeg: 45 min.

Vajalikud vahendid: 1 pilt rühmale, kuni 10 paberilehte rühma kohta, paberi seinale kinnitamise vahend.

Tegevus. Õpilastest moodustatakse rühmad ning iga rühm saab ühe pildi erinevate vajadustega inimeste teemal. Õpilased mõtlevad rühmas töötades välja küsimused, mida nad esitaksid pildil olevale isikule, kui neil oleks võimalik temaga kohtuda ja teda küsitleda ning panevad iga küsimuse eraldi paberilehele kirja. Järgneb koostatud küsimuste analüüs rühmas (vt allpool küsimusi analüüsiks).

Valik küsimusi analüüsiks.

- Mitu küsimust õnnestus teil välja mõelda?
- Millised on kõige huvitavamad küsimused?
- Mida me saame sellest inimesest nende küsimuste kaudu teada?
- Järgneda võib küsimuste rühmitamine: a) õpilased püüavad ise koondada koostatud küsimused rühmadesse; b) õpetaja kirjutab tahvlile mingid kategooriad (välimus, tunded, tegevused, vajadused, vms), millest moodustuvad küsimuste rühmad ja õpilased paigutavad oma küsimused vastava rühma alla.
- Mida meil oleks vaja teha, et neile küsimustele vastuseid saada (nt küsitleda oma vanaema, vanaisa; kohtuda pimedaga või ratastoolis inimesega jne)?

Ideid lisategevuseks.

- Märkige huvitavamad küsimused ning leidke reaalne võimalus saada nendele vastused (nt kohtuda ratastoolis lapsega, pimedaga inimesega jne).
- Õpilased saavad küsimuste esitamise ja arutelu järel kirjutada jutukesti mitmesugustel teemadel, näiteks "Minu päev pimedana".
- Intervjuu mõnele esitatud küsimusele vastuse saamiseks näiteks erivajadusega inimesega.

Näidispildid

Lugu vanaisast

Meetodi kirjeldus. Aktiivõppe meetod, kus luuletust kasutatakse üldise arutlusvõime ja analüüsisioskuse arendamiseks.

Eesmärgid. Areneb õpilaste arusaam inimese elukaarest. Edeneb arusaam põlvkondadevahelisest austusest.

Õpetajale. Õpetaja jagab lastele luuletuse (vt tabel luuletusega väljatrükkimiseks) ja loeb klassile ette luuletuse „Vanataadi laul”⁵⁶. Tegevust võib kasutada vanaema ja vanavanemate teema sissetoomiseks. Luuletusega tutvumisele ning uute ja arusaamatute sõnade otsimisele kulub aega 20–30 minutit.

Tegevus. Pärast õpetaja poolt luuletuse ettelugemist loevad õpilased selle klassis valjusti (nt kahe rea kaupa) ette, et võõrastest sõnadest paremini aru saada. Seejärel uurivad õpilased luuletuses kasutatud sõnu. Õpilased joonivad alla vähetuntud, võõrad või neile arusaamatud sõnad.

Õpilased arutlevad, kust nad saaksid nende sõnade ja lausete kohta selgitust küsida (õpetaja, sõnaraamat jne). Seekord võib viia paberilehe luuletusega koju ning arutleda vanaisaga võõraste sõnade üle selles luuletuses ning vajadusel otsida sõnade tähendust. Kui õpilasel vanaisa ei ole, võib näiteks paaristööna uurida sõnade tähendust koos klassikaaslasega tema vanaisalt, küsida isalt, vanaemalt või onult. Selgituse saab kirjutada tabelisse.

Ideid lisategevusteks.

- Koostada stend fotodest või muudest vahenditest vanaisade, isade või onude noorusaja tegevustega.
- Koostada stend, kuhu oleksid kantud nii vanaisade kui ka lastelaste harrastused piltidena.
- Tegevuse järel võib kirjutada loo, mis kogutakse vanaisade lugude raamatuks.
- Tegevust saab lõimida erinevate õppeainetega: emakeel, inimese- ja ühiskonnaõpetus, kunst, ajalugu.

E. Niit. Vanataadi laul

*Küll me vanasti
lõime kurni ja
küll ma vanasti
olin turnija!*

*Poisist peale ma
muudkui ronisin,
poisist peale ma
spordist sonisin.*

*Küll mul vanasti
olid lihased?
Omad semudki
olid vihased?*

*Tõstsin pomme ja
pistsin rinda ma.
Tegin puhta töö
poksikindaga.*

*Nüüd mul puhata
juba alus on.
Nüüd mul enesel
pommid jalus on.*

*Nüüd on jalus mul
mitmepuudane ...
Tõsta selliseid,
näe, ei suuda me.*

TÖÖLEHT: Vanataadi laul

Ülesanne. Jooni selles luuletuses alla sõnad, millest sa aru ei saa. Tabeli teise veergu kirjuta vanaisa abiga võõraste sõnade selgitus.

<i>Siin joonin alla mulle võõrad sõnad</i>	<i>Allajoonitud sõnade selgitus</i>
Küll me vanasti lõime kurni ja küll ma vanasti olin turnija!	
Poisist peale ma muudkui ronisin, poisist peale ma spordist sonisin.	
Küll mul vanasti olid lihased? Omad semudki olid vihased?	
Tõstsin pomme ja pistsin rinda ma. Tegin puhta töö poksikindaga.	
Nüüd mul puhata juba alus on. Nüüd mul enesel pommid jalus on.	
Nüüd on jalus mul mitmepuudane ... Tõsta selliseid, näe, ei suuda me.	

Minul aitas ülesannet täita _____

Milliste spordialadega on vanaisa nooruses tegelenud? _____

Üks vanaisa õpetussõna sulle _____

Otsustusmäng: Suhtumine loomadesse

Meetodi kirjeldus. Aktiivõppe meetod ühise arvamuse kujundamiseks⁵⁷. Kolmele erinevale mänguväljakule asetavad mängijad lipikuid väidetega, mille kohta tuleb leida ühine arvamus. Võib jääda põhjendatult ka oma arvamuse juurde.

Eesmärgid. Suunab õpilasi eetikaprobleemide mõistmisele ning väärtustama inimeste õigust mõelda erinevalt, aitab eristada head ja halba käitumist. Areneb oskus panna end teise inimese olukorda. Arendab põhjendamisoskust.

Õpetajale. Enne mängu räägib õpetaja õpilastele, et inimestel võib väärtuste tõlgendamisel olla eriarvamusi. Arvamuste põhjusi selgitades saab leida ühise keele või vähemalt on võimalik paremini mõista, miks teine arvab teisiti. Üheks teemaks, mille puhul inimestel on kindlasti eriarvamusi, on loomad ja suhtumine nendesse. Kui õpilased mängivad otsustusmängu siin toodud loomi puudutavate väidetega, saab õpetaja ühtlasi ülevaate, missugune on tema klassi laste suhtumine loomadesse, missugused on nende väärtushinnangud selles valdkonnas. Õpetaja selgitab õpilastele, kuidas mängida ja jälgib ise mängu käiku, vajadusel juhendades. Pärast mängimist võtab õpetaja mängu kokku ja selgitab õpilastele saadud kogemuste tähtsust.

Aeg: 25–30 min.

Vajalikud vahendid: paari peale üks mängusedelite komplekt (vt sedelite komplekt väljatrükkimiseks) ja kummalegi lapsele mänguväljak (vt mänguväljak väljatrükkimiseks). Mängusedelitele on kirjutatud erinevad väited.

Tegevus.

- Iga laps asetab mänguväljaku enda ette, tekst ülespoole.
- Mängusedelid on vabas järjekorras mängijate vahel laual, tekstid allpool.
- Õpetaja märguande peale algab mäng. Enne märguannet ei tohi mängusedelitega tutvuda.
- Mäng koosneb kolmest osast ja kokkuvõttest.

Esimeses osas ei tohi mängijad üksteisega mõtteid vahetada. Kumbki mängija võtab sedelipakist ühe sedeli, loeb selle läbi ning otsustab mõttes, kas ta nõustub või ei nõustu sedelil oleva väitega või jääb kahevahele. Kui otsus tehtud, asetab mängija sedeli, tekst ülespoole, mänguväljaku ühte ossa sõltuvalt sellest, kas tema arvates saab väitele vastata JAH, EI, NII JA NAA. Esimene osa kestab seni, kuni kõik sedelid on otsa saanud. Mängus pole oluline, mitme sedeli üle keegi omaette arutles.

Teises osas jätkatakse mängu vaikides. Mängijad vahetavad kohad ja tutvuvad kaaslaste mänguväljakule asetatud sedelitega. Need sedelid, mille puhul mängija oleks otsustanud teisiti, pöörab ta ümber nii, et valge pool jääb ülespoole, kuid jätab samale väljale.

Kolmandas osas toimub arutelu – õpilased arutlevad paarides nende sedelite üle, mis nad teistpidi keerasid. Arutledes püütakse selgitada teineteisele oma mõttekäiku. Hea, kui jõutakse ühisele seisukohale, kuid et inimesed on erinevad, tuleb ette olukordi, kus jäädaksegi eri arvamustele.

Kokkuvõte. Iga paar tutvustab, mismoodi mäng kulges ja toob näiteid sedelite kohta, mille puhul oldi ühisel arvamusel ja mille puhul tekkisid eri arvamused.

Ideid lisategevuseks.

- Otsustusmängu saab mängida mitmesugustel teemadel koostatud mängusedeli-komplektidega, näiteks laste kohustused, sõbra abistamise võimalused, käitumisreeglid klassis, kiusamine, teisest rahvusest/rassist inimene jne.
- Mängusedeleid saab koostada koos õpilastega.
- Mängida saab paar ühe mänguväljakuga.
- Mängida on võimalik erineva suurusega rühmades, ka kogu klassiga korraga.
- Vanemad lapsed saavad mängida otsustusmängu paarides iseseisvalt, kui õpetaja annab neile ette lihtsalt kirja pandud mängureeglid (vt Mängureeglid õpilasele paarismängu puhul).
- Nooremate õpilastega saab mängida etappide kaupa: õpetaja selgitab korraga ainult ühe osa tegevust, õpilased tegutsevad vastavalt juhendile ja alles siis, kui kõigil on valmis, selgitab õpetaja klassile järgmise osa tegevust.
- Väidete üle otsustades saab kasutada liikumist võimaldavaid tegevusi:
joonemäng – joone ühes otsas on JAH, teises otsas EI, keskel NII ja NAA. Lapsed väljendavad oma arvamust, valides koha joonel;
nurgamäng – ühes nurgas on sedel JAH, teises sedel EI, kolmandas NII ja NAA. Lapsed väljendavad oma arvamust, valides sobiva nurga klassiruumis.
- Tegevus on lõimitav erinevatesse õppeainetesse: inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, loodusõpetus, eesti keel jt.

Mängureeglid õpilasele otsustusmängu puhul

- Aseta mänguväljak enda ette, tekst ülespoole.
- Pange koos paarilisega mängusedelid lauale, keerake sedelid tekstiga vastu lauda, segage sedelid.
- Õpetaja märguande peale alustage mängu. Enne märguannet ei tohi mängusedelitega tutvuda.
- Mäng koosneb kolmest osast ja kokkuvõttest.

Esimene osa

- Võta laualt sedel ja loe see vaikselt läbi, ära veel kaaslasega mõtteid vaheta.
- Otsusta mõttes, kas sa oled sedelil esitatud väitega nõus, ei ole nõus või jääd kahevahele.
- Kui oled oma otsuse teinud, asetage sedel, tekst ülespoole, mänguväljakul valitud väljale (JAH, EI, NII ja NAA).
- Esimene osa kestab seni, kuni kõik sedelid on laualt otsas.
- Mängus pole oluline, mitme sedeli üle sa omaette arutlesid.

Teine osa

- Vaheta paarilisega koht ja tutvu kaaslasel mänguväljakule asetatud sedelitega.
- Ära ka nüüd kaaslasega mõtteid vaheta.
- Need sedelid, mille puhul sina oleksid otsustanud teisiti, pööra ümber nii, et valge pool jääb ülespoole, kuid jäta samale väljale.

Kolmas osa

- Vaheta paarilisega uuesti koht ja nüüd on su ees jälle enda mänguväljak.
- Vaata, kas paariline oli sinu sedelite asetusega nõus või ei.
- Kui sinu ja paarilise mänguväljakutel on ümberkeeratud sedeleid, leppige kokku, kelle mänguväljakult võetakse esimene sedel arutlemiseks.
- Võta oma mänguväljakult üks paarilise ümberkeeratud sedel ja räägi kaaslasel, miks sina selle väite sinna lahtrisse asetasi.
- Kuula ka kaaslasel põhjendust, miks tema arvas teisiti.
- Püüdke jõuda ühisele arvamusele.
- Kui te ühisele arvamusele ei jõua, ärge tülli minge – inimesed on erisugused ja tihti tuleb ette olukordi, kus jäädaksegi eri arvamuste juurde.

Kokkuvõte

- Tutvusta koos paarilisega kogu klassile, mismoodi teil mäng kulges.
- Tooge näiteid sedelite kohta, milles olite ühisel arvamusel ja milliste puhul tekkisid eri arvamused.
- Kuula õpetaja kokkuvõtet mängust ja mõtle, mida sina selle mängu tulemusena õppisid.

IGAL LOOMAL ON ÕIGUS ELADA	KÕIK LAPSED PEAVAD HÄDAS OLEVAT LOOMA AITAMA
IGAL LAPSEL PEAB OLEMA LEMMIKLOOM	KUI LOOM ON SÕNAKUULMATU, PEAB TEDA LÖÖMA
LAPS PEAB OMA LEMMIKLOOMA EEST ISE HOOLITSEMA	LEMMIKLOOM ON LAPSELE MÄNGUASJAKS
TÄNAVAL HULKUVATE LOOMADE PEREMEHED ON HOOLIMATUD INIMESED	LOOMAL ON LINNAS HEA ELADA
ABITU, ÜKSI JÄÄNUD METSLOOMALAPSE PEAB METSAST KOJU KAASA VÕTMA	METSLOOMADELE PEAB IGA PÄEV METSA SÜÜA VIIMA

Mänguväljak väljatrukkimiseks

JAH	NII ja NAA	EI

Probleemi aken: Leia ja lahenda

Meetodi kirjeldus. Aktiivõppe meetod, mille abil kogu klassi ühistööna õpitakse sõnastama erinevaid probleeme. Sõnastatud probleemidele püütakse arutelude käigus leida tekkepõhjuseid, tagajärgi ning pakkuda omapoolseid lahendusi⁵⁸.

Eesmärgid. Suurenevad õpilaste oskused probleeme teadvustada ja neile ühiselt lahendusi leida. Aitab õpilastel mõista, et halb käitumine võib olla ka see, kui loobutakse abivajaja abistamisest. Suureneb õpilaste mõistmine, et eksimine on küll inimlik, aga oluline on valmisolek oma käitumist muuta. Suureneb õpilaste julgus abi küsida, teisi abistada või põhjendatult abist keelduda.

Õpetajale. Õpetaja organiseerib klassi nii ümber, et saaks korraldada nii rühmatööd (4–5 õpilast rühmas) ja kui ka kogu klassi ühistööd. Erinevate lugude^{59,60} lugemise (vt tekstid väljatrükkimiseks) järel läheb vaja A1-formaadis suuri paberilehti (igale rühmale üks paberileht) probleemiakna vormistamiseks. Viltpliatsid (või markerid) peaksid olema igal rühmal eri värvi, et erinevate rühmade täiendused paistaksid hiljem kõigile silma. Õpetaja valmistab ette iga rühma probleemiakna lehe (vt näidis) nii, et jagab lehe neljaks võrdseks osaks. Vasakpoolne ülemine ruut jääb tühjaks. Õpetaja valib nii palju lugusid, kui palju rühmi klassis saab moodustada. Meetod sobib 3.–6. klassi õpilastele.

Aeg: 1–2 õppetundi.

Vahendid: suured paberilehed, viltpliatsid või markerid.

Tegevus. Klassis moodustatakse 4–5 õpilasest koosnevad rühmad. Iga rühm saab ühe teksti (kas rühma soovi järgi või loosi teel) ja A1-formaadis ettevalmistatud probleemi akna. Rühmad loevad oma teksti läbi.

- Kõik rühmad sõnastavad kõigepealt oma probleemi suuliselt täislausega. Õpetaja ja ülejäänud rühmad kuulavad ning vajadusel aitavad probleemi sõnastada. Kui probleemide sõnastused on läbi arutatud, kirjutab iga rühm oma probleemi sõnastuse oma rühma probleemi akna lehe vasakpoolsesse ülemisse ruutu.
- Järgmisena arutavad rühmad tekstis toodud probleemi põhjuste üle ning kirjutavad need probleemi akna ülemisse parempoolsesse ruutu. Samuti kirjutab keegi rühmast vasakpoolsesse alumisse ruutu ühisarutelu tulemusena leitud probleemi võimalikud tagajärjed. Viimasena kirjutatakse parempoolsesse alumisse ruutu tekkinud probleemi võimalikud lahendused. Iga rühm peab igasse (põhjuste, tagajärgede ja lahenduste) aknasse kindlasti midagi leidma. Samas ei pea kogu ruumi täis kirjutama.
- Lehed ja tekstid saadetakse edasi teistele rühmadele, kes lisavad veel kirjutamata põhjuseid, tagajärgi või lahendusi.
- Probleemi aknad riputatakse klassi seinale ja koos tutvutakse tehtud täiendustega, toimub arutelu.

Ideid lisategevusteks.

- Tekstides esitatud situatsioonid koos võimalike tagajärgede ja lahendustega saab rollimängudena klassis läbi mängida.
- Meetodit ja teemasid saab kasutada inimeseõpetuse, ühiskonnaõpetuse ja emakeele tundides.

Näidis

Probleemi aken

<p>Sõnastatakse probleem</p> <p>Õpilased panevad pärast loo läbilugemist suurelt kogu ruumi ulatuses kirja loo probleemi</p> <p>Näiteks: VILLEGA ON MIDAGI JUHTUNUD, AGA TA EI RÄÄGI EMAGA SÕNAGI (esimese loo näitel)</p>	<p>MIKS PROBLEEM TEKKIS?</p> <ul style="list-style-type: none">••••••
<p>PROBLEEMI TAGAJÄRJED:</p> <ul style="list-style-type: none">••••••	<p>PROBLEEMI LAHENDAMISE VÕIMALUSED:</p> <ul style="list-style-type: none">••••••

TÖÖLEHT 1: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberile. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

1. Ville lugu

Ville ehitas lumest onni. Ta nägi sellega tükk aega vaeva. Kui ta oli onni valmis saanud, läks ta tuppa sööma. Köögi aknast näeb Ville, kuidas kaks suurt poissi jalaga tema onni sisse augu löid. Ville tunneb, kuidas ta väga vihaseks muutub ja näost üleni punaseks läheb. Ta käed tõmbuvad rusikasse ja kael tõmbub õlgade vahele. Ville lausa väriseb vihast. Kööki tulnud ema ehmatas päris ära. „Ville, mis juhtus?“ küsib ema ärevalt. Ville ei lausu sõnagi ...

TÖÖLEHT 2: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberile. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

2. Sandri lugu

Algamas on emakeele tund. Kell juba heliseb. Õpetaja astub klassi uksest sisse. Sander on tundi hiljaks jäämas. Ta tormab klassi ja möödub kiirustades Marko pingist. Ettevaatamatult tõmbab ta käisega laualt maha Marko prillid. Marko on pahane. Sander on samuti ehmunud. Õpetaja alustab tundi. Poisid põrnitsevad teineteist ...

TÖÖLEHT 3: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberilehele. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

3. Riinu ja Anni lugu

Riin ja Anni tulevad koolist. Tüdrukud lähevad Anni juurde koju. Suure venna toas näeb Anni plastpudelit. Pudeli sees on kollakas vedelik. Silti pudelil ei ole. Lapsed on väga uudishimulikud. Mis selles pudelis on? Kas mingi hea jook? Riin loksutab pudelit ja võtab pudelist mitu lonksu. Maitset pole vigagi. Ta pakub ka Annile maitsta ja palub tal aidata see lõpuni juua. Anni nuusutab vedelikku ja maitseb keelega ning täidab Riinu palve. Varsti käib Annil pea ringi ning süda on paha. Ka Riinul pole hea olla, kõht valutab ...

TÖÖLEHT 4: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberilehele. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

4. Martini lugu

Õpetaja teatab, et täna läheme kogu klassiga postkontorisse, vaatama, kuidas Martini ema töötab. Kõiki huvitab postkontorisse minek, lapsed on põnevil. Enne kooliõuest väljumist palub õpetaja moodustada paarid ja igaühel pinginaabri või sõbra käest kinni võtta. Martin istub üksinda, temal ei ole paarilist. Kuna Andrese pinginaaber täna puudub, siis palub õpetaja Andresel Martini käest kinni võtta. Algul Andres küll võtab Martini käest kinni, aga kui õpetaja ei näe, siis tõmbab oma käe Martini käest. Andres läheb laste rea lõppu. Nii kõnnibki Martin jälle üksinda, nagu alati ...

TÖÖLEHT 5: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberilehele. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

5. Toomase, Pauli ja Astra lugu

On sügis. Paar päeva oli väljas olnud pakane ning tiigile oli tekkinud õhuke jää. Naabripoisid lähevad tiigi äärde mängima. Nad tahavad järele proovida, kui paks jää juba on ja astuvad ettevaatlikult jääle. Jää kannab neid ning nad astuvad edasi. Kui nad on tiigi keskele jõudnud, hakkab jää äkki pragisema ja poisid vajuvad läbi jää. Nad hüüavad appi. Samal ajal mängib ühe poisi õde, Astra, õues. Õues mängib ka Pauli õde, kes kuuleb appihüüdeid ja jookseb tiigi äärde. Ta peab otsustama, mida teha ...

TÖÖLEHT 6: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberilehele. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

6. Mihkli lugu

Mihkli sõbrad kutsuvad teda õue jalgpalli mängima. Mihkel ei viitsi minna, kuna ta tahab arvutiga mängida. Ta on samamoodi käitunud juba mitu nädalat. Sõbrad on solvunud, kuna nad ei saa jalgpallimeeskonda kokku. Mihkel mängib terve õhtu arvutiga. Ema kutsub teda sööma. Mihkel ei saa minna, sest tal on mängus põnev koht pooleli. Hiljem sööb ta üksi jahtunud toitu. Pärast sööki tormab ta jälle arvuti taha, kuid arvuti ei käivitu. Mihkel on ärritunud ja pahane. Tal hakkab igav ja nii ta läheb õue sõprade juurde, kuid keegi ei tee temast väljagi ...

TÖÖLEHT 7: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberilehele. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

7. Laura lugu

Laura on sõpradega väljas. Ta avastab, et kell saab kohe 6. Tüdruk lubas kell 6 kindlasti kodus olla. Ta lubas, et vaatab õhtul oma väiksema õe järele. Nii saab ema poest süüa tuua. Laura ütleb sõpradele, et ta peab koju minema. Sõbrad võtavad tal käest kinni ja meelitavad teda jääma. Nad ütlevad, et ema jõuab ka hiljem poodi. Sõbrad tahavad, et Laura läheks nendega Marta juurde filmi vaatama. Laura ei tea, mida teha ...

TÖÖLEHT 8: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberilehele. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

8. Kati lugu

Kati ema töötab tehases. Tal on raske töö. Ta töötab terve päeva seistes suure masina juures. Täna ütleb ema töölt tulles Katile, et tal oli raske päev ning ta pikutab pisut, kuni isa töölt tuleb. Magamistuppa minnes ütleb ema, et pärast tõusmist teeb ta perele süüa. Aga Katil palub ta sellel ajal, kuni ta puhkab, nõud ära pesta. Kati ei viitsi seda teha. Tal hakkab igav. Emaga juttu ajada ei saa. Mida teha, kas kuulata muusikat, põrgatada palli või hakata rõngastega märki viskama ...

TÖÖLEHT 9: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberilehele. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

9. Peetri ja Andrese lugu

Lõppes viimane tund. Kell helises ja algas vahetund. Peeter ja Andres on korrapidajad. Klassis on palju korrastada. Peeter hakkab tahvlit puhastama. Veidi aja pärast tuleb Andres ja haarab talt tahvililapi käest. Andres tahab ise tahvlit pühkida. Peeter vihastab ja lööb Andrest vastu kätt. Andres saab väga haiget ning ta jookseb õpetajale sellest rääkima. Peeter jääb õnnetuna klassi ootama ...

TÖÖLEHT 10: Probleemi aken

Lugege tekst rühmas läbi. Sõnastage ühiselt loo probleem ning kirjutage see õpetaja poolt ettevalmistatud suurele paberilehele. Seejärel arutlege loos kirjeldatud probleemi tekke põhjuste, tagajärgede ja oletatavate lahenduste üle. Kirjutage need paberile vastavasse kohta pealkirja alla. Kui töö on valmis, järgige õpetaja juhendeid.

10. Madise ja Siimu lugu

Pargis on karussell. Madisele ja Siimule meeldib karussellisõit. Neil ei hakka kunagi pea ringi käima, ükskõik, kui suur on hoog. Poisid mängivad, et karussell on kosmoselaev, mis lendab ümber maakera. Laura palub end ka sõitma võtta. Ruumi jätkub ja poisid võtavadki naiskosmonaudi pardale. Madis loeb numbreid: viis, neli, kolm, kaks, üks ja start! Ta tõukab mitu korda jalaga hoogu. Karussell hakkab nii kiiresti pöörlema, et puud ja majad aina vilksatavad silmade ees. Laura hoiab kramplikult karussellist kinni. Siim näeb, et Laura nägu on imelikult valge ja silmad pärani ...

Pusle: Kes vajab abi?

Meetodi kirjeldus. Mäng, mille käigus on rühmadel võimalik tulemuseni jõuda koostööd tehes.

Eesmärk. Suunab õpilasi märkama oma elukeskkonnas erivajadustega ja eakaid inimesi ning ilma peremeheta loomi. Juhib tähelepanu nende vajadustele ja abistamise võimalustele. Arendab jutukese koostamise oskust ja verbaalset võimekust. Õpilane teab, kuidas teha koostööd. Väärtustab abivalmidust ja julgust oma abi pakkuda. Süvendab oskust panna end teise inimese olukorda.

Õpetajale. Ülesanne on mõeldud lahendamiseks rühmatööna. Igale rühmale (kuni 4 liiget) jagatakse üks- ja seesama võrdsete detailide arvuga puslepilt (vt puslepilt väljatrükkimiseks). Õpetaja ülesanne on puslepilt eelnevalt tükkideks lõigata (nt 4x4 cm või väiksemad tükid, vastavalt õpilaste võimetele). Õpetaja jälgib rühmade tööd ja abistab neid vajadusel: näiteks jutukeste koostamisel suunavaid küsimusi esitades. Arutelu puhul aktiveerib ta õpilaste teadmised ja kogemused. Õpetaja seletab ka põhilisi turvalisusenoodeid võõra täiskasvanuga suheldes: ilma põhjuseta ei tohiks võõra täiskasvanuga kaasa minna ja jagada enda kohta delikaatseid andmeid, nagu kodust aadressi, telefoninumbrit, vanemate palga suurust jm.

Aeg: 45 min.

Vahendid: väljatrükitud ja tükkideks lõigatud puslepilt.

Tegevus. Rühma liikmed panevad puslepildi kokku. Seejärel leiavad puslepildilt, kes võiksid abi vajada. Ühe abivajaja kohta koostavad õpilased rühmatööna minavormis lühijutu, pikkusega 8–10 lauset.

Loo koostamisel tuleb lähtuda järgmisest:

- tegelasele tuleb panna nimi (nt valge keppiga mees – mina, onu Eduard);
- kirjeldada lühidalt, kuidas ja miks ta vastavasse olukorda sattus;
- kirjeldada, millist abi ta vajab ja ootab.

Näide õpetajale.

Mina olen Eduard. Ma olen pime. Mul on valge kepp. Ma elan suures linnas. Ma tahan minna poodi toiduaineid ostma. Ma tulin bussi pealt vales peatuses maha ega leia enam teed poeni. Ma olen ära eksinud. Ma vajan kellegi abi, kes ütleks, kus ma asun. Ma soovin, et keegi juhataks mind poeni.

- Rühm esitab oma loo kogu klassile ning teised rühmad arutavad ja pakuvad võimalusi, kuidas loo tegelast abistada.

Näide õpetajale.

Kuidas aitan? Küsin, kas tal on abi vaja. Annan infot, kus ta hetkel asub (ütlen tänava nime). Küsin, kuhu ta soovib minna. Juhatan bussipeatusesse või poeni. Teatan sündmusest tuttavale täiskasvanule.

- Loo ette lugenud rühm ütleb, kas nad on abistamise ettepanekutega nõus või mitte ning põhjendab oma otsust.

Ideid lisategevusteks.

- Rühmatööna pusle “Vajan abi” valmistamine näiteks ajakirjaväljalõigetest.
- Ülesande võib lahendada ka paaristööna.
- Mäng “Pimeda talutamine” (ühel õpilasel seotakse silmad kinni, teised juhendavad häälkäsklustega tema liikumist punktist A punkti B).
- Tegevus on lõimitav erinevatesse õppeainetes: eesti keel, loodusõpetus, inimeseõpetus, kunstõpetus.

Lauamäng: Heategu

Meetodi kirjeldus. Lauamäng, kus osalistel tuleb eristada viisakusreegleid ja kohustusi heategudest.

Eesmärk. Laps saab aru mõistetest „viisakus”, „kohustus” ja „heategu”. Mõistab, et reeglite järgi käitumine ja oma kohustuste täitmine ei ole heateod. Tutvustab abi andmise võimalusi. Arendab eneseväljendusoskust. Väärtustab abivalmidust.

Õpetajale. Täpsemad mängureglid on juhendis. Enne mängima hakkamist selgitab õpetaja õpilastele, mis on viisakus, viisakusreeglid, kohustus ja heategu.

Viisakus seisneb hoolivas ja heatahtlikus suhtumises teistesse inimestesse.

Viisakusreeglid on inimeste kokkulepped käitumisviiside kohta ja aitavad vältida suhtlemises tekkida võivaid konflikte. Näiteks enne sisenemist koputatakse; kohtumisel öeldakse “tere”; kui keegi räägib telefoniga, ei tohi teda häirida jne.

Kohustus on täitmiseks mõeldud moraalne või seadusest tulenev tegu. Seadusest tuleneva kohustuse tegemata jätmise korral on ette nähtud karistus (nt liiklusreeglite mittetäitmine või rikkumine). Moraalse kohustuse täitmata jätmise korral piinab inimest tema enda südametunnistus (nt hädas oleva sõbra abita jätmisel). Kohusetundlik inimene on usaldusväärne ja tema peale saab alati kindel olla.

Heategu on tegu, mida tehakse kellegi või millegi heaks ja selleks ei kohusta ükski norm ega reegel. Heategu tehakse vabatahtlikult, sisemisest soovist lähtuvalt ja teo eest ei soovi tegija materiaalselt ega moraalselt hüve.

Lisalugemist käsitluse all olevatest teemade kohta võib leida P. Schilleri ja T. Bryanti raamatust „Väärtuste raamat”⁶¹.

Ajakulu umbes 30 min.

Vahendid: mängualus, mängunupud ja täringud.

Tegevus. Mängitakse 2–4-liikmelistes rühmades vastavalt juhendis (vt juhend väljatrükkimiseks) esitatud reeglitele. Tekstiga mänguväljakule sattudes tuleb mängijatel omavahel arutleda ja otsustada selle üle, kas tegemist on viisakusreegli, kohustuse või heateoga. Õpilasel tuleb rühmakaaslastele põhjendada, miks ta nii arvab. Boonuse annab heateoga mänguväljale sattumine! Õpetaja ülesanne on jälgida rühmade tööd.

Õpetajale.

Heateod mänguväljadel on järgmised:

4 – abistan matemaatikas maha jäänud kaaslast õppimisel;

8 – annan nutvale sõbrale oma viimase kommi;

12 – viin lastehaiglasse oma vanad mänguasjad;

20 – viin varjupaiga loomadele toitu;

22 – loen pimedale naabrile ajalehte ette;

28 – viin haige naabritädi koera jalutama;

36 – käin metsa istutamas.

Kui laps põhjendab veenvalt, et ka mõni muu tegu on tema arvates heategu, siis on heategusid mänguväljakul rohkem.

Ideid lisategevusteks.

- Sarnase lauamängu võiksid lapsed koostada/joonistada/kleepida ka ise, kus mänguväljad on rühmaliikmete endi tehtud „HEATEOD”. Heategudele lisaks võiksid mänguväljadel olla näiteks klassireglid jms.
- Lauamängu võib mängida nii vanem lapsega kui ka lapsed omavahel.
- Tegevus on lõimitav erinevatesse õppeainetesse: töö- ja kunstiõpetus, eesti keel, inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus.

J U H E N D

Mängijaid 2–4.

Vajad ühte täringut ja erivärvilisi nuppe (sobivad ka nõöbid).

Mängu alustatakse 1. väljalt ehk stardist ja lõpetatakse 42. väljal ehk lõpus.

Mängu alustab mängija, kes viskab täringul esimesena 1 silma.

Edasiliikumisõigus on neil mängijail, kes viskavad täringul **1–4** silma. Täringul 5–6 silma visanud mängijad jäävad vahele!

Sattudes tekstiga mänguväljale, aruta mängukaaslas(t)ega, kas tegemist on heateoga. Iga heategu viib ühe sammu võrra edasi.

Võitja on see, kelle nupp jõuab esimesena lõppu.

HEAD MÄNGIMIST!

42. LÕPP 	41.	40. AVAN LAPSE- KÄRUGA NAISELE UKSE	39.	38. ÜLETAN SÕIDUTEED ROHELISE FOORITULEGA	37.	36. KÄIN METSAS ISTUTAMAS
29.	30. KASTAN PARGIS LONGUS PUID	31.	32. TAGASTAN LAENUTATUD RAAMATU- KOGUSSE	33.	34. ÕNNETUST NÄHES KUTSUN POLITSEI	35.
28. VIIN HAIGE NAABRITÄDI KOERA JALUTAMA	27.	26. ÜTLEN ÕPETAJALE IGAL HOMMIKUL TERE	25.	24. VÄLISUKSEST SISENEDES PÜHIN JALGU	23.	22. LOEN PIMEDALE NAABRILE AJALEHTE ETTE
15.	16. KORJAN KOOS VANAEMAGA MARJU	17.	18. JÕUAN KOOLI ALATI ÕIGEL AJAL	19.	20. VIIN VARJUPAIGA LOOMADELE TOITU	21.
14. ÕNNITLEN SÕPRA SÜNNIPÄEVA PUHUL	13.	12. VIIN LASTE- HAIGLASSE OMA VANAD MÄNGUASJAD	11.	10. PAKUN BUSSIS EAKALE NAISELE ISTET	9.	8. ANNAN NUTVALE SÕBRALE OMA VIIMASE KOMMI
1. START	2. PESEN KOOS EMAGA NÕUSID JA KORISTAN KÖÖKI	3.	4. ABISTAN MATEMAATI- KAS MAHA JÄÄNUD KAASLAST	5.	6. PALUN VABANDUST, KUI ASTUN SÕBRA VARBALE	7.

Diskussioonivõrk: Tõeline sõprus

Meetodi kirjeldus. Paaristöö, rühmatöö. Meetodi puhul kasutatakse graafilist kujutamisi viisi ja tagatakse kõigi õpilaste osalemine diskussioonis. Diskussioonivõrk⁶² eeldab niisuguse küsimuse või väite olemasolu, millele saab vastata nii jaatavalt kui ka eitavalt. Õpilased jaotatakse paardesse ja antud küsimusele otsitakse kõigepealt jaatavaid, siis eitavaid vastuseid. Vastused pannakse kirja. Seejärel liitub paar teise paariga ja võrdleb saadud vastuseid. Klass jaotatakse rühmadesse ja rühmad teevad oma vastustest kokkuvõtte. Õpetaja peab antud meetodit kasutades jääma ise tagaplaanile, vajadusel vaid toetab ja julgustab.

Eesmärk. Arendab õiglustunnet. Aitab õpilasel mõista omadusi, mis peaksid olema heal sõbral ja võimaldab ennast nende omaduste põhjal hinnata. Väärtustab omakasupüüdmataid sõprussuhteid, headust ja ausust.

Õpetajale. Tõeline sõprus on omakasupüüdmatu ja aus. Sõbrad aitavad üksteist ja on raske hetkel toeks.

Diskussioonivõrgu aluseks on Kristiina Kassi raamatus “Käru-Kaarel”⁶³ lehekülgedel 21–26 olev peatükk. Käru-Kaarel on väike poiss, kes elab koos ema ja vanaemaga tibatillukeses majas. Tema ema töötab pitsabaaris pitsakullerina. Töövahendiks on tal vana ja krägisev jalgratas, mis vajaks hädasti väljavahetamist. Kaarel kogub vanametalli, et selle müügist saadud raha eest emale uus jalgratas osta. Ema elu muudab keeruliseks alati kurjustav ülemus härra Parmesana, keda selja taga kutsutakse härra Juustuks. Tegelane Tõnis, keda Kaarel peab oma sõbraks, on salakaval ja saamahimuline poiss, kes Kaarlit raha valega välja petab. Kaarel ei taipa esialgu, et ta on pettuse ohvriks langenud ja käitub Tõnisega abivalmilt, nii nagu ustavale sõbrale kohane.

Lugemispala võivad õpilased lugeda iseseisvalt, aga ka kuulata õpetaja ettelugemist.

Sobib kasutamiseks emakeele ja kirjanduse tundides.

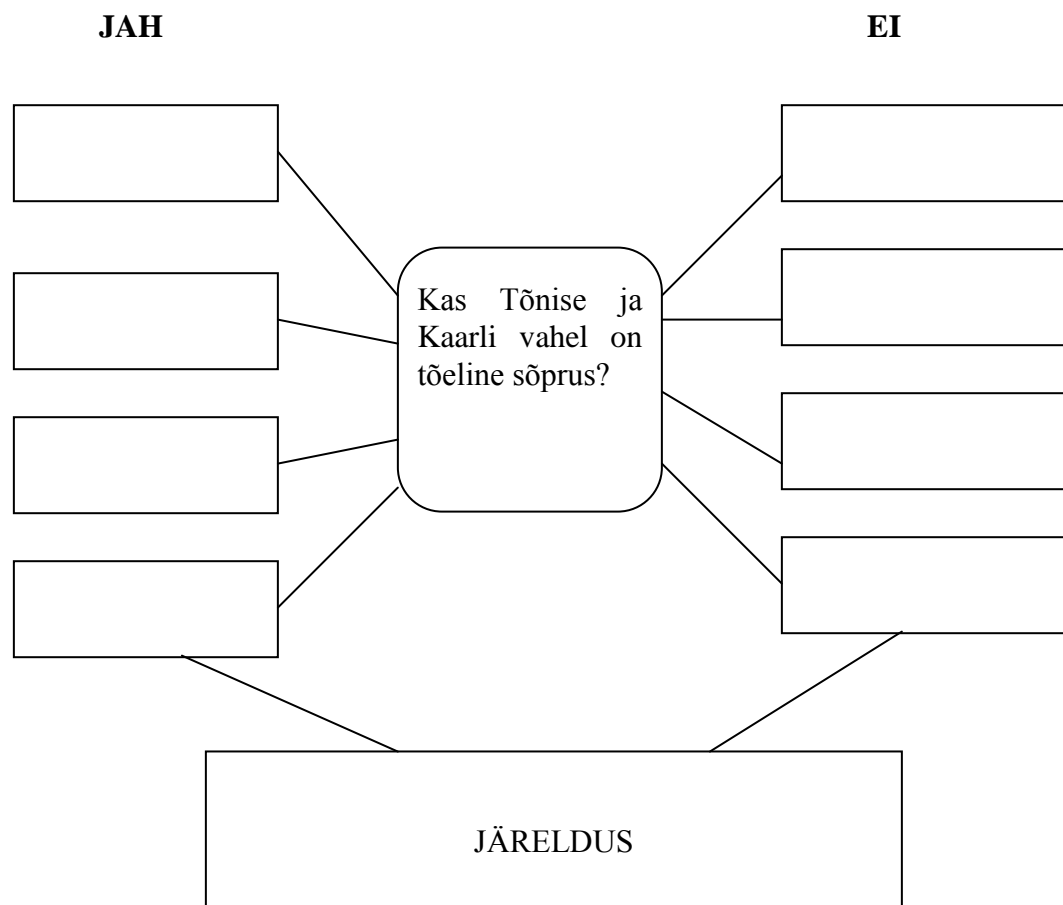
Aeg: 45 minutit. Diskussioonivõrgu küsimus: Kas Tõnise ja Kaarli vahel on tõeline sõprus?

Tegevus. Õpilased loevad loo ise läbi või kuulavad seda õpetaja esitluses ja arutavad esitatud küsimust paardes. Paarid joonistavad ruudustiku, mille keskel on küsimus (vt diskussioonivõrgu näide). Seejärel kirjutavad nad paremasse serva jaatust kinnitavad ja vasakusse serva eitust kinnitavad põhjendused. Kui kaks nimekirja on valmis, liitub õpilaste paar teise paariga üheks rühmaks, et vastuseid võrrelda. Omavahel kaalutakse kõiki argumente ja sõnastatakse ühiselt rühma kokkuvõtte ehk järeldus. Tegevuse lõpetab rühmade ettekanne kogu klassi ees.

Ideid lisategevusteks.

- Kui tunni käigus selgub, et üldist arutelu võiks rohkem olla, siis võib teksti käsitlemist jätkata debatina. Debatt on meetod, mille käigus õpilased vaidlevad üksteisega ja põhjendavad oma seisukohti.
- Arutelu. Õpetaja koostab eelnevalt arutelu küsimused, näiteks „Kes on hea sõber?“, „Miks me vajame sõpra?“, „Miks võib sõbra käitumine teha haiget?“ Jne
- Noorematele (I kooliastme või 1. ja 2. klassi) õpilastele leiab õpetaja ise alternatiivse teksti.
- Diskussioonivõrgu skeemi võib koostada ka tahvlil.
- Diskussioonivõrgu järelduse põhjal võib hiljem koostada analüüsivaid kirjutisi.
- Tegevus on lõimitav erinevatesse õppeainetesse: eesti keel, kirjandus, inimeseõpetus.

Diskussioonivõrgu näide:

Kristiina Kassi raamatust „Käru-Kaarel“. **Tõnis tuleb külla**

Keskpäeva paiku tagurdas mürinal Kaarli maja hoovile suur veoauto.

“On sul siin alles koli, Kaarel!” ütles Metall-Mart tervituseks ja lasi tunnustavalt vilet. “Vaata aga vaata, ei noh, tõepoolest! Asume siis aga tööle!”

Ja tööd neil kahel jätkus. Kaarel kuhjas kuu aja vanarauasaagi veoauto kõrvale, Metall-Mart kaalus kõik suure kaaluga üle, märkis numbrid vihikusse ja pildus kraami suure kaarega autokasti. Tunni ajaga oli töö tehtud ja Metall-Mart sõitis vilistades minema.

Kaarel aga jäi oma raha lugema. Täpsemini öeldes münte. Kaarel palus tasu kätte müntides, sest need tegi toredamat häält kui paberraha. Ja hoopis suurema hunniku sai neist kah.

Kaarel kogus raha ema uue jalgratta jaoks. Uus ratas pidi vähemalt kaks korda kiiremini sõitma kui vana ja sellest ei tohtinud mingit kääksumist ega kolinat kosta. Ka mootor poleks paha, nii et ema ei peaks üldse väntama. Ja katus, et ema märjaks ei saaks, kui juhtub vihma sadama. Õigupoolest oleks emal hoopis autot vaja. Aga selle tarvis oleks Kaarel pidanud veel mitu pikka aastat raha koguma.

Kaarel ladus oma suure vaevaga teenitud münte puupaku otsa hunnikusse ja oli sellega niivõrd ametis, et ei märganudki külalise saabumist.

“Vaata aga vaata, paistab, et Metall-Mart on külas käinud!” kuulis Kaarel selja tagant tuttavat häält.

“Tõnis!” rõõmustas Kaarel. “Kas tulid vaarikavarreteed jooma? Kahju küll, aga ema on tööl ja mina ei ole suurem asi teeketja.”

“Pole midagi, ega ma tee pärast tulnudki,” ütles Tõnis ja uuris suure huviga Kaarli münditorne. “Ma tulin hoopis alasi tagasi küsima.”

“Alasi?”

“Jah, seda, mis ma sulle eile andsin. Isa tahab seda tagasi.”

Kaarel jõllitas Tõnist segaduses. A-aga ...” pomises ta.

“Aga Metall-Mart viis selle minema!”

“Põrgu päralt!” vandus Tõnis ja sülitas maha. “See oli, tead, väga väärtuslik asi, see alasi!”

Kaarel ei uskunud oma kõrvu. “See vana roostes rauajurakas? Kuidas see siis nii väärtuslik oli?”

Tõnis noogutas aeglaselt pead ja paistis olevat kohutavalt õnnetu.

“See oli ... antiikne! Isa imestas eile, et kuhu see vanavanaonult päranduseks saadud alasi on kadunud. Tuleb välja, see oli lausa tema silmateral!”

Kaarli tuli elavalt silme ette pilt, kuidas Tõnise isa, kaupmees Tõru, muutub samuti kohutavalt õnnetuks, kui oma kallist alasi tagasi ei saa. See oleks ju hirmus!

“Lähme otsime Metall-Mart üles!” hüüdis Kaarel ja kargas säärase hooga püsti, et ta uhked münditornid langesid kõlinal õue peale laiali.

Aga Tõnis ei suhtunud ettepanekusse sugugi sama suure õhinaga kui Kaarel. “Tead, ei tasu,” laitis ta Kaarli mõtte maha. “Metall-Mart oma koormaga juba kindlasti linna jõudnud ja joostes me teda kätte ei saa.”

“Arvad või?” oli Kaarel õnnetu ja istus nõutult puupakule.

“Täitsa kindel värk!” noogutas Tõnis ja istus teisele pakule. “Vaene isa!”

Mõlemad ohkasid ja Kaarel hakkas maast münte üles korjama. Alles äsja oli ta olnud nii heas tujus, aga nüüd tundus talle, nagu oleks ta kuritöö sooritanud.

Järsku paistis Tõnisel uus mõte pähe turgatavat. “Tegelikult võiksime ju asja teistmoodi ära lahendada,” kuulutas ta, kui vaatas, kuidas Kaarel raha püksitaskutesse topib. “Ma võiksin ju uue alasi osta! Muidugi, kui mul raha oleks.”

“Kas su isa siis uue ja vana alasi vahel vahet ei teeks?” imestas Kaarel. “Mina küll teeksin, ja mina olen ju ometi täiesti tavaline poiss!”

“Muidugi teeks, tobu!” ütles Tõnis. “Nipp on selles, et uue alasi peab vanaks muutma! Selle peab täksiliseks taguma ja kriimuliseks kraapima ja siis peab veel munavalges leotama.”

“Misjaoks munavalges leotama?”

“Kuidas sina siis sellist asja ei tea, Kärü-Kaarel?” imestas Tõnis suure häälega, aga kui Kaarel pead raputas, kummardus ta Kaarlile lähemale ja ütles vandeseltslaslikult:

“Olgu peale, ma võin ju sulle oma nipi reeta, kuna sa mu sõber oled. Asi on nii, et kui metalli munavalges leotada, siis tulevad sellele roosteplekid vähem kui tunni ajaga!”

Kaarel vaatas Tõnist imetleva pilguga. Tema meelest oli õudselt vahva, kui sul on niisugune sõber, kes igasugu kasulikke nippe teab!

“Aga mul on muidugi uue alasi jaoks raha vaja!” teatas Tõnis seejärel. “Ma ei või seda ju ometi isa poest lihtsalt võtta, see oleks sama kole kui varastada.”

“Muidugi mitte, see küll ei lähe!” oli Kaarel nõus ja pistis käe püksitaskusse. “Kui palju taoline uus alasi võiks maksta, nii ligikaudu?”

“Kui palju sul raha on?”

Kaarel keeras taskud muru peale pahupidi. Tõnis ohkas sügavalt, kui mündihunnikut silmitses. “Sellest võiks napilt jätkuda,” arvas ta ja korjas raha oma taskusse. Seejärel lajatas ta käega vastu Kaarli kõhna õlga ja ütles rahulolevalt:

“Ole sa tänatud, Kärü-Kaarel! Sa oled täitsamees, et aitad sõbra hädast välja!”

Kaarel naeratas, veidi nukralt küll, kuid vastas:

“Tühiasi! Selle jaoks ju sõbrad ongi.”

Aga kui Tõnis oli kogu Kaarli teenistuse minema viinud, ei olnud Kaarlil enam üldse isu naeratada. Mis nüüd ema ütleb? Ja vanaema?

Nagu kiuste hakkas taevast külmi vihmapiisku tilkuma. Kaarel mõtles oma vaese ema peale, kes arvatavasti just praegu, keel vestil, vana kolisevat ja kääksuvat jalgratast väntab ja varsti vihma käes läbimärjaks saab ja kelle peale Vana Juust sellest hoolimata karjuma kukub.

Nukralt lonkis Kaarel maja poole vihma käest varju ja lõi tagatipuks varba vastu kivi.

“See veel puudus!” kirus Kaarel. Ta kummardus, et kivi üles tõsta ja see jalust ära võssa visata. Alles siis taipas ta, mille vastu oli äsja oma jala ära löönud.

Kivi see igatahes küll ei olnud. Pigem nägi asjandus alasi moodi välja! Vana roostetanud alasi, mis vedeles märja rohu sees!

Muinasjutt: Vastandid

Meetodi kirjeldus. Arutelu. Muinasjuttude⁶⁴ ülesanne on õpetada mitmekesisel vormis võitlust tõeliste eluraskustega. Õpetatakse, et raskused on võidetavad ja lõpuks on võimalik jääda võidumeheks. Muinasjutud õpetavad keelt, kultuuri ja sotsiaalset käitumist. Laps vajab, et talle antakse soovitusi sümbolises vormis, mille abil ta õpib probleemidega tegelema, mis võimaldavad tal ohutult kasvada ning küpseks saada. Muinasjuttudel on lastele biblioteraapiline mõju: fantastika on neile paremini mõistetav kui reaalsed sünded. Muinasjuttudes on eetilised vastuolud esitatud lihtsustatult ja sõnastatud lühidalt. See võimaldab lapsel kohe kokku puutuda probleemi tuumaga. Loo tegelased on selgelt välja joonistatud. Pea igas muinasjutus on headuse ja kurjuse väljendajaks staatilised tegelased ja nende teod: isik on kas hea või halb. Kurjus on esindatud samavõrra nagu ka voores. Niisugune dualism tekitab moraalseid probleeme ja nõuab pingutust, et olukorda lahendada. Muinasjutt pakubki lapsele arusaadavaid lahendusi ja aitab orienteeruda hea ja kurja situatsioonis, süvendab turvatunnet, optimismi ja elutahet. Muinasjutul on väärtuskasvatuses oluline osa.

Eesmärk. Areneb lapse lugemis-, kuulamis- ja eneseväljendusoskus. Ülesanne arendab õiglustunnet. Laps õpib väärtustama omakasupüüdmatus, headust ja abivalmidust.

Õpetajale. Vendade Grimmide muinasjuttus "Lumeeit"⁶⁵ vastanduvad alandlikkus ja kõrkus, abivalmidus ja laiskus. Ilus ja virk tütar saab tasuks oma hoole ja abivalmiduse eest kuldse töötasu. Inetu ja laisk tütar aga hoolib ainult enda mugavusest ja keeldub abistamast kõiki, kes tema teele satuvad. Tema tasuks on katlatäis pigi ja tõrva ehk ebaõnn, mida ta oma elu lõpuni peab taluma.

Teksti lugemiseks on mitmeid võimalusi: õpetaja loeb muinasjuttu klassis ette; õpilased loevad kodus iseseisvalt; õpilased loevad üksteisele klassis valjult ette.

Järgneb arutelu pingevabas ja mitteformaalses õhkkonnas⁶⁶.

Aeg: 45 min.

Tegevus. Õpilased arutlevad muinasjuttu lugemisel tekkinud mõtete ja tunnete üle. Õpilased peavad tundma, et õpetajat ja kaasõpilasi huvitab see, mida nad lugesid ja kuidas loetut mõistsid. Korraga saab sõna üks õpilane, teised kuulavad tähelepanelikult ja ootavad oma sõnasaamise järjekorda. Teiste sõnavõtte kommenteerides saab õpilane kontrollida, et üksteisest saadi ikka õigesti aru. Oluline on kaasõpilase arvamuse kriitikavaba aktsepteerimine, kuulamisoskus ja koostöö.

Arutelu küsimused: Mis sulle kõige rohkem meeldis, ei meeldinud? Miks? Millised tunded sul tekkisid? Kes palusid abi? Kuidas abivajajaid aidati? Millist tasu sooviksid sina tubli töö eest? Kas mõni koht jäi arusaamatuks? Mida sa sellest loost õppisid?

Ideid lisategevusteks.

- Muinasjuttu kirjutamine. Õpilased kirjutavad ise paaris- või rühmatööna muinasjutte, kus väärtustatakse abistamist ja heategusid.
- Tegevus on lõimitav järgmiste õppeainetega: kunstõpetus, näiteks „Hea ja halva kuningriigi joonistamine“, eesti keel, kirjandus, inimeseõpetus.

Meetodid tegutsemise harjutamiseks

Poster: Teeme koos

Meetodi kirjeldus. Aktiivõppe meetod, mille jooksul valmib koostööna suuremale paberilehele (papile) kindlal teemal illustreeritud plakat.

Eesmärgid. Paraneb õpilaste oskus väärtustada iseennast ja teisi. Suureneb üldine arutlusvõime ja koostööoskus. Õpilased märkavad ning saavad aru kaaslaste soovidest, hinnangutest ja tegevustest. Suureneb mitmekesisuse märkamine.

Õpetajale. Õpetaja annab õpilastele koduse ülesande mõelda, mida neile meeldib või mida ei meeldi teha. Palub igaühel teha märkmeid ja võtta need kooli kaasa. Õpetaja valmistab ette A1-formaadis postri aluse (vt näidis).

Aeg: 2 õppetundi.

Vahendid: värvipliatsid, paberilehed, postri alus, liim, reklaamilehed, käärid, klassipilt.

Tegevus.

- Pinginaabrid arutavad omavahel, millised on nende ühised ja erinevad meelistegevused ning ebaseeldivad või raskusi valmistavad tegevused.
- Õpetaja jagab pinginaabritele abivahendeid tegevuste joonistamiseks või kujutamiseks lõigatud piltide abil.
- Pinginaabrid joonistavad (I kooliastmes) või lõikavad ja kleebivad (II kooliastmes) kaks pilti – ühe meeldiva ja teise ebaseeldiva tegevuse kohta.
- Kogu klassi õpilaspaaride joonistatud pildid kleebivad õpilased vastavale kohale postril (klassipildist kahele poole).
- Kui pildid on kleebitud, järgneb postri seinale või tahvlile kinnitamine ja ühine arutelu:
 - milliseid meeldivaid ja ebaseeldivaid tegevusi oli kõige rohkem;
 - kuidas saab iga õpilane kaaslaste abistada, et vähendada kaaslaste ebaseeldivaid või raskusi valmistavaid tegevusi.

Arutelu tulemusena selguvad võimalikud tegutsemisvariandid raskuste ületamiseks või kaaslaste abistamiseks. Õpilased (või õpetaja) kirjutavad need suurelt postrile piltide alla (vt näidis).

Ideid lisategevusteks.

- Meetodit saab kasutada pikemaajalise projektina inimeseõpetuse ja käelise tegevuse tundides.
- Postreid saab valmistada mitmel viisil:
 - ainult joonistamise teel I kooliastmes või
 - lõikamise ja kleepimise teel II kooliastmes.
- Alternatiivina saab meetodit kasutada pildi juurde ebaseeldivate ja meeldivate tegevuste postrile kirjutamise teel.
- Postrid võib koostada erinevatel teemadel:
 - kaaslaste hobide väljaselgitamine;
 - õdede, vendade ja teiste pereliikmete hobide (meelistegevuste) ja ebaseeldivate tegevuste väljaselgitamine;
 - puuetega laste meelistegevuste/hobide väljaselgitamine;
 - vanavanemate päeval nende meelistegevuste ja ebaseeldivate tegevuste väljaselgitamine;

- vanavanemate ja teiste vanemate inimeste abistamise võimaluste leidmine;
- kultuurierinevuste väljatoomine.

Õpetaja ettevalmistatud postri aluse (A1-formaadis) näidis

EBAMEELDIVAD/RASKED TEGEVUSED	MEELDIVAD TEGEVUSED
<i>Ruum joonistatud või lõigatud piltide kleepimiseks</i>	SIIA KLASSIPILT
ABISTAMISE VÕIMALUSED	

Stend: Kaitse loodust

Meetodi kirjeldus. Stend valmib ühistööna suuremale paberilehele (papile) kindlal teemal laste kirjutatud tekstide ja kujundatud piltidega.

Eesmärgid. Suureneb tagajärgede mõistmine ja vastutustundlik toimimine. Ühisarutelude ja -tegevuse kaudu paraneb õpilastel arusaam loodushoiu vajalikkusest. Õpilased koostavad ühiselt väärtustatud reeglid looduses käitumiseks.

Õpetajale. Õpetaja annab lastele ülesande varuda pilte looduses kasvavatest erinevas seisus olevatest puudest või põõsastest. Õpetaja jagab pinginaabritele abivahendeid. Õpetaja juhendab õpilasi stendi (vt näidis) kokkupanekul. Igal õpetajal on võimalus koostada ise näidiseist erinev stendiplaan. Õpetaja trükib välja töölehe luuletusega: I kooliastmele Ott Arderi „Pisike puu”⁶⁷ (vt tekst väljatrükkimiseks) ning II kooliastmele Günter Kunerti „Puude elu”⁶⁸ (vt tekst väljatrükkimiseks).

Aeg: 45 minutit (I kooliaste) või 2 x 45 minutit (II kooliaste).

Vahendid: käärid, A5-paberileht paarile, värvipliatsid, liim, markerid,

Tegevused. Mõtete saamiseks jagab õpetaja pinginaabritele väljatrükitud lehe luuletusega „Pisike puu” (I kooliastmele) või „Puude elu” (II kooliastmele) Õpilased loevad luuletust. II kooliastme õpilased kirjutavad tundmatud sõnad luuletuse lehele. Seejärel arutavad omavahel, mis puud kahjustab või kaitseb. Nüüd õpilased joonistavad (või lõikavad, kleebivad) kaks pilti – ühe puud kaitsvate ja teise puud kahjustavate tegevuste kohta. Joonistada võib ka loomi, kes on puudega seotud. Piltide alla kirjutatakse puud hoidvad reeglid (vt näidis).

Kui pildid on valmis, järgneb enne stendi kokkupanekut ühine arutelu:

- milliseid tegevusi oli mõlemal poolel kõige rohkem;
- kuidas saab iga laps puud kaitsta;
- miks inimene on puule tänuvõlglane;
- kes on veel puudega seotud – kaitstes puud, ka aitad neid.

Arutelu tulemusena saadud võimalikud tegutsemisvariandid puude kaitsmiseks kirjutavad õpilased (või ka õpetaja) stendile piltide alla (vt näide). Joonistatud või kleebitud piltide seast valitakse välja võimalikult erinevad ning kinnitatakse stendile suure ilusa puu ümber.

Reeglid kirjutatakse suurelt ja kinnitatakse kas stendi üla- või alläärde! Kogu klass võtab õpetaja juhendamisel stendi kujundamisest osa.

Ideid lisategevusteks.

- Stende võib valmistada erinevatel teemadel, erineval viisil inimeseõpetuse ja loodusõpetuse tundides.

Näiteks:

- teema „Aita kaaslast” – millist abi kaaslased kõige enam vajavad ja teised saavad pakkuda;
- kaaslaste erinevate hobide tutvustamine;
- vanavanemate päeval nende meelistegevuste ja ebameeldivate tegevuste väljaselgitamine ja esitlemine;
- vanavanemate ja teiste vanemate inimeste abistamise võimaluste väljaselgitamine ja esitlemine.

TÖÖLEHT: Puu vajab kaitset

Kui olete luuletuse läbi lugenud, arutage pinginaabriga, mis võib väikest puud kahjustada ja mis aitab puul suureks kasvada.

Pisike puu

Ott Arder

*On kasvamas kuskil üks pisike puu,
ta rohetav võra on habras ja noor.
Veel nõrk on ta tüvi ja lühike juur,
nii pehme ja sile ta õhuke koor,
kuid temagi loodab, et ükskord on suur.*

*On kasvamas kuskil üks pisike puu
ja kardab see puuke veel rajut ja tuult.
On kasvamas kuskil üks pisike puu
ja vajab see puu sinu sõprust ja hoolt!*

TÖÖLEHT: Puu vajab kaitset

Selles luuletuses on alla joonitud sulle võib-olla tundmatud sõnad. Leia neile õpetaja, pinginaabri või „Võõrsõnade leksikoni“ abil selgitused ja kirjuta need siin luuletuses tundmatu sõna kõrvale.

Seejärel arutage pinginaabriga, mis võib puud kahjustada ning mis aitab puul terveks jääda.

Puude elu

Günter Kunert

*Kui te küsite minult, kuis elavad puud,
siis ma kosten: ei kiita, ei laita.
Nendel kõigil on kõrgusse kasvamis-suund,
kuid nad kardavad saagijat, maita.*

.....

*Nagu meie nad elavad hulgana koos,
ega neilegi üksindus istu.
Sest just üksikuid puid hirmumarude poolt
maa seest juurtega välja on kistud.*

*Olla juurtega jahedas, niiskes on hea,
siis kui väljadel valitseb kuumus.
Aga teisiti võttes neil jälle ei vea,
palju rikkam on põldude huumus.*

.....

Ja kui vanaks jääb puu, säsi kõduneb sees,

.....

*kerge tuulel puud maha on murda.
Kurblik saatus on kõikidel metsadel ees,
suurem jagu saab saagide purra.*

.....

*Kui te küsite minult, kuis elavad puud,
siis ma kostan: neil kannatlik meel.*

.....

*Võlgu oleme puile, kes lahked ja truud.
Nemad annavad ikka ja veel.*

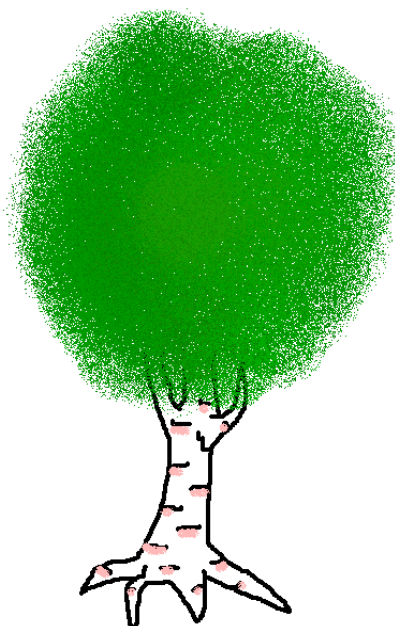
Stendi näidis

Kaitse mind!

Luuletuse tekst

MIS MIND KAHJUSTAB?

MIS MIND KAITSEB?

PUU KAITSMISE REEGLID

Kirjutatakse suurelt õpilaste poolt!

Minilavastus: Loodusmatkal

Meetodi kirjeldus. Minilavastus, kus näitlejateks on õpilased. Tavaliselt on see improvisatsioon. Loo etendamise abil püütakse tundma õppima olukordi ja asjaolusid, mis muidu on õpilastele tundmatud. Etenduse kestel võib osutada vajalikuks peatada toimuv mõnes kriitilises punktis, et koos mängijate ning pealtvaatajatega arutada ja hinnata tekkinud olukorda. Pärast etendust järgneb kokkuvõtte tegemine saadud kogemustest ja emotsioonidest.

Eesmärk. Aitab mõista inimeste tundeid ning võimaldab lähtuvalt mitmekesistest olukordadest leida erinevaid viise nendega toimetulekuks. Arendab õpilastes oskusi hankida eluks vajalikke teadmisi, oskusi ja kogemusi kellegi või millegi rollis olles.

Õpetajale. Näidendit lavastavad lapsed üheskoos, mängivad läbi ning seejärel analüüsivad koos õpetajaga. Tegelasi võib olla rohkem, et osaleda saaks kogu klass. Õpetaja ülesandeks on õpilasi suunata ja julgustavalt toetada. Kestus sõltub laste vanusest (minimaalselt 45 min).

Tegevus. Üheskoos otsustatakse, mitu õpilast osaleb lavastuses, kui palju on pealtvaatajaid. Võib teha rühmades, sel juhul pealtvaatajaid pole.

- Õpetaja jagab lastele rollid (vajadusel eelmisel päeval), kus võimalusel arvestab õpilaste iseärasusi (soove).
- Iga rolli saanud näitleja (õpilane) tutvub oma rolliga.
- Lastele tuleb anda aega, et rolli sisse elada.
- Toimub etendus.
- Näidendi esituse järel toimub näitlejatega kindlasti arutelu. Kuulatakse nende arvamust selle kohta, kuidas neil läks, mida nad tundsid.
- Õpilane saab õpetajalt piisavalt tagasisidet oma tegevuste kohta.
- Pealtvaatajad avaldavad oma arvamust, mida nemad tundsid.

Ideid lisategevusteks.

- Õpetaja võib ise või koos lastega kirjutada näidendi teemal: „Minu toredad klassikaaslased”, „Perekond Kask vanavanematel külas”, „Meie pere isadepäeval“ jt teemad, mis aitavad käsitleda erisuguseid olukordi (nt erinevad perekooslused) ja neist tulenevaid väärtusi.
- Tegevust saab lõimida erinevate õppeainetega: loodusõpetus, inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus, eesti keel.

Perekond Kask sündmusterohkel loodusmatkal

Tegelased:

Emma Kadri

Isa Priit

Poeg Sander (8-a)

Tütar Olivia (6-a)

Puu: kuusk

Loomad: orav, konn.

Perekond Kaskel on plaan minna loodusmatkale. Veidi mõelnud, valitakse matkasihiks kodule kõige lähem mets. Kaasa võetakse kõik matkaks ja piknikuks vajalikud asjad.

Emma: Lapsed, palun sättige end minekuks valmis, isa juba ootab meid väraval.

Sander ja Olivia (jooksuga): Juba tuleme!!!

Jõuavad metsa äärde.

Olivia: „Isa, mida me hakkame metsas tegema, siin ei ole ju mänguasju. Siin on nii igav!”

Isa: „Vaata, Olivia, metsas on palju toredaid asju. Ma just märkasin, et keegi hüppab autotee peal. Lähme uurime lähemalt!”

Sander: „See on lihtsalt konn!”

Isa: „Tere, konn! Räägi meile, kuidas sa siin metsas elad ja kuhu ruttad üle tee?”

Konn: „Tere. Mina olen rabakonn. Praegu kiirustan päikese eest peitu, sest pean oma naha niiskena hoidma, ma ju hingan ka naha kaudu. Päike teeb mulle liiga.”

Olivia: „Konn, tahad ma annan sulle saia?”

Konn: „Aitäh, armas tütarlaps, aga ma toitun putukatest. Ma oleksin tänulik, kui sa aitaksin mind hoopis üle tee. Ma kardan väga neid suuri autosid, mis kihutavad siin ringi. Ma pole sugugi nii kiire nagu nemad.”

Olivia: „Muidugi ma aitan sind (võtab konna ja paneb teisele poole teed). Head aega, konn!”

Konn: „Head aega.”

Emma: „Noh, mis te siin tee peal seisate, lähme metsa!”

Sander: „Me rääkisime konnaga ja Olivia aitas ta üle tee!”

Emma: „See on küll vahva. Tublid olete, konnal on kindlasti väga hea meel.”

Perekond Kask siseneb metsa. Olivia vaatab ümberringi.

Olivia: „Oi, kui palju puid siin on ... ja kui suured nad on!”

Emma: „Need on kuused. Neid on siin metsas kõige rohkem, sest see on kuusemets.”

Sander: Vaadake, siin on natuke näha kuusejuurt ja mingid niidid on juure ümber. Kas ma võin need ära koristada?”

Kuusk: „Ei, palun ära tee seda!”

Sander (ehmunult): „Miks, ma ju tahan aidata?”

Kuusk: „Need on seeneniidid, nad aitavad mul vett mullast kätte saada.”

Sander: „Selge. Aga mis sinu ümber veel huvitavat on?”

Kuusk: „Minu tihedas võras pesitsevad paljud linnud. Linnud toovad mulle kasu, sest söövad putukaid, keda muidu on väga palju ning nad teeksid mulle kahju. Vaadake üles! Suurel kuuseoksal, tüve lähedal, asub orava pesa.”

Olivia: „Oi, kui vahva, päris orav!!!”

Orav: „Tere, Mina olen kábikuningas! Ja siin on minu kodu!”

Lapsed: „Me teame – sa sööd tammetõrusid.”

Orav: „Ei, ma söön tammetõrusid väga harva. Mu põhitoit on peamiselt okaspuude seemned.”

Lapsed: „Oota! Me toome sulle mõned!”

Orav: „Võtan kingitusi hea meelega vastu, sest varsti on talv ja ma parajasti uuendan oma talvevarusid.“

Lapsed (toovad kuuse- ja männikäbisid): „Palun võta!“

Olivia: „Kuule, orav, ütle, miks sul on nii ilus saba?“

Orav: „Ah, see on jah ilus! Ma kasutan seda tasakaalu hoidmiseks oksalt oksale liikudes. Saba on mul ka tekiks magamise ajal, aitab mul säilitada kehatemperatuuri. Ja saba liigutused annavad kaaslastele märku minu meeleolust. Aga nüüd ma kiirustan edasi, töö ootab! Head aega teile ja suur tänu käbide eest!“

Isa: „Kuulge, oleme siin juba kaua aega jalutanud, on aeg väheke puhata.“

Ema: „Kus? Ma ei näe siin lõkkekohta?“

Sander: „Aga siia teemegi lõkkekohta!“

Isa: „Ei, Sander, igal pool metsas ei tohi lõket teha. Selleks on spetsiaalselt rajatud kohad, veekogude ääres. Ma tean, siin metsas on ka üks metsajärv ja lõkkeplats. Sinna me lähmegi.“
Jõuavad lõkkekohta.

Olivia: „Ilus järv! Kas siin ujuda ka võib?“

Ema: „Ei, Olivia, siin ei ole randa ja me ei tea selle järve sügavust. Tule aita mul piknikutekki katta!“

Mõne aja pärast, kui söögid on söödud.

Lapsed: „Me oleme väga väsinud!“

Isa: „Jah, täna oli ilus päev. Peame minema tagasi auto juurde ja linna sõitma. Aga enne koristame piknikukohta!“

Olivia: „Aga siin pole ju prügikasti!“

Ema: „Kõik prügi, mis annab põletada, nagu salvrätid või papptaldrikud, need viskame lõkkesse. Kõik ülejäänud paneme kilekotti ja võtame kaasa. Linnas sorteerime ja leiame meie pakenditele õige koha. Sealt kogutakse nad kokku ja seejärel tehakse neist midagi uut, asju või energiat.“

Sander: „Jah, ma tean! Loodusesse ei tohi prügi jätta, see teeb looduse kurvaks ja metsa rämpseks. Õpetaja ka räägib kogu aeg, et me peame loodusest hoolima, siis loodus aitab meid!“

Video valmistamine

Meetodi kirjeldus. Mänguline aktiivõppe meetod, kus osalistel tuleb kasutada oma kogemusi ja fantaasiat, et edastada lavastatud filmilõigu abil vaatajale kindel sõnum.

Eesmärk. Suureneb vastutustundlik toimimine. Pannakse tähele ümbritsevat loodust, abivajavat kaaslast või teisi inimesi. Areneb loovus ja fantaasia.

Õpetajale. Enne kui anda ülesanne kogu klassile, peab kindlasti õpilasi ette valmistama (s.t antud teema peab olema läbitud). Vahendid: üks kaamera rühma peale (kaamerat saab vahel laenutada koolist või vanematelt (ehk nõustuvad vanemad tulema filmijaks)). Kui iga rühm broneerib endale filmimiseks kindla päeva, siis piisab ühest kaamerast. Ülesanne tuleb õpilastele anda paberil vormistatuna. Kui valida teemaks „Eakad inimesed”, siis selle lõpetuseks sobiks hästi videolõik „Kuidas ma aitasin vanaema“ vms. Kindlasti ei tohi õpilastele ette näidata, mida nad võiksid selles videos teha. Jätke neile ruumi fantaseerimiseks. Ülesandes tuleb fikseerida filmilõigu lubatud pikkus (nt 3–5 min, mitte pikem). Video valmib rühmatööna.

Õpetaja jagab klassi lapsed rühmadeks kas juhuslikult või laste soove arvestades. Kui lapsed satuvad rühma juhuslikult, siis peab arvestama, et lastel läheb tööfaasi jõudmiseks rohkem aega. Kui lapsed leiavad ise endale kaaslased, sujub rühmatöö kiiremini. Vaja oleks jälgida, et keegi klassis ei jääks rühmatööst eemale. Lapsed peavad ise valima endale filmimiseks sobiva koha, neid ei tohi selle ülesande puhul klassiruumiga piirata. See ülesanne on sobilik anda ka koduseks tööks näiteks nädalavahetuseks. Valminud filmilõike vaadatakse vastava teema juures inimeseõpetuse tundides.

Tegevus. Rühmadele jagatakse paberilipikud, kus on kirjas filmi teema. Seejärel õpilased

- jagavad osad rühmas (filmimees, näitlejad, režissöör jne);
- kirjutavad üheskoos videole teksti;
- harjutavad koosinemist;
- mängivad ja filmivad;
- järgneb filmilõikude vaatamine ja analüüs.

Mõeldavad teemad:

- „Mul on tore sõber Lauri.” – Lauri on tore teievanune poiss. Talle meeldib väga seltskond ja ta on teie parim sõber. Ainult Lauri ei saa kõndida, ta on ratastoolis. Rääkige oma sõbrast.
- „Minu klassikaaslane on jaapanlane.” – Mõelge välja, milliseid toredaid asju te saaksite teha, kui teie klassikaaslane oleks pärit Jaapanist. Mida tahate tema käest küsida?
- „Minu kodujõgi on reostatud!” – Kas see on teie jaoks probleem, palun põhjendage? Mida teie saaksite teha?
- „Minu külaskäik koerte varjupaika.” – Mõelge, milline võiks olla koerte varjupaik. Kuidas sinna sattusid, mida nad vajaksid ja kuidas saame koeri aidata?
- „Minu külaskäik vanadekodusse.” – Mõelge, mida vanadekodu elanikud võiksid teile rääkida.
- „Tamm karjus appi!” – Teie kodu lähedal kasvab tammepuu, mis hakkas kuivama. Mõelge, mis juhtub edasi ja mida te saaksite tema heaks teha.

Ideid lisategevuseks.

- Õpetaja võiks lubada lastel ise teemad välja mõelda. Esimese klassi õpilaste puhul oleks hea, kui kõik lapsed saaksid näidelda ja mõni täiskasvanu (nt mõni lapsevanem) filmiks neid.

- Videoklippe võib kasutada koostöös IT-juhiga animatsioonide tegemiseks (II kooliaste).
- Video valmistamise juhendajaks/abistajaks võivad olla lastevanemad või vanemad õpilased (nt aitavad filmida ning filmi monteerida).
- Tegevus on lõimitav erinevatesse õppeainetesse: loodusõpetus, inimeseõpetus, arvutiõpetus, ühiskonnaõpetus jne.

IDEEDEKOGU TUNNIVÄLISEKS TEGEVUSEKS

Koostajad: Lenneli Noobel, Karis Reilent, Reeli Sirotkina, Mari Väljaots

Koolidega seonduv temaatika on Eestis pälvinud palju tähelepanu. Kooli ja kodu koostööd on viimastel aastatel Eestis üha rohkem uuritud. Ühelt poolt võib rääkida aruteludest, mis on seotud koolipere liikmete väärtustega ja suhtumisega üksteisesse ning teisest küljest on tähelepanuväärsed arvamused ja uuringud, kus räägitakse vastutusest. Arutletakse selle üle, kes peaks lapse kasvatamise eest vastutama. Tihti tuuakse neis aruteludes esile kaks vastanduvat gruppi või omadust, nagu lapsed ja õpetajad, kool ja kodu, õpetaja ja lapsevanem, kool ja ühiskond, väärtused ja faktid, õppimine ja kasvatamine, hoolimine ja ükskõiksus jne.

Kui neid arutelusid täpsemalt vaadelda, siis saab peaaegu kõik protsessid taandada kogukonna ja kooli suhtele ehk sellele, kui palju kogukonnas toimuv peegeldub koolis, kuidas on kool muutunud kogukonda ja millise kogukonna kool ise moodustab. Intervjueritavate kogutud näidete varal illustreerisime, millised üritused ja tegevused koolides toimuvad, et kooli ja kodu rohkem siduda ning kaasata kodu koolikogukonna tegemistesse.

Ideedekogu **eesmärk** on tutvustada loovaid ideid, mida saaksid tundides ja tunnivälises tegevuses kasutada ja edasi arendada õpetajad, sotsiaalpedagoogid, huvijuhid ja teised koolitöötajad. Ideede tutvustamiseks on valitud kogukonnaga seotud teemad, mis kasvasid välja intervjuudest.

Ideedekogu on **jagatud** kaheks suuremaks peatükiks – esiteks koolikogukond ning teiseks kogukond koolis ja kool kogukonnas. Niisugune valik põhineb holistilisel käsitlusel, mille kohaselt on lapse kasvatamise protsessi haaratud kõik osalised – kool, lastevanemad, ümbritsev kogukond koos oma institutsioonidega.

Ideedekogu põhineb Tartumaal TÜ sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi tehtud **uuringul**, mille eesmärgiks oli välja selgitada, milliseid väärtustele tähelepanu pööravaid üritusi koolis korraldatakse. Valimi moodustasid pedagoogid, psühholoogid ja sotsiaalpedagoogid. Intervjueriti õpetajaid ja teisi koolitöötajaid ning töödeldi informatsiooni, mis kajastab väärtuskasvatuse edendamist koolis.

Uuringu käigus tehti 18 poolstruktureeritud intervjuud, mis salvestati diktofonile ja kirjutati hiljem maha. Intervjueriti huvijuhte (tähistatud H1, H2, H3 jne), algklassiõpetajaid (AÕ), sotsiaalpedagooge (SP), õppealajuhatajat (ÕJ) ning direktorit (D).

Ideed on esitatud otsekõnena intervjuude lõikudest. Teksti paremaks mõistmiseks on sõnastust korrastatud. Otsekõne on valitud selleks, et edasi anda koolitöötajate endi emotsioone ja säilitada ideede ehedus.

Kogukond kui väärtuste kandja ja koostöövõimaluste looja

Käesolevas peatükis on ülevaatenäitena esitatud teiste riikide kogemusi kirjeldavat teoreetilist materjali, lisatud on ka eestikeelset teemakohast kirjandust.

Mõistet „kogukond“ on ajaloo vältel erinevalt kasutatud⁶⁹. Samuti on kogukonna mõistet erinevalt tõlgendatud, sest kogukond defineerib iseennast erinevalt, lähtudes faktist, et kogukond muutub, on dünaamiline⁶⁹. Kogukonda võib mõista abistavatest funktsioonidest lähtuvalt. Näiteks kogukond kui ühtsete väärtuste kandja ning majandusliku kindluse tagaja⁷⁰. Samas on kogukonnas riske, mis tekitavad ebakindlust⁷⁰. Kogukonna mõistet kasutatakse tihti ka mõnesuguste poliitikate, suundumuste ja praktikate õigustamiseks⁶⁹.

Seega, kontseptsioonina pole kogukonna definitsioon lihtne ning üheselt arusaadav. Käesolevas uurimuses lähtutakse kogukonnast kui ühtekuuluvast rahvakogumist, kus igaühel on oma roll, kuid on ka ühendavaid rolle, eesmärgid ning väärtusi, millest kogukonna liikmed lähtuvad.

Käesoleva ideedekogu kontseptsioon põhineb Reddingu uuringute käigus kogutud jagatud arusaamal. Sam Redding⁷¹ käsitleb (kooli)kogukonda kolmes võtmes: 1) kool kui kogukond; 2) kool kogukonnas ning 3) kool ja kogukond. Reddingu järgi hõlmab kool kui kogukond õpilasi, õpetajaid, kogu kooli personali. Kool kogukonnas paigutab kooli laiemasse ühiskondlikku konteksti ning kool ja kogukond jälgivad kooli ja kogukonna suhteid.

Epstein väidab lastevanemate ja kooli suhte kohta järgmist: „... olenemata sellest, et ema ja isa on lapse esimesed õpetajad, hääbub vanemate roll tugioõpetajatena (ingl k *support teachers*) kodus kiiresti, kui laps läheb kooli“. See näitab, et lapse kooliminemisel usaldavad vanemad pigem koolis toimuvat ning koolist saab laste sotsialiseerija koostöös koduga (refereeritud^{72, lk 125} järgi).

Koolis õppimine on väga kompleksne ehk hõlmab mitmeid osalisi, nagu õpetajad, kool koos hierarhilise süsteemiga, õpilased ja kodud. Veel hõlmab kool tugisüsteemi, nagu hoolekandeteenused, meditsiinisüsteem, psühholoogide võrgustik jne. Järelikult pole kool kogukonnas isoleeritud, vaid pigem kaasatud mitmetesse süsteemidesse. Seetõttu pole mõistlik keskenduda uurimustes üksnes õpetajatele, lastevanematele või lastele. Täpsema pildi kooli toimimisest annab nn triangulatsiooni kasutamine, mispuhul uurimismetoodika võimaldab vaadelda kõiki hariduse omandamise protsessis osalejaid. Samuti ei tohiks uuringute tegemisel unustada koolikogukonda tervikuna ehk siis kõiki kooliastmeid, õpetajaid, tugipersonali, lastevanemaid, vanavanemaid.

Eestis välja antud „Koolisotsiaaltöö käsiraamatu“ järgi osalevad kooli organiseerimisel kõik, kes sellesse kuuluvad, kas otseselt või kaudsemalt. Otseselt osalevad õpilased kui seaduse järgi koolikohuslased ning õpetajad, juhtkond ja muu personal, kellega on sõlmitud töölepingud. Kaudsemalt lastevanemad, hoolekogu liikmed, järelevalve- ja teised haridusametnikud, ka kohalik omavalitsus. Avaramas mõttes osaleb kogu kohalik elanikkond, ka siis, kui nad ise arvavad, et ei osale, sest kogukonna passiivne või aktiivne, negatiivne või positiivne hoiak mõjutab kooli organisatsiooni olulisel moel. Kõik nad koos moodustavad kooli organisatsiooni struktuuri⁷³.

Koolikogukond ei pruugi olla alati abstraktne mõiste. Veebiaadressil www.koolielu.ee on võimalik liituda olemasolevate kogukondadega või luua enda kogukond. Tinglikult võib neid pidada blogideks või internetikeskkondadeks, kus spetsialistid jagavad infot ja õppematerjale.

Näiteks on loodud erinevate koolide kogukonnad, aineõpetajate kogukonnad jne. Eespool mainitud kogukonnad on loodud ühiste eesmärkide, väärtuste ja huvide alusel.

Väärtuskasvatus koolis ning kooli ja kodu koostöö on pälvinud Eestis viimasel ajal rohkem tähelepanu ning sel teemal on kaitstud doktoriväitekirju, kirjutatud arvamuskoguseid ning avaldatud uuringute tulemusi. Paljud teemad saavad alguse kogukonnatundest, kogukonnas toimuvast. Kogukonna temaatika ilmneb nii väärtuskasvatust kui ka näiteks vägivalda tõlgendusi käsitlevates uuringutes.

2004.–2007. aastal korraldati Tallinna Ülikooli sihtfinantseeritava teadusteema „Kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek“ raames Eesti koolides uuring, milles osales 2421 lastevanemat ning kus analüüsiti kooli ja kodu koostöö erinevaid aspekte lastevanemate hinnangute kohaselt. Lukk toob lk-1 130 uuringut analüüsiva artikli sissejuhatuses välja: „Uuringu tulemustest ilmnes, et suurem osa Eesti koolide probleeme on seotud väärtuste süsteemiga. Kool ja õpetajad väärtustavad vanemate hinnangul õppeedukust ja kõrgeid eksamitulemusi enam, kui lapse arengu teisi aspekte. Lapsevanemad on avatud kooliga koostööd tegema, kuid koolid ei ole veel valmis tunnustama lapsevanemaid kui partnereid.“⁷⁴.

Sama uuringu raames uuriti ka õpilaste, õpetajate, koolijuhtide ja lapsevanemate väärtuseid ja väärtushinnanguid. Marika Veissoni välja antud uurimistulemusi analüüsivast artiklist saab peamise tulemusena esile tuua, et õpilaste, õpetajate ja lastevanemate arvates on kõige olulisemaks väärtuseks koolis saavutused õppetöös, püüe ennast täiustada, viisakas käitumine, ausus ja distsipliin. Pehmeid väärtusi, nagu head inimestevahelised suhted, abivalmidus, hoolivus ja sallivus, peavad kõik osapooled vähem oluliseks⁷⁵.

Judit Strömpli jt Eesti teismeliste vägivaldatõlgendusi käsitleva uuringu ühe olulisema tulemusena toodi esile, et kõige tähtsam ülesanne on kogukonna loomine koolides. Tänapäeva Eesti kool tegeleb liiga palju teadmiste andmisega, jättes kõrvale selles protsessis osalevad inimesed – nii õpilased kui õpetajad. Inimeste väärtustamine toimub vaid retoorika tasemel, kuid vaja on õppida endale tõlkima, mis peitub ilusate sõnade taga ja hakata igast inimesest hoolima ka tegelikkuses⁷⁶.

Vaata lisaks:

- Karin Lukk (2009). Kodu ja kooli koostöö struktuuralsest, funktsionaalsest ning sotsiaalsest aspektist. Tallinna Ülikool, kasvatusteaduste instituut. Doktoriväitekirj (<http://www.tlulib.ee/files/arts/92/lukk.42628ade899131782552e72f28610703.pdf>).

Koolikogukond

Sam Redding⁷¹, lk 8 väidab, et tema jaoks on „koolikogukond tihedalt kooliga seotud tervik õpetajatest, administraatoritest, õpilastest ja nende perekondadest“. Seega moodustavadki koolikogukonna kõik kooli liikmed – õpetajad, õpilased, administreeriv ja muu personal ning laste perekonnaliikmed⁷¹. Kooli mikrokliima ehk keskkonna määravad samuti õpetajate, laste ja teiste koolitöötajate suhted⁷⁷.

Koolikogukonna tegevusi on intervjuudes kõige rohkem kirjeldatud, mis näitab, et koolikogukonna teema on aktuaalne. Teema aktuaalsus võib näidata nii koolikogukonna tugevust (nt meietunne) kui ka nõrkust (nt kool kui eraldi seisev süsteem).

Koolikogukonnas on keerukad suhted, mis tulenevad sinna kuuluvatest erisugustest institutsioonidest (nt perekond, organisatsioon). Samuti on koolikogukond seesmiselt dünaamiline ning pidevas muutumises, sest nii õpilased kui ka õpetajad muutuvad. Laiemalt muutub arusaam perekonnast. Kõige täpsemalt kirjeldab koolikogukonda meietunne ning ühtekuuluvus, millele viitavad mitmed intervjueeritavad.

Suur ja väike koolipere

Väga paljude koolide huvijuhid ja õpetajad leidsid, et ühistegevus ning meietunde arendamine on väga oluline. Eelkõige pööratakse tähelepanu vanemate ja nooremate klasside õpilaste kaasamisele ühistegevusse. Samuti peetakse oluliseks õpetajate, õpilaste ning ülejäänud koolitöötajate koosolemist ja ühisüritusi.

H1: *Väga oluline on suures kooliperes arvestada ealisi iseärasusi. Et nad oleksid sallivamad üksteise vastu, oleks vaja koos teha erinevaid üritusi. Põhikoolilapsed võiksid käia klassiõhtutel mängu tegemas ..., see on võrgustikutöö. Kutsud kõik kokku, kuulad kõigi ideid, kindlasti peavad olema õpilased esindatud.*

H2: *Ajaloo nädalal tulevad suuremad lapsed väiksematesse klassidesse rääkima ajaloost, tegema teste või mängima nendega mängu. Nad valmistavad ise puslesid.*

H3: *Meil on hästi hea meeskond, asjad on ära jagunenud, kui kellelgi tuleb idee, siis ta kas teeb seda ise või kutsub appi inimesed ja tehakse üheskoos. Väärtuskasvatus käib integreerituna õpetajate poolt, juhtkonna poolt, töötajad, koristajad – kõik on üks meeskond, kool ei ole ainult õpilased ja õpetajad, meil on ka abipersonal. Kõik teevad koolist selle, kus on oluliselt hinnatud väärtused, meietunne.*

H4: *Lasteaia- ja algklassilastega on kehalise kasvatus tunnid õues koostöös abiturientidega.*

H5: *Suured lapsed on mõelnud, kuidas pakkuda väikestele tegevust, vahetundidel on kooli aulas näidatud multifilme, oleme teinud mängu. Osad vahetunnid on 20 minutit, jõuab ikkagi midagi ette võtta üheskoos.*

H6: *Kunstinädalal on nad klasside kaupa ära jaotatud. Siis on neil kunstilised ühistegevused, joonistavad asfaldile, kui ilm kannatab. Kui on halvem ilm olnud, siis sügislehtedega templite maalimine, tapeedipannood paneme koridori või aulasse maha. Või plakatite joonistamine, puuviljadega või juurviljadega trükkimine.*

H8: *Eelmine nädal oli lumlinna ehitamine, siin oli suur hang kokku aetud, suured tegid väikestele urkaid ja liumägesid.*

AÕ4: *Eelmine aasta, kui meil kaks esimest klassi tulid, tegime üks kord nädalas sellise saalis kogunemise, mängude hommiku, et parandada omavahelist suhtlust ja tolerantsust. Ja see toimis väga hästi. Need kaks paralleeli segunesid omavahel hästi ja saavad praegu kenasti läbi.*

H10: *Rahvusvahelisel ettelugemispäeval läheme raamatukokku ja vanema astme õpilased loevad ette väikestele, pärast arutatakse.*

Koolitraditsioonide muut(u)mine

Koolides toimub palju traditsioonilisi üritusi. Mõne intervjuueeritava arvates on oluline traditsioone kaasajastada, et üritused püsiksid õpilaste seas populaarsete ja huvipakkuvatena.

H3: *Traditsioonid on väärtused, millest tuleb kinni pidada, aga kui nad ei käi ajaga kaasas, siis nad surevad välja. Siis tulebki uut moodi teha, läbi selliste väikeste võitluste. Oleks vaja ajakohastada, et nad oleksid trendikamad ja meeldiksid noortele.*

H6: *Osaliselt on traditsioonid juba kindlad ja väga hea on nendes traditsioonides teha muudatusi. Näiteks kevadkontsert, mis sellisel kujul on olnud mitu aastat. Kui on näha, et poolteist tundi kuulamine aulas on natukene kurnav, näitame, et seda võiks natuke muuta.*

Terviseedendus koolis

Tervise Arengu Instituudi algatatud projektis “Tervist edendav kool” on eesmärgiks luua kõigis Eesti üldhariduskoolides soodsad eeldused ja tingimused tervist edendavate koolide ideoloogia rakendamiseks⁷⁸. Mitmetes koolides paistsid silma üritused, mis toetasid terviseedendust.

H4: *Tervisliku toitumise retseptide konkurs on olnud. Lapsed kirjutavad oma menüüsid. Olid võistkonnad: porgand, juust, õun ja tomat ja vastavalt ka siis riietusid. Tomatid olid punases, õunad olid rohelises, juust oli kollases, porgand oli oranžikates riietes. Lapsed said mitmeid abimaterjale, miks on tervistav toit sinu jaoks hea ja miks sa pead palju puu- ja juurvilja sööma. See pani lapsi väga palju mõtlema.*

Aktiivsed vahetunnid

H1: *Suurel vahetunnil, mil väiksed lapsed ei söö, tulevad nad kas saali, lähevad juudomaneeži või on õues kelgutamas. Tervisemeeskonna aktiiv koos õpilasesindusega korraldab nendele vahvaid võistlusi, mängu ja lastele see väga meeldib. Me oleme valmistanud lastele vahetundide ajaks põrandal mängimiseks kabad, ”Reisi ümber maailma” ja on ka ostetud mängu, et suurte vahetundide ajal mängida, limbot tantsida.*

H3: *Eelmine aasta tegime ülekoollise aeroobika staadionil. Suurel vahetunnil tuli kogu koolimaja, reastas ennast ja tantsuõpetaja tegi aeroobikaharjutusi.*

Leiva- ja piimanädal

H2: *Leiva- ja piimanädala tähistamine on meil iga-aastane traditsioon, mida teevad just algklassid. Me väärtustame ka õiget toitumist, et leib ja piima joomine on oluline. Lapsed mõtlevad leivaretsepte, uurivad vanematega ja kirjutavad luuletusi, joonistavad. Kevadel me teeme nendest kooli almanahhi, ehk kooli aastaraamatu, kus me paneme paremad palad sisse.*

H9: *Kui on olnud leivanädal, siis lastevanemad on ise teinud ettepaneku, et nendel on leivaküpsetusmasin, toovad selle rühma ja näitavad, kuidas sellega teha. Küpsetatakse koos leiba ja kõik saavad süüa.*

H10: *Leivapäeval neljas klass käis ja tõi Ülenurmest vihud, näitasid väikestele, mis on kaer, nisu ning rukis ja igaüks sai siis vaadata.*

AÕ3: Tegime leivast **luulemontaaži**, sõime leivamagustoitu, tegime tikuvõileibu. Iga päev oli erinev leib söögiks. Pärast sai hinnata, missugune leib meile kõige rohkem meeldis.

Südamenädal

H2: Kooliarst ja meditsiiniõde käivad rääkimas klassist klassi, et tervislikult elamine on oluline ja igakord kuulutavad välja teema, millest on **joonistusvõistlus**.

H3: Tervisliku toitumisega seoses on südamenädal. Bioloogi tunnisis näidatakse suuri plakateid, kus on tervisliku toitumise puu. Erinevad väited, et oled see, mida sööd, ja on ka kohati pisut šokeerivaid näiteid.

Vaata lisaks:

- Tervise Arengu Instituudi kodulehekülg: <https://www.tai.ee>
- Terviseinfo portaal: <https://www.terviseinfo.ee>
- TORE kodulehekülg soovib koolis tähistada järgmisi tähtpäevi: <http://www.tore.ee/index.php?id=309>

Sotsiaalteater, foorumteater

Sotsiaalteater ja foorumteater kerkisid huvitava teemana üles mitmes koolis. Paraku foorumteatrit väga täpselt ei teata, sest ürituse korraldajad on väljastpoolt kooli. VAT-teatri foorumteatri projektijuht Mari-Liis Velberg kirjeldab Eesti Päevalehes foorumteatrit kui Brasiilia teatriuendaja Augusto Boali 1960. aastatel välja töötatud osalusteatri vormi. Foorumteater keskendub vähemustele ja kõrvalejäänutele ning rajaneb usul, et kõigil inimestel on võime mõjutada sotsiaalset tegelikkust. Foorumteatri eesmärk on viia etendus traditsiooniliselt näitleja monoloogilt üle lava ja publiku dialoogile⁷⁹. Seega saab foorumteatris esitada mängu kaudu elulisi situatsioone ja probleeme, millele lastel on võimalik ise lahendus leida. Siinkohal peame oluliseks rõhutada, et foorumteatrit peaksid läbi viima vaid õppinud spetsialistid, sest tegemist on keeruka ja spetsiifilise lähenemisega.

H1: Näitering on teinud sotsiaalteatrit kõikidele kooliastmetele. Sotsiaalteater on niisugune asi, kus mängitakse läbi elulisi situatsioone ja **võetakse korraga üks teema**. Me teeme sotsiaalteatrit õpilaste käitumisest, näiteks juhtumid, kus vahetunnis keegi pani teisele jala ette – selliseid situatsioone mängitakse läbi. Publik plaksutab koha peal, mis neile meeldib.

H8: Valiti välja 10 last, kellega **mängiti läbi situatsioonid** aususest ja sõbrusest, kas sina oled minu sõber või ei ole ja miks sa ei ole ja siis mingil hetkel mäng katkestati. Ülejäänud klass pidi lõpetama selle või arvama, kuidas need asjad lõpetati ja rahva hulgast tuli inimene, kes mängis ise lõpuni. Siis nad analüüsisid, miks just niimoodi mängisid ja miks arvasid, et läheb niimoodi. See pani neid mõtlema teistmoodi. Kui sa niisama räägid, siis see nendeni ei jõua, aga kui nad mängivad läbi ja tunnetavad neid pahasiid situatsioone, mis võivad tekkida, siis on hästi põnev.

H6: Lavastada lastega selline näide oma elust. Jagada rühmadeks ja arutada, mis on tema kogemus, mida oma koolis koolivägivallana kogeb, miks mõnda õpetajat ei salli või mõne õpetaja poolt on mingisugune selline tõrjuv hoiak õpilase suhtes. Ja siis teha see selliseks mininäidendiks. Üldine teema oli „Salli mind“ ja selle raames võisid nad improviseerida.

H4: *Õpilased ise valmistavad ette, laenutavad „Vanemuisest” kostüümid, aulas saavad kokku, kus etendavad muinasjutust mingit osa. Ka pealtvaatajad võetakse sinna, nendega tegeletakse – antakse mingid ülesanded, on pallide täpsusvisked, on hüppenööriga hüplemised.*

Vaata veel:

- Foorumteatriteemaline foorum: <http://foorumteater.forumcity.com/>
- VAT-teatri kodulehekül: <http://vatteater.tna.ee/index.php?nodeID=25>
- Euroopa noored ja Gerttu Aavik foorumteatrist: <http://euroopa.noored.ee/node/3269>

Noorteühing „Tugiõpilaste oma ring Eestis” (TORE)

Noorteühingu TORE liikmed (nii õpilased kui ka täiskasvanud – õpetajad, psühholoogid, sotsiaalpedagoogid, huvijuhid, raamatukogutöötajad jne) tegutsevad koolikeskkonnas. TORE tegevus koolis on järjepidev juhendaja ja õpilaste koostöö, mis keskendub suhtlusoskuste õpetamisele, õpilaste isiksuslikule enesearengule ja heale toimetulekule mitmesugustes koolisituatsioonides⁸⁰.

H1: *Tugiõpilaste oma ring on väga tore kooslus. Nad käivad üleriigilistel koolitustel, kus õpivad igasugu mängu, kuidas sisustada huvitavalt klassiõhtuid või vaba aega, kuidas arvestada üksteisega, et oleks huvitav, meeleolukas. Nad käivad näiteks klassiõhtutel, korraldavad mängu, viktoriine, just väiksematele lastele.*

Vaata veel:

- Noorteühing TORE kodulehekül: <https://www.tore.ee>

Sotsiaalsete oskuste õpetamine

Lapsed õpivad vanemaid inimesi ja eakaaslast jälgides ning nende tegevusi matkides. Lapse jaoks peab täiskasvanu olema autoriteetne, et tema tegemisi järgida. Õpetaja on esimese astme õpilastele väga oluliseks eeskujuks. Väga oluline on ka teiste kooli töötajate eeskuju. Cecilia Fierro Evans⁸¹, lk 59, väidab: „Suhted õpetajate ja õpilaste vahel on olulised, arendades käitumismalle, mis põhinevad erinevuste austamisel. Eespool mainitud suhted annavad kas kinnituse lastele või lükkavad ümber selle, kuidas erinevusi arvestades õiglaselt käituda.“

Ka intervjuueeritavad leiavad, et sotsiaalsete oskuste õpetamine koolis on oluline ning toovad näiteid sotsiaalsete oskuste õpetamise võimalustest.

SP1: *Praegu on viie klassiga igal nädalal üks tund. See on selline **sotsiaalsete probleemide lahendamise oskuste õpetamine**, mida psühholoog (NIMI) on kusagilt Ameerika materjalidest vist tõlkinud ja õpetab ülikoolis. Et 77 tundi on ette antud ja siis õpetame esimeses ja teises kooliastmes.*

H2: *Meil oli sotsiaalsete oskuste arendamine või **eluolu õpe**, mida pidi iga klassijuhataja tegema, ükskõik mis teemal see ka ei olnud või ükskõik mis külalist ka ei kutsutud. Õpetajad ise käivad klassides rääkimas sellest, mida keegi oskab, on õppinud, soovib teistega jagada. Mina näiteks sain turvalisest interneti kasutamisest rääkida.*

H2: *Majandusringis õpivad õpilased sotsiaalset toimetulekut, kuidas rahadega ümber käia, kuidas näiteks poes äri ajada või osta. Kevadmessil tegid nad kohvikut. Tegid sildi, mis kohvik on ja õppisid seda etiketti, kuidas olla kohvikupidaja, kuidas suhelda klientidega, kelnerid olid. Meil oli mess ümberringi, ümarad lauad, õpetajad istusid, tulid väiksed õpilased ja küsisid, mida me soovime. See on ka selline sotsiaalselt toime tulemine, et kuidas käituda, olla.*

Õpetaja väärtustamine ja eeskuju

H2: *Osalesime selles “Hea õpetaja” või “Tagasi kooli” raames, kus õpilased said õpetajatele kirjutada häid soove ja joonistada oma lemmikõpetajatest pilte. Laps õpib mitte läbi sõnade, vaid läbi vaatluse. Ta näeb ise, kuidas õpetajad ees käituvad ja sedamoodi hakkab ta ka ise käituma. Meil on ka igasuguseid päevi, mida õpilasesindus välja mõtleb, küll mütsipäev, pulgakommipäev, sinisepäev, siis on niimoodi, et õpetajad ise on ka kostümeeritud. Palju on sedasi, et õpetajad ise ka teevad, võtavad osa, elav eeskuju ikkagi.*

Vaata lisaks:

- Sotsiaalsete oskuste õpetamise näited, mille koostas Kersti Kirsipuu: <http://www.kool.ee/?5664>
- Infomapp „Aita last!“ http://tera.tartu.ee/failid/terake/Aita_last1.pdf

Tähtpäevad

Traditsioonid ja tähtpäevad on üks osa kultuurist. Kuigi tähtpäevad on ajas muutumatud, on koolid leidnud nende tähistamiseks erinevaid viise. Koolid on traditsiooniliste tähtpäevade meelepidamiseks leiutanud põnevaid ja kaasaegseid meetodeid.

Üritused oleme reastanud vastavalt õppeaasta jooksul tähtpäevade järgnemisele kalendris.

Mardi- ja kadripäev

H2: *Muidugi on mardi- ja kadripäeva trall algklassidele igaaastane. Seal me õpetame mardi- ja kadripäeva kombeid ja tegema maiustusi.*

AÕ1: *Maskid pähe ja diskole, selline trall.*

H10: *Me käime küla peal marti ja kadril jooksmas, mina ja ülejäänud kuuskümmend last järel. Kõik teavad juba ette, panevad kommikotid valmis. Laulame, tantsime – komm tuleb välja teenida.*

Jõuluaeg

H3: *Enne jõuluüritusi saavad erinevad vanuseastmed kokku. Hommikul tehakse jõuluehteid, kuusehteid, mis siis päeva lõpus, kui kõik on käinud aulas jõululaule laulmas, pannakse kuuse külge.*

H4: *Me alustasime jõulukohviku tegemist, jõulupeol müüsid õpilased omavalmistatud tooteid, küpsetisi ja parima toote tegija sai peaauhinna, see võeti loosiga žürii poolt välja.*

H7: *Lapsed küpsetavad pühapäeval päeval piparkooke koos vanematega, kaunistatakse ja esmaspäeval tuuakse need kooli. Siis on päris hulk aega need siin üleval ja terve koolimaja on*

piparkoogilõhna täis, piparkoogimajakesi ja kõikvõimalikke kaunistusi. Hommikupoolikul on **kirikukontsert**, seejärel tuleme kooli, kus on **ühine koolilõuna**, millest võtavad osa kõik õpilased, õpetajad, kooli töötajad. Aga siis ei ole mitte tavalised koolilauad, vaid ikka linadega ja pidulikud.

AÕ1: Kaks esimest tundi luges huvijuht lastele mõnda vahvat lugu. Sellised **muinasjutu kuulamise hommikud**, terve nädal ära jagatud, millised klassid tulevad, et kõik klassid saaksid kuulata hommikul rahulikult muinasjuttu.

H10: Meil on **päkapiku töötoad**, lapsed käisid siia-sinna. Kes meisterdavad, kes küpsetavad, kes tantsivad. Terve kool on laiali jagatud. Kui vähegi võimalik, siis me jagame lapsed ka vanuse järgi ära. Et suuremad hakkavad vaatama väiksemate järele ja väiksemad ei ole nii saamatud. Jõulu-aeg algab meil esimesest adventist ning kestab kuni jõulupeoni, põhimõtteliselt terve detsember on muinasjutuhommikud. Kõik algklassid tulevad kokku, istuvad siia kuuse alla ja **vanema astme õpilane loeb muinasjuttu**.

H11: **Jõuluball** oli meil ka hästi vägev. Suurejooneline, päris maskiball ja hästi palju rahvast oli kohal. Programmis olid muusika, õpilaste etteasted, laulud, oksjonid, õnneloos. **Oksjonil** läksid müüki õpetajate isiklikud esemed, mõni õpetaja oli ise teinud kas mingi kompoti või koogi.

Sõbrapäev

H2: Sõbrapäeval on üksteise väärtustamine. Kallistamine ja õnnitlemine käib ja kui juba õpetajad ise üksteist kallistavad ja soovivad head sõbrapäeva, siis lapsed ju näevad ka kõike seda pealt. Meil on ka disko algklassiõpilastele ja kaardid kogutakse kokku ja pärast õpilasesindus loeb ja annab edasi, kes kaarte sai.

H5: Tegime sellise ettepaneku neljandatele-viiendatele ja kuuendatele klassidele, et otsite endale ühe väiksema klassi õpilase ja teete talle **üllatuse**. Ja tegelikult tuli välja, et ega see heategemise ja üllatuse tegemine väga lihtne ei olegi, et pani täitsa neid mõtlema, aga lõpuks leidsid nad ikka väljundeid, näiteks mängisid väiksematega.

AÕ1: Esmaspäevast hakkab meil **sõbrapost** ringi käima, kus koolitöötajad ja õpilased saavad üksteisele kaarte saata.

H9: See aasta oli meil **sõpruspolitsei**. Seal olid liikuvad politseinikud laste seast, kes vaatasid ja jälgisid ning andsid tagasisidet õpetajale, kes siis kutsus enda juurde õpilase, kes oli korrarikumiseiga vahele jäänud. Trahvina pidi ta tõmbama loosi ning loosi peal oli mingi positiivne tegevus, mida ta pidi tegema ja sellega kõik lunastati. Lisaks on traditsiooniks **jõuluoksjon**, kus müüakse laste tehtud meisterdusi. Selle raha eest minnakse ekskursioonile või ostetakse uusi meisterdusvahendeid.

Naljapäev

H7: Esimesel aprillil on naljapäev, siis nad võivad ennast klounideks või kelleks iganes naljakaks teha. Päeva jooksul on erinevaid üritusi, võistlusi. Näiteks algklassidele on **klounikool**. Siis saavad kõik kokku, nad on varem klassis juba omavahel selgeks teinud, kellel on midagi põnevat, klounilikku näidata. Õpetajad on samamoodi kostümeeritud, kõik ühiselt mängivad lõbusaid mängu, laulavad. Ja igast klassist parimad klounid või mõistatuse küsijad saavad esineda või naljalaulu laulda.

Volbripäev

H5: Hommikul tulid kooli, kõik olid ennast nõidadeks riietanud ja kui me koolis kokku saime, siis olid meil seal niisugused **tegevusnurgad**, kus iga laps sai endale meisterdada nõia võlukepikese või välja mõelda nõiasõnu, õppida ka nõiatantsu. Kuna Harry Potter on laste jaoks niisugune tore tegelane, siis on plaanis pühendada üks päev Harry Potterile.

Teemapäevad/-kuud

Teemapäevadel, -kuudel on päevadele või kuudele on antud tähendus, et muuta igapäevaelu koolis põnevaks ning käsitleda ka niisuguseid läbivaid teemasid, nagu keskkond, liiklus, väärtused. Koos välja mõeldud huvitavad ideed ning ühiselt veedetud aeg võimaldavad lastel õppida hoolimist, koostegemise kunsti.

AÕ1: Jaanuar on **külmakuu**, meil on külmad värvid, millega teeme kunstis ja tööõpetuses. Räägime külmast, kuidas saada sooja, mida sa teed, kui ära külmetad. Veebruar oli meil sõbrakuu. Võid niisama teha kingituse või kaardi. Nüüd on kevadkuu, soojad värvid, juba läheb teiseks toon, kollased stendilehed. Tegelikult ei ole midagi rasket, aga natuke nagu juhiseid ja et lastel on põnev, et oi mis kuu järgmine on. See tekitab elevust.

AÕ4: Märts, **emakeelekuu** on meil selline, kus on **luulevõistlused**. Siis on meil luuletuste lugemine, **võistluse lugemine** ja **kõnevõistlused**. Aprillikuu sees me tavaliselt teeme selliseid üritusi, mis on seotud keskkonnaga ja keskkonnakaitsega. Mais on meil tantsimine ja sellised üritused, mis on rohkem suunatud ilusatele kunstidele. Aga september on meil **liiklusekuu**. Kuidas ületada sõiduteed, kuidas üldse tänaval liigelda, milleks on vajalikud kõik ohutusvestid ja ohutussaared ja ülekäigurajad, kuidas tänaval liigelda, grupiga liikuda.

H7: Meil on **keskuste päevad**, kus on selliseid huvitavamaid tegevusi. **Töötoad**, iga laps sai erineva värvi ja näiteks rohelised läksid kõigepealt laululagendikule, siis sinised näiteks **mõistatuste mägismaale**. Kui kell saab sinnamaale, siis vahetatakse ja minnakse järgmisesse töötuppa. **Laululagendik** on selline, kus nad õpivad kas mingi pilliloo, erinevaid rütmipille või mingi laulu ja päeva lõpus esinetakse. Aga **muinasmaal** nad võtavad mingi muinasjutu ja siis lavastavad selle ja saavad siis ka lõpus näidata, mis nad teinud on. Osavate näppude ringis on näputöö erinevad asjad. **Koostöö kuningriik**, seal nad lahendavad mõistatusi.

AÕ4: On matemaatikakeskus, eesti keele keskus, **looduskeskus** ja siis **käeline tegevus**. Lapsed istuvad ja laudade peal on erinevad ülesanded. Tal on võimalus valida. Aga samas peab ta ka teistega arvestama, et kui ta läheb mõnda teise keskusesse, siis ta peab valima, kus on vaba, kõik keskused peab ta päeva jooksul läbima. **Vanemad võivad osaleda õppetööl**. Nad on õpetaja abilisenä klassis. Nad ei õpeta midagi, nad on lihtsalt mõne keskuse juures.

SP2: Vägivallavastane projekt oli ülekooliline üritus. Sai **vägivallavastast päeva** tähistatud, tehti plakatid klassidesse. Siis oli laste poolt kirjutatud vägivallajuhtumite analüüs, mille alusel koostas vägivallavastase tegevuskava. Nad kirjeldasid paberil ühte vägivallajuhtumit, siis me saime kaardistada seda, pärast ma analüüsisin. Nad kirjutasid paberile veel, et mida ta teeks ja mida tegi, et siis näha, kui suur on õpilaste tarvidus abi otsida ja palju on neid, kes lihtsalt kõrvalt vaatavad ja paljud arvavad, et abi kutsumine on selline pealekaebamine.

Väljasõidud

Väljasõitude all käsitleme põhiliselt tegevusi väljaspool kooli. Reeglina on väljasõitudele lisaväärtus, näiteks üksteisega tutvumine, kultuurielamused, ümbruskonna tundmaõppimine.

H2: Eelmine kevad oli meil **jalgrattamatk**, kus terve kool osales. Sõideti Ülenurme, sinna lennundusmuuseumisse, ilm oli kole, aga kõik olid hästi tublid ja pidasid ilusasti vastu.

AÕ4: Möödunud aasta sügisel me saime oma klassiga lodja tutvustuse ja **lodjasõidu** Emajõe peal. Käisime vaatasime erinevaid linde.

H7: On olnud selline ülekoolline **matkapäev**, et antakse marsruudid ja õpetajad on kaasas. Ja ka toitlustamine. Võimalikult kooliaasta alguses pannakse kolm esimest klassi kahte suure bussi ja minnakse kuskile loodusesse. On selline **tutvumispäev**, et nad saaksid omavahel sõbraks kohe sügisel. Õpetajad ja lapsed koos, just see peretunne. Siis on esimesel klassil hea julge koolis olla, nad on sellel esimesel päeval väljas looduses mänginud koos, nad segunevad ja saavad oma klassi tunde ja kooliperetunde sealt kätte. Siis neil on seal koolielus ka lihtsam hakkama saada.

AÕ1: Kui ma klassi saan, siis ma tahan tundma õppida lapsi, lastevanemaid. Kõige parem tundma õppimine on ühistegevused lastevanemate ja lastega koos. Alati, kui sügis algab, me teeme **pikniku** täitsa vabal päeval.

AÕ1: Enne teatrisse minekut me räägime, mis nad teavad sellest etendusest. Pärast teatris käimist teeme **rollimängud** läbi, toome klassis esile head ja vead. Arutleme sisu üle, klassi ees jälgendame näiteks, kuidas mõni tegelane hoidis käsi ja kuidas oskas grimasse teha. Lapse silmade läbi edasi andmine arendab last ja tema jutustamisoskust.

H9: Lastel ei ole vaheajal väga palju teha ja nad on kodus arvutis. Meil olid väljasõitudega laagrid, aga on olnud ka koolisiseseid, saab täiesti 25 krooni eest nägu korraldada **kahepäevast laagrit**. Need on ööbimisega klassi põrandal, magamiskottidega. Mängud, sellist meisterdust on alati, siis on oma loomingut – lastele antakse teema, siis nad teevad etteaste sellel teemal. See teema on ka väärtusi puudutanud, on alati olnud õpetliku sisuga. On kolm lauset ette antud ja nad peavad ise sellest mõtte genereerima, et kuidas nad teevad seda. Looduse uurimine on ka väga aktuaalne ja taaskasutus.

Orienteerumine

Järgnevalt kirjeldame orienteerumismängude korraldamise võimalusi. Intervjueeritavad räägivad, kuidas kasutada fotosid või kaarti, et koos tegutsemine oleks lõbusam ja loomingulisem. Fotode kasutamise kohta saad täpsemalt lugeda intervjuudele järgnevale viitele klikkides.

H2: Õpetajad printisid välja **vanad fotod** Tartust. Reedel said kõik lapsed need pildid kätte. Esmaspäevaks pidid nad tooma tänapäevase foto täpselt samast kohast, kus see vana pilt oli tehtud. Pildi pidi välja printima.

H3: Oli **fotojaht** kooli ümber – nad otsisid piltide järgi asukohti, kuhu olid peidetud kooli kohta käivad loosungid, et “õpin hästi” ja “olen viisakas” ja näiteks sööklasse läksid, siis “alati enne sööki pesen käsi”. Oli ka väärtusi kajastavad silte. Et „õpin”, „olen tubli” ja „püüan rohkem”,

„arvestan kaaslastega”, „ütlen tere” ja sellised elementaarsed asjad. Nad läbisid need punktid ja siis pidid need laused töölehele kirjutama.

AÕ3: Me oleme **orienteerumismänge** teinud kevadel või sügisel. Erinevates punktides on salakirjad, õpetajad ka seal punktides. Legendi järgi läheb sinna, lahendab mingi ülesande ja selle õigsuse järgi saavad punkte.

Vaata veel:

- Fotojaht: <http://www.360.ee/lihtne-ja-lobus/fotojaht.html>
- Lõbus fotojaht: http://www.neljarve.ee/vaba_aeg_foto.php

Laadad

Väga paljudes koolides on laadad populaarsed. Laatadel on erisugused eesmärgid: heategevus, oskus rahaga ümber käia, rõõm enda valmistatud asjast. Laatade juurde käivad peale müümise ka muud tegevused, mille eesmärgiks on koosolemine.

H4: Suurem üritus on **jõululaat**, kuhu kaasasime ka vanemad. Muusika mängis ja olid mõnusad etteasted.

H5: Jõuluajal oleme korraldanud jõululaata, see on laste isetegemise rõõm, nad valmistavad kodus kas käsitöösemeid, väikseid küpsetisi ja saadud tulu läheb loomade varjupaigale.

H6: Meil on neli korda aastas laadad. See arendab rohkem **ettevõtlust**, aga ma olen välja pakkunud, et nad võiksid seal ka üksteisele midagi **kinkida** või niisama **vahetada**. Oleme teinud ka paar sellist korda, kus kõik võivad kaasa võtta oma mänguasjad, mida nad võiks vahetada. Et sellist **säästvat mõtteviisi** natuke harrastaks.

H7: Enne jõule on meil heategevuslik jõululaat, 70% müügitulust läheb **heategevuseks**. Lapsed ise meisterdavad midagi, muidugi on näha ka, et vanemad on päris palju neid aidanud, näiteks kooki küpsetada. Laada lõpetab oksjon.

H9: **Nõialaat ja mihklilaat**, kuhu lapsed on toonud kodust kas hoidiseid või puuvilju või vanu mänguasju. Siis kas neid on vahetatud omavahel või siis on mängurahade eest ostetud. See õpetab raha kasutamist ja tingimus on, et need rahad on peredel kodus ise valmis tehtud.

AÕ4: Klassi õpilased **meisterdavad** või **küpsetavad** midagi, mida nad tahaksid laadal müüa. Pärast tunde on tavaliselt teine korrus laadaks kohandatud. Vanemad on kaasatud ja ka ümberkaudne rahvas käib laadal.

D: **Advendilaat** on selline üritus, kus lapsed saavad oma asju müüa, mida nad on teinud. Siis on töötoad, kohvik ja nii edasi ja see tulu, mis me sealt advendilaadalt saame, läheb heategevuseks.

AÕ1: Teeme **kirbuturu päeva** niimoodi, et ei ole tähtis, et tulevad lastevanemad ja suured, vaid just on tähtis, et lapsed saaks osa võtta. Esimene kord oli niimoodi, et meil tuli kohale rohkem müüjaid, kui oli üldse ostjaid, sest info läks nii ruttu edasi. Kõik need suured firmad, puidufirmad, kes teevad toole ja laudu, meeletu, milline kaup oli siin hoovi peal, aga ostjaid ju ei olnud, sest küla inimene ei olnud valmistanudki ette, et sellist asja pakutakse. Peaasi, et see

inimene tuleb välja, ta viitsib seal tegeleda sellega ja saab sellest hea vahelduse. Mänge teeme samal ajal või võistlusi, **liiklusvõistlusi**, et mitte ainult müümine ja ostmine, vaid et oleks ka väikest tegevust. Tegelikult käib see kirbuturg niimoodi, et mitte sa ei pea arvestama, et sa lähed nüüd ostma, sa võid võtta midagi kodust kaasa ja vahetada, et see ongi nii, et sa ostad, müüid ja vahetad.

Muud üritused

Selles alapeatükis käsitleme üksikuid üritusi, mis pole laialt levinud, kuid originaalsuse poolest vajavad ja väärivad esile toomist.

Öö koolimajas

H2: Eelmine aasta pakuti välja, et tahaks teha öö koolimajas. Seal nad mõtlesid, et peaks integreeruma, kogu gümnaasium peaks omavahel rohkem tuttavaks saama. Siis me vaatasime neid väärtfilme ja mängisime igasugu lauamänge, õpetajad ja õpilased omavahel. Kodunduseklassis tehti pannkooke ja söödi. Nad magasid põrandal mattide peal, kes tahtis, vaatas filme öö läbi.

Aabitsapidu

H5: See on selline esimese klassi jaoks tagasivaade läbiõpitud aabitsale. Aabitsas on palju toredaid kahekõnesid ja näidendeid. Õpetajatega koos me paneme kava kokku, kus on sõnaline osa, laulud, mis on muusikatunnis õpitud ja tegime nendele seda televisioonist tuttavat **miljonimängu stiilis viktoriini**.

Olümpia

H4: Viisime läbi kooli algklasside olümpia. Rongkäiguna tulime kooli tagaküljelt, marssisime koolimaja eest läbi ja rivistusime siis koolimaja ette väikesele väljakule. Iga klass oli märgitud omapärase riietusega, **kostüüm** tehti ja heiskasime kooli lipu, omavalmistatud **olümpialipu**. Toimusid kerged **naljapärased võistlused**, teatejooksud, kummikuvisked, vigursõidud. Ürituse patroon ja külaline oli (NIMI). Enne seda toimusid meil joonistusvõistlused, kirjutamisvõistlused, viktoriinid olümpia teemadel.

Staaride pidu

H4: *Staaride pidu on võimalus enda väljendamiseks, kes on julgem, kes ikka lavale tuleb ja väga efektselt väiksed ikka tegelevad sellega. Ühel aastal on ainult solistid staarid ja teine kord on siis ansamblid ja tantsuliikumistega, taustalauljatega.*

„Sada päeva lõpuni“

H7: Kui üheksandal klassil on jäänud lõpetamiseni sada päeva, siis on **direktori ja õppejuhi vastuvõtt**, kus kõik söövad ühiselt pitsat, räägivad tulevikuplaanidest. **Esimene klass kaunistab kalendri**, iga üheksanda klassi lõpetaja saab selle. Seal on ära märgitud lahtise uste päevad, kus ja millal on sisseastumiskatsed Tartu linna koolides; on näiteks soovitusel: “Tee nalja, täna on sobiv päev”; “Tüdrukud, mõelge poistele üllatusi”, „Poistepäev”; „Kui on klassis kellegi sünnipäev”; “Pinguta veel, lõpp juba paistab”; “Lepi kokku aeg lemmikjuuksuriga”; “Viimane aeg pöörduda rätsepa poole”; “Tee tuur eestimaises kaubanduses leidmaks sobiv ülikond, kleit“.

Rüblikutrall

AÕ1: Suve lõpus on meil rüblikutrall, oleme siis kooli alguse ärkamise diskot teinud. Selle mõttega, et kohe algab kool, paar päeva enne selle algust. Tantsime **diskot tänaval**, maja ees.

Üldiselt ei ole seal mitte ainult tantsimine, vaid tegevused, sportlikud tegevused muusika saatel.

Vanavanemate nädal

AÕ1: *Igast klassist õpetaja võiks laste käest küsida ja eelnevalt välja uurida, kelle vanaema, vanaisa on näputöölised ja siis kokku leppida nädala jooksul, et selle vanaema, vanaisa tuleb ja on lastel sellised **õppeminutid**, veerand tundi. Keegi vanaema, vanaisa, kes on meil külas, räägib, näitab, mida tema oskab või teeb. See on tunnustus ju nendele vanadele inimestele, kes veel olemas on ja teevad midagi, sest et paljud lapsed ei tea vanade inimeste oskuseid.*

H9: *Üks väga tore traditsioon on **memme-taadi pidu**. Siis kutsutakse memmed-taadid ka **kohvikuõhtule**.*

Muinasjutuülesanne

AÕ1: *Suuremad lapsed kolmandast kuni viienda klassini pidid kodus välja mõtlema muinasloo alguse. Väiksematel, 1.–2. klass, oli siis muinasjutt ette antud ja lõpp puudus ning nad pidid lõpu välja mõtlema.*

Meisterdajate ring

AÕ1: *Lapsed toovad kodudest neid asju, mida saab uuesti kasutusse võtta, kas või tualettpaberirullid, igasugused plastmasspudelikesed, korgikesed, ja kui need asjad on siia toodud, siis muidugi ma teen eelnevalt endale selgeks, mis meil on, mida võiks teha. Annan ideid ja piisab mul ainult öelda idee, kui lastel on veel rohkem ideid ja teevad hoopis teise asja valmis. Meisterdamistunniks enamasti ma ei tee kunagi näidistööd, sest mina leian, et meisterdamine on nii loov asi.*

Kogukond koolis ja kool kogukonnas

Kool on kogukonnas nähtav mitmete tegevuste kaudu. Käesolevas peatükis on esile toodud mitmesugused koostöövormid (kool ja lasteaed, kool ja lastevanemad, kool ja varjupaigad jne). Tinglikult võib käesoleva alapeatüki jagada kolmeks: koostöö lastevanematega, koostöö ühiskonnagruppidega, nagu eakad või puuetega inimesed, ning koostöö asutustega (loomade varjupaik, lasteaed).

Kuigi lugejale võib jaotus tunduda ehk pisut kunstlik, siis idee on anda edasi seda, mis soodustavad koostööd, märgata erinevaid sotsiaalseid grupe, kaasata enam asutusi ning õpetada lapsi läbi tegevuste head tegema. Intervjueeritavad kirjeldavad tegevusi, mille initsiatiiv on tulnud peamiselt koolist, kuid milles kaasatakse kogukonnaliikmeid laiemalt.

Eesti teismeliste vägivaldatõlgendusi käsitlevas uuringus peetakse kooli üheks olulisimaks funktsiooniks perekonnaga suhtlemist. „Kooli ülesanne on luua kogukond, kaasates vanemaid ja aidates neil suhelda, mis arendab kindlasti lastevahelisi suhteid^{76, lk 43}. Aktiivne suhtlemine vanematega aitab last ja tema vajadusi paremini tundma õppida. Samuti lähendab see lapsi ja vanemaid.

Järgnevalt on esitatud võimalused lastevanemate ja teiste institutsioonide kaasamiseks kooliellu. Olulise erandina saab esile tuua maakoolide kogukonnatunde näite, millega näidete seeriat ka alustame.

AÕ3: Linnas on nii palju endal midagi teha, aga siin (maapiirkond) on nii, et kool ongi põhimõtteliselt kultuurikeskus. Ta on ainuke koht, kuhu veel saab oma lapsega koos minna. Kui päeval on inimesed tööl, kutsud õhtuks üritusele. Tal ei olegi mujale minna, see on nagu ainuke väljund. Siis ta ikka tuleb ja mingi kogukonnavaim on ka.

Koostöö lastevanematega

Eesti koolides on lastevanemate osalemine koolielus üsna vabatahtlik. Osalejateks on tihti vaid aktiivsemad lastevanemad. Seetõttu tuleks lastevanemaid julgustada kooli tegevustes osalema, eriti olukorras, kus õpetajad näevad, et lastevanematel pole piisavalt teadmisi ja kogemusi kooli tegevuses osalemiseks⁷².

Lastevanemate ja kooli koostöö ei teki iseenesest. Koostöö nimel peavad nägema vaeva mõlemad pooled. Lukk nendib, et „kooli ja kodu koostööd aitaks kindlasti suurendada erinevate koostöövormide varieerimine ja koolide teadlik töö selles valdkonnas. Kui lapsevanem on kooliga rohkem seotud, tunneb ta end teatud määral ka vastutavamana oma lapse käekäigu eest koolis ning suhtub kooli positiivsemalt. Lastevanemate osaluse määr on kõrgem koolides, kus kooli ja kodu koostöövormide variatiivsus on suurem ja vanemal seega võimalus leida oma sotsiaalkultuurilisest taustast ning teistest teguritest lähtuvalt sobiv vorm.“^{74, lk 143}

H7: Lastevanemad on meil käinud **tunde andmas**. Kellel on mingid põnevamad alad olnud, siis on tehtud töörihmad, et on saadud valida ise, kelle tundi minna.

H5: Koos vanematega on toimumas **linnupesakastide ehitamine**. Esialgu toetas seda Metsandusliit ning kuna see nii hästi õnnestus, siis oleme selle juurde jäänud ja toetajaid leidnud. Minu arust on hästi positiivne ka see, et vanemad tulevad kooli ja see koostegemine ja koosolemine on juba väärtus omaette.

Õ: Klassi lastevanemaid kasutatakse ära oma klassis, aeg-ajalt inimeseõpetuse tundides, nad käivad siis rääkimas.

H9: Lastekaitsepäeva oleme traditsioonina tähistanud, meil on alati selline kontsert, siis pärast seda on meil erinevad **töötoad peredele**. Pere roll on hariduse omandamisel väga oluline. Me oleme näiteks **tänavakive maalinud** koolihoovi ja seal on **näomaalinguid ja laastu maalimist**. Ja siis meil on olnud ka **heategevuslik loterii**.

AÕ4: **Perepäev**, see on siis selline ürituste päev, kuhu vanemad tulevad koos lastega. Tavaliselt algab see siis sportmänguga võimlas. Need pered moodustatakse siin, mitte et igaüks on oma perega, vaid jagatakse laiali. Kui nad on sportmängud ära teinud, on erinevad **töökeskused**. Eelmine aasta oli näiteks eesti keele töökeskus, matemaatika töökeskus, käelise tegevuse töökeskus ja loodusteadusekeskus. Päev lõppes saalis ühiste tantsude ja mängudega. **Lahtiste uste nädal** on selline nädal, kus vanematel on eelregistreerimisega võimalus külastada oma lapse kõiki tunde.

Isade- ja emadepäev

H5: Vanematega koos oleme tähelepanu pööranud isadepäevale ja isad kooli kutsunud. Sellel aastal oli sportlik üritus. Siis eelnevatel aastatel on olnud **töötoad**, kus lapsed koos isaga teevad klaasitööd, meisterdavad puidust, lahendavad koos liiklusülesandeid ja muidugi on olnud ka laste etteasteid.

Õ: Isadepäeva ja emadepäeva puhul on olnud **töötoad**. On isasid pandud võistlema või meisterdamata või emasid. Siis on veel segavõistkonnad, nii emad kui isad, siin alles hiljuti oli peastarvutamise võistlus lastevanematele näiteks. See pranglimine, arvutiga tegid.

H6: Oli neli töötuba. Muinasjututuba, siis meisterdamise tuba. Ühesõnaga, need olid hästi **praktilised töötoad**. Siis nad said midagi koos teha. Seal oli kohvik, õnneloos, mis läks väga hästi.

H7: Emadepäeva ja isadepäeva tähistamine on meil koos peredega. Isadepäev on tavaliselt olnud spordihoones. Emadepäeval näiteks käisime **botaanikaaias piknikul** ja kontsert oli sealsamas õues. Siis vanemad pidid joonistama koos lastega, siis läksid ja otsisid lemmiklille, pärast tegime **näituse vabas õhus**.

AÕ1: See on väga raske teema, kas isa on või ei ole või milline see isa on, kas temaga saab koos teha midagi. Alati enne ma teen uurimistööd, et seda teemat üldse klassis käsitleda ja siis ma olen vihjanud sellele, et kui sul on õde või vend või hoopis sugulane keegi mees, et äkki saad hoopis tema kaasa võtta.

H9: Me oleme viimastel aastatel tähistanud isadepäeva selliste **töötubadena**, et laps saab käia oma perega töötoast töötuppa. Seal on meisterdamist ja lauamänge. Meil oli näiteks töötoas lipsu sidumine, paljud mehed ei oska seda enam tänapäeval, mis tähendab, et nad ei õpeta seda ka oma poegadele.

AÕ2: Aga isadepäeval oli tavaliselt meil **korvpall isadega, saalibänd, teatevõistlused** ja veel **viktoriin**.

H10: Emadepäeval on tavaliselt meil **külaline**, kas massöör, juuksur. See aasta ma tahaks kutsuda jumestaja, kes teeb väikese koolituse. Siis tuleb kontsert, kohvilaud ja kingitus kõigile, kes tulevad. Korvikesega tüdrukud käivad ringi ja jagavad kingitusi, mida lapsed on ise teinud. Isadepäev oli alati hommikupoole, isad said käia tundides.

AÕ3: Me tegime **mereröövli stiilis** isadepäeva, kus nad käisid aaret otsimas. Meil olid aardekaardid ja kooli peale ära peidetud palju punkte. Nad pidid igas punktis mingisuguse ülesande lahendama, kus nad said siis mingi aarde. Iga selle juurde käis ka mingi legend, et meremees peab oskama sõlmi teha ja siis läbi selle legendi jõudis jälle uude punkti. Pidid meremehe lipu joonistama, mingeid vastikuid asju, à la riknenud toitu sööma. Tegelikult ei olnud seal midagi halvaks läinud. Kokku said rubiinid ja kuld ja kalliskivid, erineva kujuga väiksed tähed. Kokku tuli lõpuks **isadepäev**. Ja siis, lõpuks leidsid nad oma lapsed. See oli kõige suurem aare neile siis.

D: Isadepäeva raames said **isad anda tunde**, sest mehi on ju koolis vähe. Nad olid need ette valmistanud, kas ainetund või mingi tutvustus, nad võisid ka oma tööd näiteks tutvustada.

Lemmikloomad koolis

H1: Me oleme teinud ürituse Ihaste mänguplatsil, kus pered on oma kutsudega tulnud ja emad-isad-vanaemad-lapsed tulevad ja siis me näitame, mida need kutsud oskavad ja räägime.

H4: Ja meil on olnud lemmiklooma kooli toomise üritus, koerad ja kassid, pisikesed hamstrid, hiired, rotid ja merisead. Sügisepoole oli **väikeloomade lemmikpäev**, kus toodi oma hamstrid,

merisead ja kõik, keda kannatas ruumi tuua. Siis nad omavahel rääkisid nendest, kuidas neid hooldatakse. Ja teine on **suurte lemmikloomade päev**, mis toimub õues. Sinna tuuakse suuremad lemmikloomad. Seal osales ka vanemaid, seal olid igasugused loomad, alates küülikutest, koertest ja kassidest.

H7: On üks päev, kus hommikul esimese tunni ajal lapsed tulevad koos enda lemmikloomadega kooli. On eraldi koerte osakond, siis on terve klassitüüp kasse ja siis sealsamas on kilpkonn, madu, kellelgi oli prussakaid ja linnukesi, hamstreid. Igaüks saab endale paberi, ta teeb sildi, millal on sünnipäev, mis on selle looma nimi, mis tõugu, kes mida tahab, siis oma looma kohta rääkida. Siis on selline **näitus**. Tullakse isegi terve perega, loomad on kaasas. Üks tund ollakse ära ja siis lapsed jäävad tundi ja vanemad lähevad koos loomadega minema, et ei jäta neid siia päevaks ajaks piinlema.

Kodanikuks olemine

H2: Me väärtustame Eestit, kodanikuks olemist. **Kodanikupäeva** ja kadripäeva raames teeme suure ürituse, kuhu ma kutsun kõikvõimalikke tegelasi – kultuuri, spordi, luule valdkonnast, näitlejad, keda ma ka kätte saan. Alguses on hümnid laulmine, korralik aktus, esinejad ja siis **õpitoad**. Ma jagan õpilased ja külalised, kes meile tulevad, õpitubadesse. Õpilased liiguvad õpitubades ringi. Seal me räägime Eestist, meietundest, meie koolist.

H3: **Vabariigi aastapäeval** räägime, kuidas olla kodanik; viisakas riietus, viisakas käitumine, kõik see, oma kooli tunne, et me oleme kõik koos ja me arvestame teistega. Riigi väärtused, mida me väärtustame, viisakas käitumine, kõnepruuk, teistega arvestamine.

Õ: Vabariigi aastapäev, mis on meil ikka väga-väga vägevalt. Meil on olnud väikeses „Vanemuises” suured lavastused, mis haaravad tervet kooli. Vabariigi aastapäeval on **laulukonkurss**.

H4: Igal aastal erinevalt, **tantsuetendusi** korraldame. Ühel aastal meil olid gaidid ja kodutütred külas. Nad tutvustasid, kes nad on, samas oli natukene ka sportlikku tegevust nendega mängides, ülesandeid korraldades. Eesti Kaitseväge orkester andis suure ja vägeva kontserdi.

Koostöö erinevate sotsiaalsete gruppidega

Koolid teevad koostööd mitmesuguste sotsiaalsete gruppidega, nagu eakad ja puudega inimesed. Enamasti käiakse neile esinemas, aga ka nendega mängimas või veedetakse üheskoos muud moodi lõbusalt aega. Koolid korraldavad sageli heategevusüritusi, et toetada erinevaid sotsiaalseid gruppe rahaliselt. Samuti meisterdavad lapsed ise kingitusi puuetega inimestele või eakatele.

Erinevuste märkamine on oluline, samuti tolereerimine ning empaatiavõime.

H1: **Pensionäridele** oleme päris palju käinud esinemas. Oleme seal käinud Vabariigi aastapäevaks kontserte andmas.

H8: Lähme (NIMI) **hooldekodusse** heategevusüritusele. Meie koolist 35 last – tantsijad, lauljad, etlejad, pillimängijad. Kuni 15 numbrit ja 40 minutit kava vanuritele, kes on ratastoolis või haiged ja üksikud, et nad saaksid päeva natuke elevust. Kuna meil on nii suur kool ja vahvaid lapsi, hästi palju esinejaid, siis vanadekoduga tehaksegi leping, et kaks korda aastas lapsed

käivad seal. Ütleme kevade poole, teine ütleme sügise poole. Et lihtsalt lastele näidata, et on ka teistmoodi elusid.

D: Hooldekodusse nad kinkisid oma käsitöötundides tehtud lapivaiba või lapiteki.

H1: **Puuetega inimeste päevakeskus** on selline koht, sinna on meid kutsunud Vabariigi aastapäevaks kontserti andma. Seal näitame seda, mida me oleme ette valmistanud ja siis me vaatame, millisele eale mis kõige rohkem sobib. Vaimsete puuetega inimeste juurde me saadame rohkem, me enne arutame meeskonnaga, et just väikeste laste rahvatantsu ja selliseid lihtsamaid numbreid, mis emotsionaalselt neile võiks meeldida.

H6: **Maarja Kooliga** leppisime enne kokku, millist abi nad vajavad. Siis oli ettevalmistusperiood. Me tegime jõululaadal heategevusliku õnneloosi, millest siis mingi osa läks õpilasomavalitsustele ja mingi osa läks Maarja Koolile. Pluss kõik gümnaasiumiklassid kogusid oma summad, mis nad oleks jõulukungitusteks teinud. Nii et me saime päris ilusa summa sealt kokku, mis Maarja Koolile läks ja nemad ostsid siis selle eest oma lastele jõulukungitused, milleks muidu oleks pidanud vanemate käest raha koguma.

H10: Oleme käinud (NIMI) **lasteaias**, kus on erivajadusega lapsed. Kui meil on kava selgeks õpitud, mingi näidend, lähme näitame teistele ka. Me oleme teinud natukene eeltööd, sest need lapsed on teistsugused.

D: Me käisime näiteks sellel aastal **Maarja Külas**. Lapsed näevad seda, et ka teistmoodi inimesi on ja nad on väga sõbralikud. Seal tegid koos nendega veel kaarte. Ongi vaja, et me näeme, et maailm on mitmepalgeline.

Koostöö asutustega

Kõige rohkem tehakse koolides koostööd kodutute loomade varjupaigaga. Käiakse loomadega jalutamas, koristustalgutel, peetakse õpetlikke loenguid, toetatakse varjupaika rahaliselt ning kogutakse vajalikke esemeid. Koolides tehakse koostööd ka lasteaedade ning lastekodudega – käiakse esinemas, mängimas ning tehakse kingitusi. Samuti käivad koolides lastele rääkimas mitmesugused spetsialistid, kas oma erialast või muudest asjadest. Mõned koolid käivad tihedalt läbi teiste koolidega – korraldatakse ühisüritusi, laagreid, väljasõite ja muud.

Loomade varjupaik

H1: Meil on väga tihe koostöö loomade varjupaigaga. Mitu korda aastas **kogume annetusi**, meie lapsed käivad **jalutamas loomadega**. Rahaliselt oleme toetanud nii palju, kui on võimalik. Meie kooli vilistlane, tema siis organiseerib meile neid noori inimesi, kes käivad rääkimas, kuidas hoolitsetakse loomade eest, et kui te looma koju võtate, mida see eeldab, mida te peate siis tegema, kuidas teda toita, kuidas temaga käituda. Ja siis ka varjupaiga loomade kohta räägivad, et seal on natukene erinevad tingimused kui kodus.

SP1: 11. klassi tüdruk, kes organiseerib seda ja võtab õpetajatega ka ühendust, saadab listi teate, et ma sellel vahetunnil olen siis seal, võite mulle tuua raha **korjanduskasti**. Pärast saadab, et ostsime selle raha eest neid ja neid asju.

H3: Jõulupidudel pakirahasid pannakse kokku ja annetatakse loomade varjupaigale. Loomade varjupaigale **ostavad toitu** kokku ja koguvad raha.

H5: Poiste tööõpetuse õpetaja juhendamisel poisid **meisterdasid kassimaju** ja need läksid siit kingitusena loomade varjupaigale.

Õ: Lapsed on **jõulupakkide asemel kogunud raha** ja sõbrapäeva laada ajal ka. Eelmine aasta läks kogu raha varjupaika, aga sel korral oli lapsel valida, kas ta võtab endale või annab ära.

H6: Jõulukingituste asemel koguvad teatud rahasumma kokku ja selle raha annetavad nad Tartu kodutute loomade varjupaigale. Meil on plaanis **perepäev**, mille toetus läheks kõik kodutute loomade varjupaiga heaks. Et teha seal **heategevusoksjon**, küpsetatakse sinna tordid, teeme siidisallide maalimise, enne seda ühe töötoa. Käime muidugi seal kodutute loomade varjupaigas, uurime, mida seal üldse vaja on, et siis teeme ka sellise **esemelise annetuse**. Et sinna võib ju annetada ka mänguasju, ka loomadele toitu ja fliise ja selliseid asju.

H8: Seal me oleme õpilasesindusega käinud, käisime terve novembri, detsembri kõik laupäevad ja pühapäevad. Väga mitmed klassid ei teinud kingitusi üksteisele, kõik see raha läks varjupaigale.

Koostöö lasteasutustega

H1: Teeme lasteaedadega koostööd, alles käisid lasteaia eelklassilapsed. Nad eelnevalt helistasid, et kas teil on koolis mingit huvitavat etendust, et me tahame teile külla tulla ja nuusutada seda koolielu, tuleme siia ju kunagi õppima. Nad kutsusid meid lasteaeda **lumeskulptuure** ehitama. Neil on nii palju lund ja see takistab ka liikumist, nii nad kutsusid: „Tulge ehitage meile **liumägesid ja koopaid**.”

H5: Projekt seisnes toolide ja **liikluspusede** valmistamises lasteaedadele. Meie kooli lapsed joonistasid toolipõhjadele oma käega pildid. Ja joonistasid liikluspusesid. Ja need siis lakiti ja tehti valmis ja viidi lasteaedadele kingituseks.

H10: Kool on osalenud sellises projektis, kus lasteaiale tehakse mingi ese. Üks aasta oli tooliprojekt. Kõik saali toolid maaliti, lakiti, kõik igasuguste kaunistustega ja lasteaiale. Ja siis olid pused. Suured tükid Eestimaa puslet. Ja nüüd oli **nukumaja** – iga lapse unistus. Ja siis koolilapsed teevad, õmblevad. Ja lõpuks me kingime selle lasteaiale.

AÕ3: Kadripäeval käisime kadridega lasteaias. Kõik klassid õppisid kavad selgeks. Kõigepealt esinesime omavahel ja siis käisime lasteaias lastele esinemas.

H1: Me oleme lastekodule kogunud ilusaid puhtaid **mänguasju, riideid** ja lapsed on isegi raha kogunud ja ostnud sinna komme, jõulude ajal oleme suuri **kommipakke** teinud. Ega nad ainult kingitusi ei taha, nemad tahavad väga mängida, siis oleme käinud nendega **mängimas**. Võtsime kaasa näiteringilapsed, nemad oskavad palju mängu ning nad näitlesid ja laulsid, meil oli ühistegevust palju. Tegime **küsitööd**.

H7: Lastekodus käisid meie õpetajad **töötuba** tegemas ja mõni õpilane oli ka kaasas abiks. Kas kolm või neli õpetajat oli ja siis võeti siit kaasa, siis neid erinevaid materjale ja siis tehti seal töötoad ja siis tegeleti nendega.

AÕ4: Ühel aastal korjasime **raamatuid** ja meisterdasime **mänguasju** lastekodu jaoks.

Koostöö mitmesuguste spetsialistidega

H1: Väiksematele lastele kutsume ikkagi oma **vilistlasi**, oma **tuttavaid** või **lastevanemaid**, kes

oskavad väga lihtsas keeles lastele asju selgeks teha. Suurematele kutsume ülikooli juurest **lektoreid**. Millegipärast **poliitikuid** meil üldse ei taheta, kutsume tuntud **psühholooge**, **psühhiaatreid** ja selliseid tegelasi. Väiksematele (NIMI) on näiteks käinud, tema oskab igale eale rääkida, tema on Tallinna tuntud **kiirabiast**. Rääkis narkomaania ennetuse, AIDSi ennetuse teemal. Päris väikestele tuleb ka kuidagi selgeks teha, et niisugused asjad on olemas ja mille eest hoiduda.

H3: Meil käib külalisi üsna palju sealt põhikoolist ülespoole. Algklassides kutsuvad õpetajad tihtipeale ise. Meil vilistlased käisid 9. veebruaril, kooli sünnipäeval. Meil oligi selline päev, et ütleme, et neljandas tunnis olid ainult vilistlased. Kõikides klassides.

Õ: Meil oli **linnapeaga kohtumine** ja väga huvitav üritus oli /.../ linnavalitsuse esindajaga /.../ **karjäärpäev**, kus käivad vilistlased rääkimas klassides oma erialast.

SP2: **Söömishäirete loeng** oli tüdrukutele. Siis oli nii tüdrukutele kui poistele **arvutisõltuvuse** ja **mängusõltuvuse loeng**. Lastevanematele oli **koolikiusamise loeng** ja pärast **vestlusvoor**.

AÕ1: Me lähme kõigepealt vaatame **päästeteenistuse tööd**, mida seal masinatega tehakse ja siis lõppeb meie väike ringkäik torust allalaskumisega.

AÕ3: Kas või seesama **päästekomando**, nemad pakuvad tegelikult alati hea meelega ekskursioone. Nad ka lihtsalt tutvustasid kõike seda oma päästekomando üksust üleüldse.

Koolide koostöö

H8: Suur potentsiaal oleks mitme kooli peale koos midagi teha. Ühelt tuleb üks idee, üks toetus, teiselt teine, võib-olla vahva **kontsert**. On olnud kolme kooli **õuepeod**.

AÕ1: Ma valin välja kooli ja oma klassiga me läksime niimoodi, et me saime ekskursiooni, siis **ööbisime koolimajas** külas. Me saime kooli basseinis olla kaks tundi. Mina leian, et selline asi peaks taastuma, sõprussuhted just. Mitte see, et ma lähen laulma, esinema, vaid, et oleks **läbikäimised**, et sa näed teise kooli lapsi, lapsed saavad omavahel rääkida. Laps vaatab, et mitte ainult meie kooli õpilane ei ole tore ja hea, vaid ka see võõrast koolist on tore ja hea, mida tema oskab.

H9: Noortekeskusega ja teiste koolidega on **sõpruskohtumisi ja ühiseid traditsioone**, kas siis **spordipäevi** vms.

Kogukonnaga suhtlemine läbi tegevuste

Paljudes koolides kogutakse või meisterdatakse erinevate sihtrühmade ja asutuste tarbeks esemeid, nagu mänguasjad, tekid, joonistused jms. Samuti käiakse korjamas näiteks tammetõrusid Elistvere loomapargile. Mõnes koolis on korraldatud kas ainult lastega või koostöös lastevanematega koristustalguid kooli lähiümbruses ja kodutute loomade varjupaigas. Kogukonnatunde tekitamiseks või tugevdamiseks on mõnes koolis plaanis korraldada üritusi, kuhu oleks kutsutud ka lähiümbruses elavad inimesed.

Heategevus

H8: Tuleb lapsevanem kooli, kes teeb lastega koos projekte. Näiteks „Väike heategu“ jõulude ajal. Tegid piparkooke ja siis viisid lastekodudesse ja vanadekodusse need **piparkoogid kingituseks**.

H4: Lastehaiglatesse, lastehaiglasse Lunini tänavasse sai viidud hulga mänguasju.

H5: Oli üleskutse korjata **mänguasju lastekliiniku jaoks** ja mina võtsin sellest üleskutsest kinni ja edastasin selle meie väikestele. Toodi hästi palju mänguasju. Iseenesest lihtne üleskutse, aga kui lastele asjad ilusasti ära seletada, siis nad tulevad heameelega kaasa niisuguste ettevõtmistega, mis ei ole nüüd küll kooli poolt algatatud, aga ikkagi kool on kaasatud.

H7: Eelmisel aastal ja siis üheksas klass oli see, kes viis meie kooli kogutud **mänguasjad ema ja lapse varjupaika**.

AÕ1: Me oleme siin teinud **korjandusi** riiete ja asjade näol, mida oleme edasi sinna läkitanud, kus korjamine käib või kust see aktsioon on alguse saanud.

H10: Kooti **beebitekke sünnitusmajja**. Suured tüdrukud tööõpetuse tunnis, kohe töökavas oli sees beebitekide kudumine-heegeldamine sünnitusmaja tarvis. Lapsed tegid tõesti ilusad, oma südamest, nii hästi kui oskasid.

D: Andsime osa laada tulust Maarja Külale, õigemini me ostsime neile **käsitöövahendeid** ja üleelmine aasta läks siis lastehaiglale, kus tehti **laste palatitesse joonistusi** seinale ja siis oli **kontsert**.

Loomadele toidu viimine

H6: Miks mitte Elistvere **loomaparki koguda tammetõrusid** ja ennekõike õunu. Me kogusimegi, kõik tulid siis oma suurte õunakottidega siia ja päris kena koorem, millega nad sinna Elistveresse läksid. Sai ikkagi enne suheldud, et mida nad tahavad, ikka ainult tammetõrusid ja õunu ja see oli kokku lepitud.

H10: Esimene klass võttis kätte ja kutsus kogu kooli, et tooge **metsloomadele toitu**. Ja käiski suur aktsioon. Kes käis isegi poes, ostis veel leiba-saia, buss tuli ette. Lapsed läksid peale ja sõitsid. Ja lapsed viisid sinna toitu.

Koristustalgud koos lastevanematega

H7: Koristustalgud, mis on **Tartus igal kevadel**, nendest oleme osa võtnud terve kooliga, nii suured kui väikesed. Ja samamoodi sõitsime terve algklasside osaga **loomade varjupaika** ja seal saime koristada, riisuda, koos lastevanematega. Lastevanemad ise autodega tulid kohale, tõid oma lapsed. Olid siis õpetajad, lapsed ja lastevanemad. Ja kõigil jätkus tegevust ja oli väga lahe.

D: Oleme käinud **Supilinna koristamas** ja nüüd järgmine nädal me lähme **Raadi mõisa parki** koristama. Aga vanematega me tegime hiljuti koristustalgud, mis olid meil **kooli juures**.

Meelelahutusüritused ümberkaudsetele eakatele

H8: Kui tuleb kevad, meil on siin uhke **pisikeste tantsupäev**. Leiaks üles need ümberkaudsed vanakesed ja viiks neile kutsed ja kutsuks nad siia sellele päevale. Organiseeriks toolid välja ja võib-olla pakuks omatehtud küpsiseid. Miks mitte ka **kevadkontserdile** neid kutsuda siia. Võtta mingi piirkond, käia läbi ja paluda kontserdile. Või teha **õpitööd** vanakestele, lapsed teevad.

H10: Meil on olemas vanadekodu, kus on mõned memmekesed. Et üks talv ajaks bussi ette, paneks nad bussi peale ja tooks nad meie jõulupeole, **laste jõulupeole**. Seda ei ole tegelikult raske teha.

H8: Ma olen mõelnud, õpilasfirma mõtlesime, et **sõbrateenus eakale**. Teada anda, et niisugune kontor on. Vanade inimeste, kes elavad võib-olla teises linnas, et nende lapsed, kes ei saa hoolitseda, et siis tal on kaasas siuke kohver, kus on sees erinevad ajakirjad. Ta teab seebikaid ja kokkuvõtteid põnevatest raamatutest ja kas ta räägib temaga või on lihtsalt seltsiks või midagi aitab teda. Et niisugune sõbra rent ühesõnaga.

Kasutatud kirjandus

- ¹ Eetikaveeb, <http://www.eetika.ee/687732>, Väärtused ja väärtuskasvatus.
- ² Põhikooli riiklik õppekava, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13273133>
- ³ Tulviste, T., Ahtonen, M. (2007). Child-rearing values of Estonian and Finnish mothers and fathers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 2, 137–155.
- ⁴ Tulviste, T., Kikas, E. (2010). Qualities to be developed in Estonian children at home and at school. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31, 315–321.
- ⁵ Tulviste, T., Mizera, L., De Geer, B., Tryggvason, M.-T. (2007). Child-rearing goals of Estonian, Finnish, and Swedish mothers. *Scandinavian Journal of Psychology*, 48, 6, 487–497.
- ⁶ Rosenthal, M. K., Roer-Strier, D. (2001). Cultural differences in mothers' developmental goals and ethnotheories. *International Journal of Psychology*, 36, 1, 20–31.
- ⁷ Suizzo, M.-A., Cheng, C.-C. (2007). Taiwanese and American mothers' goals and values for their children's futures. *International Journal of Psychology*, 42, 307–316.
- ⁸ Smetana, J. G. (1993). Understanding of social rules. In: Bennett, M. (Eds.) *The child as psychologist. An introduction to the development of social cognition* (pp. 111–141). Great Britain: BPC Wheatons.
- ⁹ Schaffer, H. R. (1996). *Social development*. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- ¹⁰ Hamburg, D. A., Hamburg, D. A., Hamburg B. A. (2004). *Learning to live together: Preventing hatred and violence in child and adolescent development*. Oxford University Press.
- ¹¹ Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ¹² Tisak, M. S., Turiel, E. (1984). Children's conceptions of moral and prudential rules. *Child Development*, 55, 1030–1039.
- ¹³ Piotrowski, C. (1997). Rules of everyday family life: The development of social rules in mother-child and sibling relationships. *International Journal of Behavioral Development*, 21, 571–598.
- ¹⁴ Emler, N. (1998). Sociomoral understanding. In: Campell, A., Muncher, S. (Eds.). *The social child* (pp. 293–323). Hove, UK: Psychology Press.
- ¹⁵ Smetana, J. G., Braeges, J. L. (1990). The development of toddler's moral and conventional judgments. *Merrill-Palmer Quarterly*, 36, 329–346.
- ¹⁶ Dunn, J., Brown, J. R., Maguire, M. (1995). The development of children's moral sensibility: Individual differences and emotional understanding. *Developmental Psychology*, 31, 649–659.
- ¹⁷ Dunn, J. (1987). The beginnings of moral understanding: Development in the second year. In: Kagan, J., Lamb, Sh. (Eds.). *The emergence of morality in young children*. Chicago: The University of Chicago Press.
- ¹⁸ Metsar, A. (2010). *Hüvede õiglase jaotamise valikud lastel sõltuvalt vanemate sissetulekust ja ema haridustasemest*. Seminaritöö. Tartu Ülikool.
- ¹⁹ D'Zurilla, T. J., Goldfried, M. R. (1971). Problem solving and behavior modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 78, 107–126.
- ²⁰ D'Zurilla, T. J., Nezu, A. M., Maydeu-Olivares, A. (2004). Social problem solving: Theory and assessment (pp 11–27). In: Chang, E. C., D'Zurilla, Sanna, L. J. (Eds.) *Social problem solving*:

Theory, research, and training. Washington, DC: American Psychological Association.

²¹ Gordon, T. (2006). *Õpetajate kool: Kuidas tunda ennast õpetajana paremini.* Väike Vanker.

²² Kikas, E. (toim) (2010). *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes.* Tartu: Ecoprint.

²³ Behne, T., Carpenter, M., Gräfenhain, M., Liebal, K., Liszkowski, U., Moll, H., Rakoczy, H., Tomasello, M., Warneken, F., Wyman, E. (2008). Cultural learning and cultural creation. In: Müller, U., Carpendale, J. I. M., Budwig, N., Sokol, B. (Eds.) *Social Life and Social Knowledge. Toward a Process Account of Development.* Pp. 65–103. Lawrence Erlbaum Associates: New York, NY.

²⁴ Dunn, J. (2008). Relationships and children's discovery of the mind. In: Müller, U., Carpendale, J. I. M., Budwig, N., Sokol, B. (Eds.) *Social Life and Social Knowledge. Toward a Process Account of Development.* Pp. 171–183. Lawrence Erlbaum Associates: New York, NY.

²⁵ Martin, J. (2008). Perspectives and persons: Ontological, constructive possibilities. In: Müller, U., Carpendale, J. I. M., Budwig, N., Sokol, B. (Eds.) *Social Life and Social Knowledge. Toward a Process Account of Development.* Pp. 43–65. Lawrence Erlbaum Associates: New York, NY.

²⁶ Zahn-Waxler, C., Radke-Yarrow, M., King, R. A. (1979). Child rearing and children's prosocial initiations toward victims of distress. *Child Development*, 50, 2, 319–330.

²⁷ Feshbach, N. D. (1983). Learning to care: A positive approach to child training and discipline. *Journal of Clinical Child Psychology*, 12, 3, 266–272.

²⁸ Nesdale, D., Milliner, E., Duffy, A., Griffiths, J.A. (2009). Group membership, group norms, empathy, and young children's intentions to aggress. *Aggressive Behavior*, 35, 3, 244–258.

²⁹ Nesdale, D., Brown, K. (2004). Children's attitudes towards an atypical member of an ethnic in-group. *International Journal of Behavioral Development*, 28, 4, 328–335.

³⁰ Greenberg, M. T., Kusche, C. A., Cook, E. T., Quamma, J. P. (1995). Promoting emotional competence in school-aged children: the effects of the PATHS curriculum. *Development and Psychopathology*, 7, 117–136.

³¹ Denham, S. A., Couchoud, E.A. (1988). Knowledge about emotions: Relations with socialization and social behavior. *Paper presented at the biennial meeting of the conference of human development.*

³² Izard, C. E. (1971). *The face of emotions.* New York: Appleton-Century-Crofts.

³³ Weiner, B., Kun, A., Benesh-Weiner, M. (1980). The Development of Mastery, Emotions, and Morality from an Attributional Perspective. In: W. Andrew Collins (Ed.). *Development of Cognition, Affect and Social Relations.* Lawrence Erlbaum Associates.

³⁴ Dodge, K. A. (1986). A social information processing model of social competence in children. In: Perlmutter, M. R. (Ed.) *Cognitive Perspectives on Children's Social and Behavioral Development.* Lawrence Erlbaum Associates.

³⁵ Rubin, K. H., Rose-Krasnor, L. (1992). Interpersonal problem-solving and social competence in children. In: Hasselt, V. B. van, Hersen, M. (Eds.). *Handbook of Social Development: A Lifespan Perspective.* New York: Plenum, 1992.

³⁶ Pellegrini, D. S., Urbain, E. S. (1985). An evaluation of interpersonal problem solving training with children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 26, 1, 17–41.

³⁷ Harper, B. D, Lemerise, E. A., Caverly, S. L. (2010). The effect of induced mood on children's social information processing: Goal clarification and response decision. *Journal of Abnormal*

Child Psychology, 38, 575–586.

³⁸ Eisenberg, N., Fabes, R. A., Murphy, B. C. (1996). Parents' reactions to children's negative emotions: relations to children's social competence and comforting behavior. *Child Development*, 67, 2227–2247.

³⁹ Greener, S., Crick, N. R. (1999). Normative beliefs about prosocial behavior in middle childhood: What does it mean to be nice? *Social Development*, 8, 3, 349–363.

⁴⁰ Hoffman, M. L. (1982). Development of prosocial motivation: empathy and guilt. In: N. Eisenberg (Ed.). *Development of Prosocial Behavior*. New York: Academic Press, 281–313.

⁴¹ Radke-Yarrow, M., Zahn-Waxler, C. (1984). Roots, motives, and patterns in children's prosocial behavior. In: E. Staub (Ed.). *Development and maintenance of prosocial behavior: international perspectives on positive morality*. New York: Plenum Press, 81–99.

⁴² Ginsburg, H. J., Ogletree, S. M., Silakowski, T. D., Bartels, R. D., Burk, S. L., Turner, G. M. (2003). Young children's theories of mind about emphatic and selfish motives. *Social Behavior and Personality*, 31, 3, 237–244.

⁴³ Eisenberg, N., Mussen, P. H. (1989). *The roots of prosocial development*. Cambridge University Press.

⁴⁴ Wong, M. M., Nunes, T. (2003). Hong Kong children's concept of distributive justice. *Early Child Development and Care*, 173, 1, 119–129.

⁴⁵ Knight, G. P., Kagan, S. (1977). Development of prosocial and competitive behaviors in Anglo-American and Mexican-American children. *Child Development*, 48, 1385–1394.

⁴⁶ Otsa, M. (2004). *Laste arusaam hüvede õiglasest jaotamisest*. Lõputöö. TÜ.

⁴⁷ Grunberg, N. E., Maycock, V. A., Anthony, B. J. (1985). Material altruism in children. *Basic and Applied Social Psychology*, 6, 1, 1–11.

⁴⁸ Bergman, N. J., Lipscomb, T. J., McAllister, H. A., Mims, M. (1984). Sharing behavior: effect of denomination value and number. *The Journal of Genetic Psychology*, 144, 131–135.

⁴⁹ Steele, J. L., Meredith, K. S., Temple, C., Walter, S. (1999). *Lugemine ja kirjutamine iseseisva mõtleja kujunemiseks. Käsiraamat II*. Tallinn: OK Arenduskeskus.

⁵⁰ Steele, J. L., Meredith, K. S., Temple, C., Walter, S. (1999). *Lugemine ja kirjutamine iseseisva mõtleja kujunemiseks. Käsiraamat I*. Tallinn: OK Arenduskeskus.

⁵¹ Brenifier, O. (2010). *Mis on hea ja mis on halb*. Tallinn: Avita.

⁵² Uusen, A. (2002). *Emakeele õpetamisest. Klassiõpetajale*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.

⁵³ Saarna, M. (2008). Täis tass ja õnneliku näo eelis. *Kodutohter, 1*.

⁵⁴ *Tunnete loetelu* (s.a.). Külastatud 5. jaanuaril, 2011, aadressil

http://empaatia.ee/empaatia/index.php/Tunnete_loetelu

⁵⁵ Fisher, R. (2004). *Õpetame lapsi õppima*. Tartu: Atlex.

⁵⁶ Niit, E. (1983). Vanataadi laul. *Suur suislepapuu*. Tallinn: Eesti Raamat.

⁵⁷ Multer, P., Valdmaa, S. (koost). (1998). Põnevamad koolitunnid. Valik mängu ja teisi õpitegevusi sotsiaalainete tundideks. Tallinn.

⁵⁸ Heinaste, H. (2003). Aktiivõppemeetodid ühiskonnaõpetuse tunnis. Sepp, E. (toim) *Ühiskonnaõpetuse õpetamisest. Abiks õpetajale*. Tallinn: Argo.

⁵⁹ Põiklik, E., Saat, H. (koost). (2007). Sotsiaalsete toimetulekuoskuste õpetus. *Õpetajaraamat I kooliastmele*. Tallinn: Puffet Invest.

⁶⁰ Rekkaro, A. (1991). *Sotsiaalseid situatsioonimänge lasteaias*. Tallinn: Eesti Õppekirjanduse

Keskus.

- ⁶¹ Schiller, P., Bryant, T. (2009). Väärtuste raamat: kuidas õpetada 16 põhiväärtust väikestele lastele? Tartu: Studium.
- ⁶² Steele, J. L., Meredith, K. S., Temple, C., Walter, S. (1999). *Lugemine ja kirjutamine iseseisva mõtleja kujunemiseks. Käsiraamat IV*. Tallinn: OK Arenduskeskus.
- ⁶³ Kass, K. (2006). *Käru-Kaarel*. Tallinn: Tiritamm.
- ⁶⁴ Bettelheim, B. (2007). Muinasjuttude võlujõud. Muinasjuttude tähtsus ja tähendus. Tartu: Atlex.
- ⁶⁵ Vennad Grimm. (2000). *Lumeeit*. Tallinn: Avita.
- ⁶⁶ Steele, J. L., Meredith, K. S., Temple, C. (1999). *Lugemine ja kirjutamine iseseisva mõtleja kujunemiseks. Käsiraamat VIII*. Tallinn: OK Arenduskeskus.
- ⁶⁷ Arder, O. (2006). Koer poiss, Tallinn: Vagabund.
- ⁶⁸ Mida teeb hiir pühapäeval? (1982). Saksakeelsete lasteluuletuste tõlkeid. Tallinn: Eesti Raamat.
- ⁶⁹ Mayo, M. (1994). Communities and caring: mixed economy of welfare. London: Macmillan.
- ⁷⁰ Kilpatrick, A. C., Turner, J. B., MacNair, R. H. (2005). The family in the community. In Kilpatrick, A. C. (Ed.), *Working with families: An integrative model by level of need* (pp. 243–254). Boston: Allyn, Bacon.
- ⁷¹ Redding, S. (1991). What Is a Community Anyway? *The School Community Journal*. 1 (2), 7–9. <http://www.adi.org/journal/fw91/> . 11.08.10.
- ⁷² Ferrara, M. M. (2009). Broadening the Myopic Vision of parent involvement. *The School Community Journal*, 19 (2), 123–142.
- ⁷³ Kadajas, T. (2001). Koolisotsiaaltöö käsiraamat. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- ⁷⁴ Lukk, K. (2008). Kodu ja kooli partnerlus lapse arengu toetajana. Uued ajad – uued lapsed. Teadusartiklite kogumik. Tallinna Ülikooli kirjastus.
- ⁷⁵ Veisson M. (2008). Eesti õpilaste, õpetajate, koolijuhtide ja lastevanemate väärtused. Uued ajad – uued lapsed. Teadusartiklite kogumik. Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- ⁷⁶ Strömpl, J., Selg, M., Soo, K., Šahverdov-Žarkovski, B. (2007) Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, nr 3/2007.
- ⁷⁷ Villani, C. J.(1999). Community Culture and School Climate. *The School Community Journal*. 9, 1, 103–105. <http://www.adi.org/journal/ss99/VillaniSpring1999.pdf>. 12.08.10
- ⁷⁸ Terviseedendus koolis. Juhendmaterjal tervisenõukogudele. (2008). Tallinn: Kruuli trükikoda. http://www2.tai.ee/Terviseinfo/Trykised/terviseedendus_koolis.juhendmaterjal_tervisenoukogudele_est_2008.pdf 12.12.2010
- ⁷⁹ Eberhart, K. (2005). Mari-Liis Vellberg: foorumteater hoolib ja aitab. Eesti Päevaleht. 26.05.10. <http://www.epl.ee/?artikkel=292800>
- ⁸⁰ TORE kodulehekül. <http://www.tore.ee/index.php?id=274> 12.12.2010.
- ⁸¹ Evans, C. F. (2005). Values in the practice of teaching, and questions for quality and equity in schools. *Improving schools*, 8, 1, 59–77.